

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

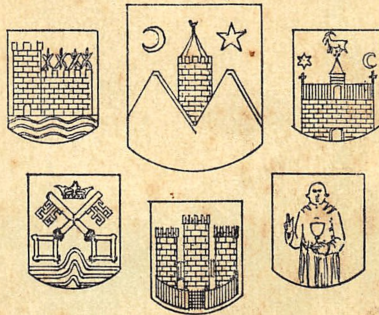
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

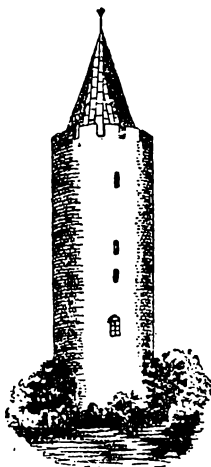
AARBOG 1939

NY RÆKKE . BIND 1

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR PRÆSTØ AMT

28. AARGANG

NÆSTVED
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1940

DET MØNSKE LANDVÆRNS MYTTERI OG FORHOLD I 1807

Ved *P. H. Bernholm.*

SLAGET VED KØGE LANDEVEJ den 29. Aug. 1807 har gennem Aarene paa forskellig Maade bragt sig i Erindring hos mig.

En gammel, jernbeslaaet Kiste, hvis øverste Rand og Laag endnu bar Vidne om engelske Soldaters voldelige Forsøg paa at skaffe sig Adgang til formentlig deri gemte Kostbarheder, vakte første Gang i mine unge Aar Interesse for de Begivenheder, der knytter sig til det nævnte Aarstal. En Bondeslægt, der oprindeligt stammede fra Hedeboegnen, var tilflyttet min Fødeby Ulstrup, et Par Mil Syd for Køge; og det var i en af dens Stuer, jeg undrende betragtede Kisten og den Molest, de rovgriske Englændere havde tilføjet den; Fantasien sattes i Bevægelse, og Begivenhederne rykkede mig underlig nær, som jeg her stod stillet over for et Stykke kras Realisme fra den Tid.

Eller naar jeg siden mødte Beretningen*) om, hvorledes Danmarks Kongekrone, Scepter og Rigsæble m. m. af daværende Amtmand Stemann gemtes i Mogens Gjøes Ligkiste i Sorø og forblev der, til Englænderne igen var vel ude af Sjælland, medens Grev Danneskjold paa Gisselfeldt fik travlt med at nedgrave og skjule det kongelige Taffels Guldservice i Haven dér — det var altsammen

*) Se I. Ræder: „Danmarks Krigs- og politiske Historie“. I. Bd.

Ting, der fængede i et ungdommeligt Sind og yderligere gav Næring for Fantasiens og vendte Tankerne i Retning af Englændernes Voldsfærd i gamle Dage.

Og i en senere Alder under en mangeaarige Skolevirksomhed paa Tissøegnen gentages det, naar nu afdøde Gdr. Laur. Hansen, Forsingevang, kunde fortælle interessant om, hvorledes hans Farmor, hendes Mor og en anden Kone, medens Faderen var indkaldt som Soldat, maatte ty ud i Swebølle Mose og tilbringe en hel Dag der under nogle Elletræer, spejdende ud over Tissøen efter Englænderne, fordi Rygtet gik, at disse skulde være gaaet i Land et Sted ude ved Store Bælt og være naaet helt op til Søen*).

Men især under et flere Maaneders Arkivarbejde for Frede Bojsen, Rødkilde, paa Landsarkivet i København for en Del Aar siden traadte Krigsbegivenhederne paa Sjælland i 1807 mig levende i Møde, ikke mindst fra en af Herredsfoged Peder Hegelund Dorphs Kopibøger, hvori han bag i Bogen har ført en Art privat Dagbog over sine Oplevelser paa Møn i Krigsaaret og Tiden derefter. Dorph udnævntes til Herredsfoged over Møns Vester og Øster Herred d. 14. Marts 1776 og entledigedes fra dette Embede d. 3. Maj 1820. I Stege Byfoged-Arkiv paa Landsarkivet opbevares Kopibogen, der gennem sine detaljerede Optegnelser giver et fortrinligt Indblik i de daværende Forhold og særlig i, hvad der angaar Landeværnsmandenes Uvilje mod at lade sig overføre til Krigstjenesten paa Sjælland. Ikke alene hos Mønboerne vistes Genstridighed, men ogsaa hos Lolliker og Falstringer gjorde noget tilsvarende sig gældende. Men naar Historikeren Edvard Holm i 5. Bind af „Danmarks Riges Historie“ om dette S. 599 kan skrive: „Aanden i det sjællandske Landeværn var god; men den var slet hos det fra Smaaøerne, der holdt paa, at det kun havde den Pligt at forsvare sin egen snævre Landsdel“, bør det dog billigvis i Favør af Smaa-

*) Se Historisk Samfunds Aarboeg f. Holbæk Amt, 1932.

øernes Mandskabs Optræden tilføjes, at selve Forordningen om Landeværnets Oprettelse af 19. Jan. 1801 i en Bestemmelse lydende paa, at Landeværnsmændene „ene og alene skulde opfylde den Pligt, at forsvare den Provins, i hvilken de selv bo og opholde sig“, synes at give Landeværnsmændenes Opfattelse et i alt Fald betinget Medhold, saa deres Optræden bliver forstaaelig, naar de idelig over for deres Officerer paaberaaber sig den nævnte Bestemmelse og gjorde gældende, at de var Landeværnsmænd og ikke Soldater, og at Fjenden jo i deres Fraværelse kunde overfalde deres egen Hjemstavn.

Landeværnet blev i 1801 oprettet af de Landsoldater, der havde tilendebragt deres Tjenestetid ved den staaende Armé. Det paa Sjælland og tilhørende Smaaøer udtjente Mandskab mellem 30 og 45 Aar blev inddelt i to Regimenter: det nordre og det søndre Sjællandske; det første paa 9, det andet paa 10 Batailloner. Den samlede Styrke skulde nominelt kunne bringes op til 11—12,000 Mand, men Organisationen var aldrig rigtig bleven gennemført, saa kun 6000 Mand, daarligt udrustede Landeværnsmænd med Officerer, om hvem det hedder, at de var „gamle og komfuse i Hovederne“, stod i Slaget ved Køge over for et militært Geni som den engelske General Wellesley, den senere, især efter Slaget ved Waterloo, saa berømte Wellington, i Spidsen for en Del af Verdens bedst udrustede Hærstyrke. Paa Forhaand maatte det synes en umulig Opgave at stille disse Landeværnsmænd af Bønder, der i 6—7 Aar ikke havde haft et Gevær i Haanden, over for en engelsk Hærstyrke af denne Art.

De 8 nordsjællandske Batailloner blev i Tide indkaldt til Forstærkning af Besætningerne paa København og Kronborgs Fæstninger, saa kun 11 Batailloner blev tilbage til Kampen i aaben Mark. Det overdroges General M. H. Castenskjold og under ham General Oxholm at samle og at operere efter bedste Skøn med dette Mandskab,

men saaledes, at en Understøttelse af Hovedstaden blev opgivet begge som en Hovedopgave.

General Oxholm skulde samle og overføre til Sjælland 4 Batailloner fra de mindre Øer, nemlig 7. og 8. fra Lolland, 9. under Major Krieger fra Falster og 10. med Major Koye fra Møn. Fra Lolland sendte Generalen Major Baron Holstein til Falster og Møn for at føre de der-værende Batailloner til Kallehave; og her er det, den omtalte Dagbog optager Traaden med følgende Optegnelser af Herredsfoged Peder Hegelund Dorph:

„Aug. 26de mødte jeg efter Anmodning fra Hr. Baron Holstein i Koster Færgegaard, — hvor de 4 Compagnier Landeværn af Hr. Major Koyes Bataillon var forsamlede med deres Officerer for at skulle overføres til Sjælland — for at jeg skulde bevirke i Forening med Officererne alt muligt for at bringe den gemene Mand, der viste Uvillighed til at afgaa, til Lydighed og Pligt. Saadan skete paa det eftertrykkeligste, og efter at Generalen selv, som ankom omtrent Kl. 9, havde oplæst for alle de opstillede Rader vor dyrebare Kronprinses Brev til Landeværnet*) og selv havde holdt en kort Tale, som endog hos den føleløseste maatte opvække Agt, Kærlighed, Fortrolighed og Tillid til hans Person og militære Talenter, greb Fanen og kommanderede: Marsch! og gik foran til Broen, men blev til Skræk og Bestyrtelse ikkun fulgt af nogle faa

*) Brevet var saalydende: „Til Kongens tro Undersaatter i Sjælland, Møn, Falster og Lolland! Landsmænd! Jeg opfordrer Eder at gribe til Vaaben imod en Fjende, der ikke alene overfalder Eder voldsomt, men endog nærmer sig Eders Kyster under Venskabs Maske! Erindrer, at I nedstammer fra Forfædre, der gjorde sig udødelige ved Mod og Enighed. Konge, Arne og Fædreland! Dette være Eders Løsen, og intet er umuligt. Velan! griber til Vaaben! forsamler Eder under Dannerkongens Faner og fordriver alt; thi intet kan da modstaa Eder. Min eneste Kummer, at jeg ikke i nærværende Øjeblik kan fægte i Eders Spidse!“

omtrent 50 Mand i Tallet, da man hørte nogle Stemmer i Sværmen, som raabte: Vend om! Den ene af disse, som jeg saa og kendte, var Gaardmand Rasmus Møllers Søn i Frenderup, som ikke vilde sige mig sit Navn, da jeg spurgte ham derom.

Siden efter tog Urolighederne mere og mere til, saa det fik Udseende af et Mytteri og Oprør, nogle vilde bemægtige sig Kanonerne for at skyde paa dem, som godvillig vilde følge deres General, men saadant blev med dragen Sabel af Kaptajn Bierring forhindret, som derover blev stedt i Livsfare og havde vist blevet dræbt af Artilleristerne, havde ikke Kaptajn Wachtmann faaet Oprørerne med sin Tale omstemte.

Klokken 3 om Eftermiddagen kom Generalen atter fra Kallehaug herover til denne Side for at bevæge Folket, men en halv Times Arbejde derpaa var forgæves, og ikkun nogle faa Mænd fulgte ham til Sjælland. Da nogle faa Mand derefter med et ungt Menneske gik fra Broen i en Baad for at følge Generalen, opkom Huden og Skrigen, og den oprørske Flok løb efter dem med Stenkast, hvorved en Landeværnsmand fra Udbye blev blesset i Hovedet og Ansigtet og derved hindret fra at komme til de andre, som var forud i Baaden. For at tvinge disse tilbage, trakke Baron Holstein sin Sabel og banede sig Plads fra Broen og til Færgegaarden. Derefter kom endnu et Brev fra Generalen, hvori han formanede dem for sidste Gang til at følge deres Fane og Officerer endnu inden Aften — men alt, alt forgæves. —

Alle 4 Kompagnier blev derpaa af deres Officerer Hr. Major Koye, Kaptajnerne Hr. v. Bierring, Hr. v. Wachtmann og Hr. v. Hemmen (?) uden just megen Urolighed opbragt dels paa Vogne og dels til Fods til Stege, hvor de blev indkvarterede Natten over, hvor de vel forholdt sig rolige, men tillige meget mistænkelige især de falsterske Folk.

De, som jeg har anset som de fornemste Ophavsmænd

til Oprøret i Færgegaarden, ere: formeldte Rasmus Møllers Søn i Frenderup, Christen Roeds Søn i Haarbølie, en Landeværnsmand fra Bogø, Michael Hemmingsen Gaardmand i Nørre Vestud og Mads Madsen — men vist stikker andre og flere som Opæggere derunder, hvilket mig for min Hukommelse til sin Tid anmærkes.

Ud paa Aftenen kom Kaptajn Wachtmann til mig med den glædelige Efterretning, at den største Del af Kapt. Hencheldeys Kompagni, som han kommanderede i H.s Sygdom, havde meldt sig hos ham med Fortrydelse over deres Forhold i Dag i Færgegaarden, og at de nu vilde følge ham med Glæde, hvorhen det skulde være. Han sagde mig og, at Samstemningen var nu fattet af de fleste i de øvrige Kompagnier. Dette beroligede meget Byens Indvaanere.

Aug. 27de. Straks om Morgenen blev slagen Allarm, og adskillige Fartøjer og store Baade laa færdig ved Stege Skibsbroe for at føre Folkene kompagnivis til Kallehauge Færgegaard. Kl. omtr. 10 afgik Kaptajn Wachtmann med den første Transport omtrent 70 til 80 Mand af Kapt. Hencheldeys Kompagni. Resten fulgte straks efter i et mindre Fartøj. Derefter gik Major Koye, og Resten af hans Kompagni (da en Del af samme havde fulgt Generalen i Gaar) fulgte straks efter. Det anmærkes her, at Michael Hemmingsen var den sidste Mand, som med stor Forbitrelse gik om Bord paa Skibet, som bragte det Kompagni, hvorved han var Underofficer, til Kallehauge.

Endelig gik Kaptajn Bierring med sit Kompagni om Bord paa et stort og nogle mindre Fartøjer, og Kl. 3 var saaledes alle Mand under Hurra og Fryde-Skraal udløbet her fra Byen, saa al Rolighed igen fandt Sted.

Ud paa Eftermiddagen blev det vindstille, hvorfor jeg med flere af Byens Folk kørte til Færgegaarden og lod os oversætte til Kallehauge. Vi fik der den behagelige Efterretning, at den lollandske Bataillon, som var ankommen

i Aftes til Koster, efter at Major Koyes var afgaaet til Stege, og nægtet at lade sig overføre, nu da den saa de mønske Kompagnier lægge til Kallehaug Færgebro med Spil og Musik, straks lod sig føre over Vandet og var allerede paa Sjællands Grund, førend den sidste Transport her fra ankom. Ved Kallehaug Færgegaard fandt vi Major Koye, Kapt. Bierring og Wachtmann samt Løjtnant Jørgensen, med hvilke vi tog Afsked, og ved at blande os mellem Folket fandt jeg Stemningen tvetydig og mistænkelig, hvilket dog skal blive en Hemmelighed hos mig selv.

Førend vi kørte fra Koster Færgegaard, kom Hr. Lindgreen, som var udsendt fra Øvrigheden i Stege, og opbragte en forhen her fra Landet rømt Person ved Navn Christian Bille, der som mistænkelig og pasløs var optaget af Stege Borgervagt, hvilken Person som formodentlig engelsk Spion blev atter om Aftenen sildig indført i Borgervagten til nærmere Forhør.“

*

Uden at komme ind paa nogen egentlig Skildring af Kampen ved Køge, hvilket her vilde føre for vidt, forlades et Øjeblik Dagbogens Optegnelser for at følge Landeværnsmændenes videre Skæbne paa Sjælland. Mønboernes og Falstringernes Opsætsighed ved Koster, hvorved megen kostbar Tid var spildt, hævnede sig nu paa sjællandsk Grund i Form af Ilmarcher og haarde Strabadser, hvorved det forsømte skulde indhentes. Den øvrige Landeværnshær fra det sydlige Sjælland og fra Lolland var allerede den 26. draget Nord paa og ankom over Præstø og Fakse den 28. Aug. — Dagen før Slaget — til Køge. En tarvelig udrustet Hær med Mangel paa næsten alt, paa Uddannelse, paa Vaaben, idet det ikke havde været muligt i Tide fra Arsenalet i København at faa udleveret tilstrækkeligt — i Stege og Omegn havde Borgere og Beboere udleveret, forøvrigt med stor Beredvillighed, private Vaaben og Lodderne til deres Stueure til Fremskaf-

felse af skarpe Patroner til Mandskabet — paa Officerer, paa „Munderinger“ — de fleste mødte i deres sædvanlige Bondedragter: Træsko, hvide Uldstrømper, Knæbukser, lang Kofte og Toplue. Til Amtmand og Øvrighedspersoner paa Sjælland havde Kronprinsen sendt Befaling at skaffe Heste med Sadeltøj samt Vaaben af alle Slags, som det var muligt at fremskaffe „ogsaa fra Kirkerne, hvor Hellebarder, Spyd og Sværd findes, der af vore Forfædre var brugt med Hæder mod vore Fjender og Voldsmænd“. Kun lidt Artilleri forefandtes; man maatte rekvirere gamle Kanoner fra Herregaardene; og med Rytteriet var det ikke bedre bevendt, kun utilredne Bønderheste og uøvede Folk stod til Raadighed. I Vordingborg fik General Oxholm opspurgt en tidligere Artillerist, „som var villig til at lave Karduser til Korpset“, og da hans 4. Bataillon kun af Musikinstrumenter ejede 2 Trommer, fik han hos Byens Stadsmusikant tilhandlet sig en gammel Trompet, ligesom han ogsaa faar Landsbyernes Musikanter til at gaa i Spidsen for Korpset med deres Violiner og Klarinetter.

Medens det sjællandske Mandskab havde tilbragt hele Dagen den 28. Aug. i Køge og paa selve Slagdagen var morgendueligt nok til at rykke ud til Eksercits Kl. 5, saa det anderledes ud for Falstringer og Mønboere. De første ankom d. 28. ved Midnat og maatte tilbringe Natten i Grøfterne langs Vejen Syd for Køge under aaben Himmel; de sidste naaede just trætte og forasede og uden Forplejning frem til Valpladsen, netop som den kortvarige Kamp ved 9—10 Tiden ved Skillingskroen nær Øsemagle Nord for Køge var endt med Landeværnets totale Nederlag og en vild Flugt gennem Køge og videre Syd paa.

Hos Major H. I. Blom: „Krigstildragelserne i Sjælland 1807“ (København 1845) omtales det, hvorledes den just indtrufne mønske Bataillon under Kaptajn Bierring med 4 Kanoner gjorde Modstand og søgte at standse Wellesley og hans Soldater, da de fra Byen stormede frem

og vilde over Broen over Køge Aa. Mønboerne formaaede dog ikke at holde Stand, og Wellesley kom over Broen og forenedes med General Linsingen, der førte det engelske Flankekorp.

Medens det om en Del af det beredne Landeværn hedder, at de „flygtede med stor Overilelse og smede Vaaben og Lædertøj fra sig“, viste andre Dele af vore Landsmænd til Fods en bedre Holdning. Nogle af disse havde i Køge søgt Tilflugt i Husene, fra hvis Vinduer de fyrede løs paa de fremstormende Fjender, der til Gengæld søgte dem op og uden Skaansel stødte dem ned; andre af Landeværnsfolkene kastede sig ned bag Travehobene paa Markerne og beskød herfra deres Forfølgere. Rigtignok blev Størsteparten af dem nedsablet eller taget til Fange, men ogsaa Fjenden havde Tab. 2. og 5. Batailloner af det søndre sjællandske Landsværn skal have holdt længst ud i Kampen.

Vort Tab i Kampen ved Køge opgives omtrentlig til 100 døde og 150 saarede. Til Fange toges General Oxholm, 57 andre Officerer og 1100 menige; endvidere erobrede Englænderne 9 Kanoner.

Det var paa Herfølge Kirkegaard, General Oxholm med et Tab af 2 døde og 13 saarede blev taget til Fange. For at give Castenskjold Tid til mulig at samle Resterne af Landeværnet til ny Modstand, havde Oxholm besat Kirkegaarden. General C. fandt dog den flygtende Styrke for ringe, og først i Næstved samlede han sit flygtende Mandskab. Fjendens Kavalleri og Artilleri fortsatte Forfølgelsen til Sædder, men gjorde her Holdt, idet Landeværnet paa Vej til Næstved tabtes af Sigte.

Da Castenskjold imidlertid tvivlede paa at kunne udrette noget med den forhaandenværende ringe Styrke, lod han det sjællandske Landeværn drage hjem, og drog selv kun med Rytterne og Mandskabet fra Smaaøerne i de første Dage af September over Kallehave og Vordingborg til Møn og Falster.

Og her vendes saa tilbage til Dagbogens Optegnelser. De drejer sig i de nærmest følgende Dage efter Landeværnets Afgang til Sjælland især om Provianttransporter fra Møn til „Arméen i Sjælland“. Der dvæles ved indløbne Rygter om store Fordele for de danske gennem et Udfald fra Hovedstaden mod Belejrerne, hvorved „Friedrichsberg“ skulde være erobret. — Rygtet sigter rimeligvis til Major Holsteins Udfald ved Blaagaard den 25., hvor dog ikke vore Landsmænd, men Englænderne profiterede. Der nævnes, at Stegenserne med Glæde „subskriberer“ ved en befalet større Udskrivning af Levnedsmidler; derefter hedder det: „Aug. 30. Om Morgenen tidlig bragte Færgemanden Kollin den ubehagelige Efterretning, at en stor Hob Landeværnsmand stod ved Kallehauge og havde forlangt Overfart her til Landet. Jeg raadte ham, ikke alene at holde sine Færger tilbage ved denne Side, men endog at faa Sjællands Færge bragt herover, men den havde Landeværnsmandene alt taget i Besiddelse. Jeg lod derpaa bekjendtgjøre, at hvis disse Desertører uden Pas eller Permission fra deres Officerer nærmede sig disse Kyster, skulde de holdes herfra som Fjender.

Klokken omtrent 1 kom Nyords Lodser med 3 Landeværnsmand til Stege Borgervagt, hvor Gevæhr og Patronstaske blev dem frataget. Derefter fratog jeg dem Kongens Mundering og lod dem løbe til deres Hjem, da jeg frygtede for Rebellernes Magt, som stod ved Færgegaarden. Hen imod Aften kom de igen og begierede deres Gevæhr og Mundering, da de vilde gaa over til Sjælland; men saadant fandt jeg ikke raadeligt. Derimod lagde jeg Lænker paa dem som æreløse Desertører og lod dem føre i Arrest til videre Forhør i Morgen. Derefter fik jeg Efterretning om, at Folkene, som laa ved Kallehauge Færgegaard, vare af tvende fremmede Officerer formaaede at gaa tilbage.

Den 30te. Fra adskillige indløb der Efterretninger om, at Slaget ved Kiøge aldeles var tabt, og at intet andet

end Landeværnets Feighed og skammelige Troløshed var Aarsag dertil.

Aug. 31te. Om Morgenen indløb en Skrivelse fra K. R. (Kammerraad) Dalstrøm til K. R. Jørgensen, hvori han fra Stiftamtmand Munthe Morgenstjerne anmoder om, at de Landeværnsmand, som vare ankomne til Kallehaug Færgegaard, maatte forbydes at gaa herover. Da Kammerraad Jørgensen sendte mig dette Brev, tegnede jeg derpaa: „Foranstaaende Foranstaltning er allerede, som Hr. Kammerraaden bekendt, i Gaar skeet“.

Kort derpaa kom Efterretning om, at Landeværnet atter laa ved Kallehaug Færgegaard, at det alene var Mønboer, og at de nu havde General Castenskjolds Tilladelse til at gaa hjem. Overfarten blev dem altsaa tilladt, og enhver af dem har nu søgt sit Hus og Hjem. Deres Redaktioner om Slaget i eller ved Kiøge ere lige saa forskjellige som Personerne, der fortæller det. De i Gaar arresterede Personer, som ere Michael Hemmingsen i Nr. Vestud, Jens Larsen Smed og Rasmus Olsen i Borre, ere i Dag afhørte, og da de øvrige ankom, blev disse udladte af Arresten med Reservation.

Septbr. 1ste. Kl. 10 ankom Kaptajn Baron Adler, som var oversendt her paa Landet for som højstkommanderende at organisere og kommandere Landeværnet og Kystmilicen her paa Landet. Straks udgik Ordre til samtlige Lægdsmand at sammenkalde selve Landeværnet til Møde med Mundering og Gewæhr her i Stege i Morgen tidlig Kl. 6. Ligeledes blev alle Kystbestyrere beordrede at tage Kystmilicen samlet i Morgen til de af Hr. Kapt. bestemte Tider.

Efter Kaptajns Mening har Englænderne i Dag indtrukket til Næstved. Siden kom den Efterretning, at det havde været sammensankede danske Folk, som havde draget derind.

Straks blev der udstedt Ordre til Nyords Lodser at

optage og skjule alle Baade paa Siellands Kyst fra Kallehauge til Jonshoved.

I Eftermiddag stod General Castenskiold med et lidet Korps ved Kallehauge for paa første Vink at oversættes hertil. Imod Aften indløb tvende Breve hertil Byen med det behagelige Rygte, at i Gaar Morges skal være giort et betydeligt Udfald fra Kiøbenhavn, hvorved Englænderne skal have lidt stort Nederlag. Gud give, det var sandt, men vi ere saa ofte blevet skuffede i vort Haab med Rygter, at man nu snart intet tør tro“.

(Det sidste Udfald fra København før Bombardementet fandt ganske rigtig Sted tidlig om Morgenen d. 31. Aug. i Classens Have paa Østerbro. Kl. 4 om Morgenen rykkede Udfaldsstyrken under Ledelse af Nordmanden Oberst Beck gennem Citadelsporten, ledsaget til Fods af Forsvarets Leder i Hovedstaden, den 72-aarige Generalmajor Ernst Heinrich Peymann, der mulig her søgte en Lejlighed til „ved en hæderlig Død i aaben Mark at unddrage sig Ansvar for et Forsvar, om hvis heldige Udfald han mere og mere mistvivlede.“ (Se Blom: „Krigstildragelserne i Sjælland 1807“). Som alle foregaaende Udfald mod Fjenden fra Hovedstaden fik ogsaa dette et negativt Resultat; efter en drøj Dyst trak vore Tropper sig tilbage med et Tab af 20 døde og 82 saarede; iblandt de sidste var ogsaa General Peymann; en fjendtlig Musketkugle ramte ham i venstre Ben. Han lod sig køre op paa Citadelsvolden og iagttog derfra Slutningen af Fægtningens Gang. Her indfandt Professor Winsløw sig for at forbinde ham, og han beklagede hans Uheld: „Ak! det er intet; her burde den have truffen“, udbrød Generalen, idet han pegede paa Hjertet. Ogsaa den engelske General D. Baird, der deltog i Kampen, blev saaret endda af to danske Kugler ved Udfaldet i Classens Have d. 31. Aug.).

„Sept. d. 2den. Landeværnet var samlet om Morgenen ved Kaptajnens Kvarter, hvor det syntes, han mynstrede dem. Men om han derved kunde underrettes om Absentere

(udeblevne, undvegne) vides ikke, siden han ikke forlangte Rullerne over Mandskabet fra mig, dem jeg i Hast havde udskrevet sognevis, og hvorefter Mandskabet ved Nr. og Navn kunde været opaabte, og der straks var erfaret, hvem der var udeblevet og Aarsagen dertil. De mødte erholdt Brød og Lønning. Kl. 11 kom en Husar fra General Castenskjold med Brev til Amtsforvalteren i Stege eller den Mand, som forvaltede hans Embede. Amtsforvalterens Svoger, Hr. Carsten Møller, leverede mig det, og det er saalydende:

Pro memoria.

Hr. Amtsforvalteren i Stege vilde behage at foranstalte de ved Færgestedet og Stranden nærmest liggende Byer anvist til Indkvartering for Hovedkvarteret 20 Officerer med 38 Heste, desuden 20 Officerer med 400 Cavalerister det hurtigste muligt. Ligesom og at møde ved Koesters Færge med 20 Vogne ufortøvet for at transportere Bagagen og den behøvende Fourrage paa 438 Heste à $\frac{1}{2}$ Skp. Havre, 9 P. Høe.

Kallehauge Færgegaard, d. 3die Septbr. 1807.

Castenskjold.

Til Amtsforvalteren i Stege.

I Følge deraf lod sig straks ved Sognefogederne beordre alle Selv-Ejerne i Damsholte, Stege og Kieldbye Sogne at levere til Hovedkvarteret i Tiørnemark (alle, hvo som anvises) i Morgen Kl. 10 hver Mand 2 Skp. Haure og 38 Pd. Høe; Nordfeldt og Aalebæk Gods til Fredag d. 4de og Klintholm Gods. Godset Nr. 2 og Marienborg til Løverdag.

Om Aftenen kom det Rygte, at 30 engelske Husarer havde plyndret i Næstved.

Sept. 3die. Om Morgen Kl. 3 $\frac{1}{2}$ ankom følgende

Skrivelse fra den højstkommanderende Officer for Landeværnet paa Møn:

P. M.

Da et Detachment-Chorps Englændere 400 Mand have været paa Rakkerbakken ved Vordingborg og erkyndiget dem om Overfarten til Møn enten ved Kallehauge eller Gaabense, saa er det nødvendigt, at en Stafet herom straks gaar til Kystmilicen.

Adler“.

Modtaget Kl. 3 $\frac{1}{2}$ Morgen d. 3die Septbr. og Kl. 4 bekiendtgjort Kystbestyrerne.

Dorph.

Kl. 3 Emd. kom Generalens Adjutant med Ordre, at $\frac{2}{3}$ af Landets Kystmilice skulde hastigst muligt mødes med deres Bestyrere og Anførere ved Sprove og $\frac{1}{3}$ ved Kosters Færgegaard; derom blev straks afsendt 2 Stafetter øster og vester til alle Kystbestyrere, ligesom i Morges skeet. Man formodede Landgang ved Hjælp af et svensk Fartøj i Færgeløbet.

Siden indløb det Rygte (formodentlig ved Falsters Landeværnsmand, som i Dag blev sadt herover), at en Landgang kunde befrygtes ved Grønsund, hvorfor hele Landeværnet her fra, som siden i Morges havde holdt sig paradt, blev ført med sine Kanoner dertil.

Kl. 6 blev den østre Kystmilice, som begyndte at komme her til Byen, contramanderet til at forblive i deres Distrikt og være der aarvaagne, 18 Cavallister, som havde ligget i Lændemark, reed igennem Byen med 1 Løjtnant, som alle skulde indkvarteres i Udbye.

Loserne blev beordret at opbringe alle de ved Sielands Kyst optagne og deres egne Joller hertil. Ligeledes alle fra Tærøe og Langøe.

Borgervagten blev i Dag afløst med Landeværnet, og da det trak ud i Landet, har ingen været i Byen; et Corps engelske Husarer 5—600 havde været i Vordingborg.

Septbr. 4de. Natten over var rolig, og Kystvagterne intet har erfaret, indtil Kl. 9, da et Bud fra en Hr. Pfaff gav Besked, at en engelsk Brig gjorde Anstalt til Landgang ved Liselund. Straks sendt Ekspres herfra til Kystmilicen og Landeværnet vester paa. Kl. 9½ marcherede en Eskadron Cavallerie her i gennem øster paa, og Christian viste Vejen. Et Brev ankom fra Generalen ved Nyords Lodser fra Siælland, befordret ved Stafet. 4re Vogne blev rekvireret for at føre Victualier fra Stege til Arméen vester paa — 5 Par Forspands Heste fra Kl. 7 hver Aften at holdes parat til Kanonernes Flytning ved Kosters Færgegaard. Begge Dele tilsagt ved Stafet af Kieldbye Sogn. I Dag er 3 Søefolk afsendt i en Jolle for at bringe Breve til Kiøbenhavn. Den i Morges af marcherede Eskadron Cavallerie kom Kl. 2 om Natten her igennem Byen og til Grønsund. — Ingen Landgang var skeet — et stort Knald hørtes Kl. 7, og derefter saaes Ild ind ad Kiøbenhavn til.

5te Septbr. Ved Skrivelse fra en Hr. Uldall rekvireres efter Generalens Ordre 50 Tdr. Haure og 15 Læs Høe. Stafetter udsendt. Straks efter blev denne Udskrivning contramanderet.

Kl. 10 kom Generalen selv hertil Byen og befalede, at alle Skibe og Baade med Master skulde sejles om til Stubbekiøbing.

Generalen proponerede, at jeg skulde foreslaae Landmanden at sammenskyde Proviant af røget Flæsk, saltet Kød, Ærter, Brød, Gryn etc. for at sende med en Skipper og et Skib, som Hr. Hage anviste, til Kiøbenhavn. Stiftamtmand Munthe Morgenstjerne havde ved Skrivelse til Hage ønsket det samme og troet det muligt, da Amager ikke var besadt af Fjenden.

Alle Landets Jordegods-Administrateurer og Forpagtere paa Marienborg, Nordfeldt, Aalebechgaard og Klintholm blev ved Cirkulair fra mig inviteret til Møde

hos Hencheldey i Aften for herom at raadslaae og overlægge.

Generalen med sit Følge rejste herfra Kl. 11, og Kl. 12 var han kørt fra sit Hovedkvarter til Grønsund, og om Aftenen var alt Cavalleriet overført til Falster.

Om Eftermiddagen fulgte jeg Hr. Resch til Færgen; der ankom en Hr. Major Tillitz (?), som i Morges Kl. 8 var kørt fra Kiøge; han forsikrede, at den i Nat sete Ild over Kbhvn. ikke var i Byen, men i Skibene*), og at Møen aldrig blev besøgt med Landgang, og at ingen Englændere var mere at se paa denne Side af Kiøge og Næstved.

I min Fraværelse havde Kapt. Baron Adler været hos os for at tage Afsked, da han med Landeværnet drog til Falster efter Armeen; han havde sagt til min Kone, at Kystmilicen kunde gerne afgive deres Gevær til den, de havde modtaget dem af, hvilket jeg straks bekendtgjorde for Møller, som var her i Byen. — Endnu i Aften ses Ilden ad Kbhvn. til.

Septbr. 6. Lodserne fra Nyord var af den Mening, at Ilden i Nat var ikke i Kbhvn. men vesten for. — Siden Efterretningen om, at Ilden, som saas om Aftenen ikke var andet end Lysning fra Bombardementet.

Kl. 4 var endnu ikke alt Landeværnet overført til Falster; jeg tog til Hr. Paludan (Præsten i Fanefjord), og derfra saa Overfarten i Kikkert af Cavallerie og Landeværn.

Om Aftenen kom to Jæger-Officerer fra Grønsund til

*) Majoren har muligt tænkt sig, at Kronprinsens Ordre om hellere at opbrænde Flaaden end at udlevere den til Fjenden var bragt til Udførelse, saa Ilden stammede derfra. — Rimeligvis er det det vældige Flammehav, der fremkom, idet Englænderne d. 4. Septbr. ud paa Eftermiddagen skød Tømmerpladsens Beholdninger ved Kallebodstrand i Brand og Braget fra det derværende Batteris Krudtbeholdning, der sprang i Luften, — der har naaet Mønboernes Øjne og Øren.

Hr. Paludan og bad om Logement; de berettede, at endnu omtrent 40 Mand af deres Corps var tilbage og ikke kunde blive overført før i Morgen. Det mønske Landeværn havde gjort Modstand og ikke vilde passere; men en Officer havde ved et Sabelhug i en Mands Haand bragt dem alle til Lydighed.

I Aften saas ingen Ild, kun nogle enkelte Glimt; og de fortalte og med megen Vished, at de danske havde ved et Udfald fra Kbhvn. taget 3 à 4000 Mand til Fange, bemægtiget sig 16 Kanoner og ved Bombardement gjort en umaadelig Skade paa Fjendens Skibe, hvoraf (?) vare skudte i Grund.

Kl. 3 kom de 5 afsendte Søfolk tilbage med den Efterretning, at de ikke kunde komme ind til Kiøbenhavn, og havde alene naaet Amager Rende, hvorfra de kunde se, at Frue- og Frelsers Taarns Spir var borte etc., men Christianshavn var uforandret m. v., som alt ved Stafet blev meldt Generalen paa Falster“.

9. Septbr. Dagbogens Optegnelser melder her om Skrivelser fra Generalen, hvori kræves, at alt mulig Amatur skal skjules og sendes til Hovedkvarteret paa Falster. Flere saadanne Sendinger afgaar. Ogsaa Landeværnsmænd overføres — den samme Modvilje — der losnes endog Skud i den Anledning under Overfarten. Følgende Rygte meddeles: I Morges omtrent 500 Mand af vore Tropper fra Holstein komne til Falster, og ialt 6000 var landede i Lolland, Kanoner etc.

„Ved Hjemkomsten om Aftenen indløb mange Skrivelser fra Siælland med den bedrøvelige Efterretning, at Kiøbenhavn var overgivet, Castellet overtaget af Fjenden og $\frac{1}{3}$ af Byen brændt.

Septbr. 10de. Det slemme Rygte blev bekræftet af flere“.

Her, hvor Dagbogens Optegnelser maa gives uddragsvis, udelades de fleste fra September Maaned. De omhandler for Størstedelen Requisitioner til Hæren af Fourage,

Vogne, Heste etc. eller er af lignende almindeligt Indhold. For 29. Septbr. er optegnet følgende:

„I Aftes ankom en Literatus Ørsted med tysk Pas fra Kammerherre Bielke til at besøge sin Familie i Lolland, men han skal have medbragt Depecher til vores gode Cron-Printz (Give Gud, at de maatte have været trøstende for denne Landets bedrøvede Ven og venlige Bestyrer) og afrejste straks efter Audientz hos Obriste Wegener herfra til Falster; han var ellers Officer

30. Septbr. Imod Aften kom 7 Sæe-Officerer med en Baad fra Præstø hertil, deriblandt Løjtnanterne Brun og Paludan; denne Udrejse fra Kjøbenhavn synes ikke at være gode Tegn“.

— Atter følger nogle tørre Fouragebemærkninger, hvorefter der fortsættes:

„18de Oktbr. Ankom flere Tropper hertil, mest grønne Jægere. I Aften var stort Ball i Skyde Huset, hvor alle Officererne dansede og var glade, da det nu lakkede ad den Tid, at de skulde sættes over til Siælland og pidske Englænderne af og præke et lidet Evangelium til Omvendelse for de Kiettere, som ere blevne Englænniserede.“ (En tidligere Bemærkning i Dagbogen omtaler visse Vordingborgenseres alt for store Beredvillighed over for Englænderne). „20de Oktbr. gik med Færgen til Siælland alle herværende Tropper omtrent 4000 i Tallet.

21de Oktbr. I Morges indstrandede ved Budsemark en Dragøer-Brig og et engelsk Krigsskib paa 16 à 20 Kanoner, men da Kystvagten ikke var paa deres Post, fik man for sildig Underretning, og denne sidste var alt ved Hjælp af Dragøernes Barkasse udvarpet og langt til Søes, da Rytterne og andre Folk kom for at bemægtige sig den, saa der ved Kyst Milicens Forsømmelse gik os et godt Bytte og Dragøerne sin Barkasse af Hænderne; han staar nu fast.

24de Oktbr. I Dag havde jeg den Fornøjelse at blive besøgt af min kiære Svigersøn fra Falster.

Man har i disse Dage hørt Kanonade i Vest; man troede, det var fra Kronborg ved Røvernes Forbisejling, men Hr. Paludan fik Brev om, at det var Hannoveranere og Englændere, der havde skudt paa hinanden med Canoner; det har da gaaet glædeligt. Iflg. de Efterretninger, man hører, skal Snig-Morderne have lagt sig over ved de svenske Kyster, hvor man siger, at de vil kaste 10,000 Mand i Land. Men Sverrig vover vel ikke at imodtage dem. Følgerne vilde nok blive farlige for Sverrigs Regent.

Novbr. 1ste. Kom Efterretning om, som siden blev bekræftet, at Røverne eller Mordbrænderne i Nat havde sat Ild paa det under Budsemark indstrandede danske Skib og lagt det i Aske — et Bevis paa vor Kyst Melices Aarvaagenhed; thi Skibet stod i fuld Brand, da vores militære kom og intet kunde med deres Flinteskud udrette. Det er ubegribeligt, hvorfor ikke paa dette aabne Sted, hvor Landet er allermest udsat for Landgang, og snart det eneste, hvor den kan iværksættes, er og bliver opført Skandser med bevægelige Canoner. — I Krogene, hvor ingen Skibe kan komme ind, mangler imidlertid ikke saadant.

Novbr. 3die. Den holstenske Skibskaptajn Niss Hansen von Bram kom og anmodede mig, at tilskrive Gener-Com. om, at hans her liggende og ejende Fartøj „Die Hoffnung“ kaldet, 22½ Korn Last drægtig, som han vilde udruste til Kaperskib og selv besætte med 50—60 unge Mænd, maatte fra Tøjhuset eller andetsteds fra forsynes med 8—10 3- og 6-Pd.s Canoner, Flinter, Pistoler, Krudt og Kugler samt Sabler. Jeg fandt hans Projekt godt, da han er formuende, har god Conduite i Søvæsenet og er modig og fyrig som en Captajn — og derfor rekommanderede hans Ansøgning paa det bedste.

Jeg havde derefter den Fornøjelse at blive besøgt af Generalens Søn, som er Student cand. juris og sidder i Rentekammer Collegiet, en smuk ung og beleven Mand, som med Livsfare i Dagens Storm var fordrevet fra Kallehaug med 2 Færge-Karle i en Baad her til Byen. Han roste v. Brams Forsæt og lovede at understøtte An-

søgningen hos sin Hr. Fader, og i Morgen følges de ad tillige med Hr. Krigs Raad Grooss til Hovedkvarteret, hvortil jeg gav Vogn til Færgen.

Novbr. 6te. Kom Skipper v. Bram tilbage fra Falster fra General Castenskjold, som havde paategnet min Anbefalingsskrivelse og paa det bedste rekommanderet ham til at faa Skyts fra Arsenalet.

Novbr. 16de. Ankom en Caper Capitain ved Navn (?) hertil; han var udløbet fra Kiøbenhavn i Løverdags d. 14de og af en Del engelske Krigs Skibe trængt her ind — han havde forhen været Coffardie Capt. paa Vestindien, selv udrustet sit Caper Skib, som førte seks 6-pundige og en 12 Pd.s Canoner.

Novbr. 17de. Om Morgenen sejlede han af til Østersøen for at opfange under hans Fæderland Borrhholm nogle fra de russiske Havne ventede engelske Coffardie Skibe. Gud give ham dertil Lykke.

Man siger ellers forvist, at de københavnske Styk-Pramme, Canoneer-Baade og Kapere der og fra Helsingør gjør gode Fangster endog af engelske Krigsskibe.

Novbr. 19de. I Dag hørte man, at 30 friske Skibe var ankomne til Kiøbenhavn og havde i Søndags og Mandags begyndt at beskyde Tre Kroners og Prøvestenens Batterier. Men hvorledes skulle disse Skibe være komne forbi Chronborg? Skulde den have Taugt (tiet) derved og krøbet i Hule for Røverne, og skulle disse have været dumme nok til at støde Snuden mod Steen? Nej! de var for feige til at byde Spitzen, hvor kraftig Modstand kan giøres, det er altsaa ikke andet Engliserede Skurkes Fabricata for at skrække Børn og gamle Kierlinger.

Ved at samle Subscription til en Møens Canoneer-Schalups Bygning, hvortil mange hæderlige Indvaanere med hiertens Glæde gav efter Evne anseelige Summer, svarte en vis Mand, at det var ikke den Maade, han vilde hæve sig paa: han vil altsaa hæve sig; ja, men lad ham det paa sin Maade.

Novbr. 25de. I Dag blev fortalt et Rygte, at det var bleven sagt af en Købmandssvend fra Kbhvn. Hr. S., at Kongen i England var afsadt, og Ministerne arresteret, men at derom ikke maatte tales; med Posten blev saadant ikke bekræftet.

Novbr. 26de. blev det af en Lybekker sagt, at ovenmeldte Rygte i Kiøbenhavn havde bevirket, at Caffé Bønnerne paa Een Dag faldt 4 Skl. paa Pd. i Prisen (!); men straks igen 2den Dagen var Rygtet blevet modsagt, ikke des mindre har nogle rejsende Personer paastaaet, at det skal være rigtigt, hvilket der og efter Aviserne er Formodning om.

Novbr. 28de. Kom Caper-Capt. v. Bram hjem med sit Patent og medbragte 6 store Kanoner, 50 Flinter, 50 Pistoler, 50 Sabler og 40 Mand af Kongens Søe-Folk, og i Morgen agter han sig med sit Skib til Kallehaug Færgegaard, hvortil han ved Vogn har ladet bringe al sin Ammunition og der vil indtage det.

Decbr. 2den. I Aften kom Krigs Raad Grooss hertil Byen for at tilkendegive de Søfarende, at de sikkert kunde sejle til København, naar de intet Tegn ser oprejst paa Stevns, men naar et Flag der var oprejst, maatte de vende tilbage ind i næste Havn, thi det var Tegn til, at der var fjendtlige Skibe i Farvandet.

Decbr. 3die. I Morges tidlig rejste han igen til Ulfs-Hale og videre, som han sagde til Søs til Kiøbenhavn. Han sagde ellers, at en ny Forordning angaaende Kyst-Milicen, hvortil han havde gjort Forslag vilde snart udkomme.

Decbr. 16de. I Aftes var vi et net lille civil og militair Selskab hos Hr. Robsahm, hvor vi blev lige saa net beværtet, da et ungt subalterne Menneske kom ind efter Maaltidet med sin Merskums Pibe i Munden, slængte sig øverst i Sofaen og rygende trængte sig ind i dette ven-skabelige, ærbare Selskabs Spille Parti. Han blev ikke efter Fortieneste slængt paa Døren, men denne hans ufor-

standige plumpe Opførsel anmærkes kun til Erindring om at bede hans Plejefader formaae ham til Anstændighed, at han ikke oftere skal støde an mod Velanstændighed, hvorved han kunde tiltvinge sig Ørefigner og Næsestyvere.

1808.

Jan. 1ste. Nye Aars Dag begyndte som sædvanlig med megen Skyden her fra Byen og omliggende Byen, Gratulationer og Frokostringen.

Jan. 2den. Hørte man, at vores herfra udløbende Caper-Capt. von Bram havde gioert 2 Priser af svenske Fartøjer med engelske Ladninger under Borringholm, men at de der ved Pris-Retten vare frikendte, og han tildømt at erstatte Omkostningerne.

Jan. 7de. I Dag fik man Efterretninger fra Capt. v. Bram, at han med alle sine Kapriser var sluppet til Kbhvn., hvor hans Sagfører Just Rottbøll, havde forsikret ham, at blive tilkiendt de Priser, ham paa Borringholm var frakiendt.

Jan. 8de. I Dag hørte man raske Kanonskud fra Søen, som troedes at være af vore egne Capere.

Jan. 9de. Kom Caper Capt. von Bram hertil fra Kiøbenhavn, han ytrer det bedste Haab om at blive tilkiendt begge sine Priser.

Jan. 11te. Mads Madsen af Mandmark, som med flere af Landsværnsmændene for Opsætsighed imod B. Adler i disse Dage har ligget 24 Timer krum og straks efter udstanden Straf blev permitteret hjem, har ved nye formastelige Udeladelser giort sig denne Permission uværdig og derfor er igen indkaldet at giøre Tjeneste.“

Skønt Mads Madsen fra Mandemark aabenbart er den samme M. M., som Herredsfogden noterede sig som en af Hovedmændene for Oprøret i Koster Færgegaard, maa ovennævnte Straf dog sikkert ikke opfattes som staaende i Forbindelse med hans Deltagelse deri. Der kendes overhovedet ikke til, at Mønboernes saa lidt som Falstringernes

Opsætsighed ved de omtalte Lejligheder har draget Tiltale og Straf efter sig, og maaske tør deri ses en stiltiende Indrømmelse af, at deres Vægning har haft i alt Fald Lovens Bogstav for sig.

Med Januar Maanedes Udgang slutter Dagbogen; dens Indhold for Resten af Maaneden omhandler Stridigheder mellem Herredsfogden og de militære, der selv paa egen Haand vil ordne Indkvarteringen og derfor foruretter adskillige paa Grund af manglende Lokalkendskab blandt andre Pastor Paludan i Fanefjord. Tonen ses til Tider at have været ret skarp og bitter mellem de to Parter.

Der omtales for 14. Jan., at et engelsk Krigsskib var løbet paa Grund ved Mandemark, men idet Mandskab i stort Tal drager ud for at kapre Prisen, kommer en Stafet med Melding fra Klintholm, at Skibet har varpet sig ud igen, „og“, skriver Herredsfogden, „flove maatte de drage tilbage med lang Næse“ — saaledes flere Gange.

Efter at der først er omtalt, at Mandskab er tilsagt til Isning ved Stege og andre Steder, slutter saa Dagbogen med følgende Bemærkning:

30. Jan. Blev Vækningen endelig fuldført, skønt alle de tilsagte af Kieldbye Sogn udeblev, hvorfor hver Mand skal pantes for 1 Sklg.“

*

I det voldelige Overfald paa Danmarks Hovedstad og i den paafølgende langvarige Krig med Englænderne er Slaget ved Køge Landevej militært set kun en ubetydelig Episode; det var andre Steder og paa andet Omraade, „Tampen brændte“. Og dog fik Kampen ved Køge og Landeværnets Nederlag i anden Henseende Betydning. Den opstemte Nationalfølelse fra Skærtorsdagsslagets Dage for 6 Aar siden fik ved Køgekampen et Knæk, hvis Virkninger spores langt ned i Tiden derefter. Det var, som al Tillid til Landstyrkens Evne og til ellers fornuftige militære Foranstaltninger med ét forsvandt. Den krænkede Nationalfølelse søgte sig en Slags Oprejsning i at

haane, spotte og parodiere Landeværnets Optræden og andre militære Forhold langt ud over rimelige Grænser. Og var der egentlig nogen fornuftig Grund dertil? Medens Kronprinsen „opererede“ til ingen Verdens Nytte med Danmarks egentlige Hærstyrke ovre i Holsten, uden for det hele, og Hovedstadens Forsvar, hvor det egentlige foregik, overlodes til gamle mere end 70-aarige Mænds Ledelse med Paalæg om ikke at gaa for agressivt til Værks og med Englænderne saa ganske uden for Skudvidde, overlodes Kampen mod Fjenden i aaben Mark til disse Landeværnsmand, der ikke var Soldater, og hvis umulige Forhold ovenfor er skildret. Hvor kunde man vente sig andet Resultat end det, der kom til at foreligge, rent bortset fra Spørgsmaalet om Pligten til Forsvar af andet og mere end „egen Provins“.

Landeværnet, der ophævedes for bestandig i Danmark i Februar Maaned 1808, har faaet en haard Dom — for haard — synes det, i det almindelige Omdømme for dets Optræden og Forhold i Krigsaaret 1807.

ANDERS PETERSEN VALLØ OG KØGEEGNEENS HISTORIKER

Ved *August F. Schmidt.*

DEN 22. DECEMBER 1827 fødtes i *Bjevverskov* gamle Degnebolig hos Avlsbruger Peter Nicolaisen og Hustru Marie Bech en lille Dreng, der i Daaben fik Navnet *Anders Petersen*. I det beskedne Landsbyhjem voksede Drengen op, og da han var blevet konfirmeret, kom han ud at tjene ved Landbruget. Efter kortere Tids Forløb forlod han dog dette Erhverv og kom i Væverlære. Ved dette Haandværk arbejdede Anders Petersen i syv Aar, indtil han brat afbrød sin Virksomhed i Landsbyen og meldte sig som frivillig Officersaspirant i Hæren under Trearskrigen. Det var i 1849, Petersen meldte sig som frivillig. Han blev snart efter Underofficer ved Artilleriet og forblev i Hæren til 1852, da han ved Understøttelse fra Grev *Brockenhus Schack* paa Giesegaard kom paa Jonstrup Seminarium, hvorfra han tog Lærereksamen i 1855. Han var derefter Hjælpelærer forskellige Steder, til han den 6. *Marts 1857* blev kaldet til Lærer og Kirkesanger i *Valløby* (Bjevverskov Herred) nær Køge. Her forblev han til 1. Januar 1886.

Den 12. Juni 1857 viedes Anders Petersen til *Olivia Vilhelmine Annine Ømann* (f. i København $18\frac{1}{6}$ 1835), i hvem han fik en dygtig Medhjælp i det store Arbejde, som det blev hans Lod at udføre i sit lange Liv. Hun holdt i mange Aar Syskole for Pigerne, ligesom Petersen selv

i flere Vintre holdt en velbesøgt Aftenskole. Ogsaa paa anden Maade var han meget virksom til Gavn for sin Egn. Han fik ved ihærdigt Arbejde oprettet et stærkt benyttet Sognebibliotek. Fra 1865 ved Nytaarstid og til Udgangen af 1867 var han Formand for Valløby-Taarnborg Sogneraad. I 10 Aar var han Formand for Brugsforeningen, og i en lignende Aarrække var han Sekretær for Herredsprovsten og for Stiftsforvalteren paa Vallø. Fra 1862 og til sin Afsked som Lærer var han Formand for Bjeverskov m. fl. Herreders Assuranceforening, og siden 1865 var han Formand for „Vallø Afdeling af Seiskabet „De danske Vaabenbrødre“, en Tillidsstilling, der ret naturligt førte ham til at staa i Spidsen for Indsamlingen af Bidrag til Rejsningen af Kong Frederik 7' Mindesmærke i Køge, hvor det afslørede den 5. Juni 1869. Man skulde jo synes, at de anførte Hverv kunde være nok til at udfylde en Lærer og Kirkesangers Fritid, men dette var ingenlunde her Tilfældet. Den jernflittige Anders Petersen overkom meget mere, hvad de nedenstaaende Oplysninger om hans Hovedindsats antagelig kan give et lille Indtryk af.

Petersen var meget interesseret i Historie, og det er da let forstaaeligt, at han var en god Hjælp for Arkæologen *C. Engelhardt*, da han i Begyndelsen af 1870erne udgravede det betydningsfulde Fund af Oldsager fra den romerske Jernalder ved Valløby. I sin Beskrivelse af Valløbyfundet i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1873, 285—320 nævner Engelhardt to Gange Anders Petersen og takker ham for Hjælp og Interesse. Paa den Tid Udgravningen fandt Sted, har Petersen sikkert været langt fremme med Stofindsamlingen til sin omfangsrige Bog: „Vallø og Omegn“, der udkom i 1877 (380 Sider). I dette for Egnens Historie grundlæggende Arbejde findes en Mængde historisk Stof, ikke mindst i personalhistorisk Henseende. Foruden Oplysninger om Vallø Slots og Lellingegaards Historie findes i Bogen en

Skildring af Valløby Sogn. Fremhæves kan her de arkæologiske Oplysninger og Præstehistorien. Ogsaa om Sognene Vraaby, Himlingøje, Enderslev, Bjeverskov, Lidemark, Sædder, Lellinge, Vollerslev, Gjorslev, Herfølge, Taarnby, Haarlev og deres Tilhørsforhold til Vallø er der Udredninger i Anders Petersens Værk, der ligeledes indeholder Bidrag til Lidemarkgaards, Taagerødgaards, Jonstrups, Herlufstrups, Juellunds og Spanagers Historie.

„Vallø og Omegn“ er rigelig forsynet med Henviisninger og har et godt Register. Ihvorvel der ikke i Værket hverken findes anlagt særlige historiske Synspunkter eller nogen original Bedømmelse af det vældige Stof, der fra mange Hold med stor Flid er samlet i dette det første større Arbejde om Vallø, kommer man dog ikke udenom, at det er et for alle Tider uhyre nyttigt Arbejde om sit Emne, der her er leveret. Anders Petersen har da ogsaa alene med Bogen om Vallø Krav paa at blive erindret blandt Præstø Amts Lokalhistorikere.

Efter at „Vallø og Omegn“ var udkommet, gav den flittige Skolelærer sig i 1878 til at samle Stof til en Bog om *Køge*. Han fik Lov til at arbejde i Køge Raadstuearkiv, hvor han fandt en Mængde Stof. Ogsaa fra en omfattende Læsning i Østsjællands Historie erhvervede han sig Materiale til „Kjøge Byes Historie“, der begyndte at udkomme i 1884 for endelig at sluttes i 1888. Dette Værk bestaar af to Dele (ialt 428 Sider), hvoraf første Del omhandler Byens Historie, medens anden Del indeholder 97 Aktstykker vedrørende Køge. I „Kjøge Byes Historie“, hvis Stof er meget fornuftigt ordnet, findes et Væld af Oplysninger, ikke alene om Byen i Almindelighed, men ogsaa mangt og meget fra dens Omegn, Køges Historie gennem Tiderne, Forfatning, Handel, Kirker, Skoler, Fattigvæsen og meget mere.

I Bøgerne om Vallø og Køge er der Steder, der noksom viser, at Forfatteren ikke var oplært til at være Historiker. Uden at ane Uraad lader Anders Petersen

Harald Hildetand indskibe sig i Køge „for at drage til det navnkundige Braavallaslag Aar 730“, og han fortæller Hellig Margrethes Historie efter J. M. Thieles Folkesagn i Stedet for at udnytte det gamle Helgenkrift om denne Østsjællands Helgeninde. Men det vilde være ubilligt at dømme hans Bøger efter den Slags Fejlgreb. Langt mere skal det betones, at der gennem Anders Petersens Arkivstudier er tilvejebragt et stort og værdifuldt personalhistorisk og stedshistorisk Stof og kastet Lys over mangt og meget af Fortidens Begivenheder og Samfundstilstande*). Da i 1932 Historikerne *Victor Hermansen* og *Poul Engelstoft* kunde udsende deres fortrinlige Bog om Køge: „Køge Bys Historie“, kunde de i dette Værk Side 5 yde Anders Petersens Køgebeskrivelse al mulig Anerkendelse: „Kjøge Byes Historie efter trykte og utrykte Kilder“, som, selv om den stadig er nyttig ved sine mange Oplysninger, dog er saare beskeden i sit Udstyr, og meget nøgtern som Skildring, ikke at tale om, at den i Mellemtiden er blevet udsolgt“.

I nogle mindre Arbejder har Anders Petersen behandlet forskellige Emner fra Køge og dens Omegns Historie. Allerede i 1881 kunde han i Personalhistorisk Tidsskrift II, S. 236—38 fremkomme med nogle fortræffelige personalhistoriske Oplysninger om *Peder Syvs Børn*. I samme Tidsskrift, S. 305—334 fremkommer han med en Afhandling: Gravskrifter og Indskriptioner i Kjøge Kirke. Dette kyndige Arbejde er til stor Nytte for Personalhistorikere. Der findes i det en særskilt Stamtavle over Slægten Brochmand.

Paa sine gamle Dage yæde Anders Petersen endnu nogle Arbejder til Østsjællands Historie. I „Fortidsbillede fra Omegnen af Kjøge“ skildrer han Landeværnet og Slaget ved Køge Landevej den 29. August 1807 (Østsjællandske Aarbøger 1907). Paa Grundlag af Præste-

*) Hans Olrik i Lærerne og Samfundet I (1913), 108.

indberetninger gør han Rede for Præstetienden og Høsten i Bjeverskov Herred Aar 1690 (smsts. 1907).

I Østsjællandske Aarbøger IX, 1909, 18—30 gives en detailleret Fremstilling af Historien om Frederik 7. Mindesmærke i Køge. Til Rejsningen af dette nedsattes den 10. April 1867 en Komité med A. Petersen som Næstformand. Bidrag blev tegnede og Monumentet blev rejst. I dets Fundament blev indmuret en forsegleet Flaske, bl. a. med en Beretning, skrevet af Anders Petersen*). Om alt sligt fortæller han selv i anf. Aarb. IX, hvor man ogsaa kan læse om Indsamlingens Regnskab og Afsløringshøjtideligheden ²/₆ 1869**).

I Artiklen: „En Troldkvinde i Kjøge“ (Østsjæll. Aarb. X, 1910, 17—22) beretter Anders Petersen om en Ane Pedersdatter Thorkilds, der 1622 ankom fra København til Køge. Her blev hun senere anklaget for at drive Trolddomskunster. 1625 dømtes hun til at forlade Landet. Hvor hun drog hen, vides ikke, da hun ikke efter den Tid findes nævnt i Køge Tingbøger.

I denne Forbindelse kan endelig nævnes, at Anders Petersen, da han var 82 Aar gammel, til Kirkøhistoriske Samlinger 5. Række IV Bind skrev en Afhandling om den nedlagte Latinskole i Køge.

Man vil af de anførte Oplysninger erfare, at det er en betydningsfuld Indsats, den gamle Degn fra Valløby har ydet som Lokalhistoriker. Ikke alene som Læsestof og folkeoplysende Bidrag har de anførte Bøger og Afhandlinger deres Værd, de vil ogsaa i rigt Maal kunne udnyttes af Fremtidens Historikere, der har Interesse for Egnen om Køge Bugt. Og som det ovenfor er antydet,

*) Jfr. Hermansen og Engelstoft: Køge Bys Historie (1932), 273—75.

**) Anders Petersen var ogsaa en Hovedmændene for Indsamling af Penge til Monumentet for Niels Juel og Ivar Hvitfeldt, rejst ved Køge Havn og afsløret 1.-6. 1906.

har Historikerne allerede haft god Gavn af Anders Petersens lokalafgrænsede Værker.

Der er endnu en Gruppe af Bøger at omtale, inden vi er færdig med Anders Petersens omfangsrige Forfatterskab. Han var mere end nogen anden *Lærerstudens Personalhistoriker*. Hvilket uhyre Arbejde er der ikke nedlagt i hans „Skolestatistik“, en skematisk Oversigt over Borger- og Almueskolen, hvis første Udgave han offentliggjorde i 1877 sammen med *H. H. Mangor*. Senere udkom Værket ved Petersen alene i 1887, 1897 og 1902. Der findes heri Oplysninger om samtlige Lærerembeder og Lærere i Danmark. Det er et udpræget Flidsarbejde, her er præsteret. „Folkeskolen i Danmark“ i Udgaven fra 1902 er paa 192 ret store Sider.

Som gammel Jonstrupseminarist var det nærliggende for en Personalhistoriker som Anders Petersen at udgive en Fortegnelse over Lærerne, der i Tidens Løb var udgaaet fra Jonstrup. I 1884 udsendte han da sit store Arbejde: „Den jonstrupske Stat“ (forsynet med Tillæg 1891). Værket, der er paa 410 Sider, strækker sig over Tidsrummet 1790—1891. Et storartet personalhistorisk Hjælpemiddel har Petersen her givet sine Landsmænd. Taknemmeligheden mod den gamle Vallødegn bliver dog ikke mindre, naar vi hører, at han i 1899 offentliggjorde Bogen: „Sjælland Stifts Degnehistorie“, der indeholder Bidrag til de svundne Aarhundreders Personal- og Kulturhistorie. Det uhyre Arbejde er skrevet paa Grundlag af Studier i Kirkebøger og Arkivdokumenter. Det er udført med stor Akuratessse og er en overmaade nyttig Haandbog. Præstø Amt er omtalt i Værket Side 160—201.

I Fortsættelse af de nævnte statistisk personalhistoriske Bøger maa anføres „Vejviser for Landet“, som Anders Petersen fandt Lejlighed til at udgive i 1889. Dette

Opslagsværk er paa 367 Sider, det omfatter hele Landet (Præstø Amt er omtalt S. 59—76), og er en Forløber for Kraks Vejviser. Man vil forstaa, at Anders Petersen har været i Besiddelse af en overordentlig Arbejdsevne.

Paa Grund af en alvorlig Brystlidelse tog han til Januar 1886 sin Afsked som Lærer. Sit Embede havde han paa udmærket Maade røgtet. Han flyttede fra Valløby til Køge, men da han som Følge af sine litterære Sysler ikke vel kunde være for længe borte ad Gange fra de store Biblioteker og Arkiver, flyttede han nogle Aar efter til København, hvortil hans personlige Interesser saa nær var knyttede. Her var han i 16 Aar ansat som Assistent paa de danske Vaabenbrødres Overbestyrelses Kontor, hvor man forstod at skatte hans enestaaende personalhistoriske Viden. Han vandt her megen Anerkendelse. Departementschef *A. F. Asmussen* benyttede ham i en Aarrække som Korrekturlæser til sit Værk: „Ny gejstlig Stat“ (1876—81). Det var i Københavns-tiden, Anders Petersen udarbejdede de fleste af sine personalhistoriske og statistiske Værker. Han blev ved sine Arbejder af den Art grundig kendt med sin Stands Personalhistorie. Han kendte sine Standsfællers og deres Slægts Historie bedre end de selv gjorde. Han skrev deres Embedshistorie, redigerede „Danmarks Lærerforenings Medlemsblad“ 10. og 11. Aagang (1891—94 $\frac{1}{4}$), og han var hjælpsom over for enhver, der kom og søgte Oplysninger. Et Besøg hos ham var det samme som at faa et Kursus i Personalhistorie og Slægtsregistre. Man beundrede i lige Grad hans enestaaende Hukommelse og hans levende Interesse for de litterære Ting, der optog hans Tid lige til det sidste. Ved sit Forfatterskab vandt han et landskendt Navn og blev en Pryd for sin Stand. Folk, der personlig kendte ham og glædede sig over hans Ven-skab, holdt af ham for hans milde, vennesele Sind og

retskafne Karakter*). Under stor Deltagelse fejrede Anders Petersen og Hustru deres Guldbryllup i København 12. Juni 1907. I Ægteskabet var fire Døtre. Heraf blev en gift med Førstelærer A. Christiansen i Bloustrød, en anden med Tycho Jessen, København, og en tredie med Bogholder Julius Zahle Lassen (Søn af Sognepræst Lassen i Sværdborg).

Anders Petersen var Medlem af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. Den 25. Juni 1879 blev han udnævnt til Dannebrogsmænd og den 24. September 1884 fik han Fortjenstmedaillen i Sølv. I 1908 modtog han Stats-tilskud paa Finansloven som Forfatter. Den 13. August 1914 afgik Anders Petersen ved Døden. Hans Hustru gik bort i 1916.

Anders Petersen begyndte sin litterære Løbebane som Gods- og Købstadshistoriker, havde arkæologiske Interesser, og ydede som Personalhistoriker omfattende og meget nyttige Arbejder. Han hører til Præstø Amts store Lokalhistorikere, og man tør rolig nævne ham i Selskab med *C. H. Brasch*, *Frede Bojsen*, *Severin Kjær* og *Peder Jensen*, Snesere. Det var nogle flittige Folk, disse Historikere fra det ældre Slægtled. Deres Indsats aftvinger os dyb Respekt. Vi kan opbygges menneskeligt ved at se hen til deres mægtige Flid og levende Arbejdsglæde, og vi kan, idet vi hver paa sin Vis forsøger at fortsætte deres Værk, slynge Æreskranse om deres Minde.

*) Hans Rasmussen i Folkeskolen 27.-8. 1914. Jfr. Folkeskolen 20.-7. 1907. Lærerne og Samfundet III, 314. IV, 346. Dahls og Engelstofts Dansk biografisk Leksikon III (1926), S. 83.

TRO OG SKIK

OPTEGNELSER FRA ØSTSJÆLLAND

Af *Anna Pedersen*,

DENNE SAMLING AF FOLKEMINDER er et forsøg på at ordne nogle optegnelser som især har med dage og højtider at gøre. Enkelte rim og viser er taget med.

Hvor intet andet er bemærket, er optegnelsen fra Strøby sogn i Stevns herred.

Ugens dage.

Søndag, søndag silketop,
mandag, mandag guldgalo,
tirsdag, tirsdag tine,
onsdag, onsdag gine,
torsdag, torsdag tøjlevand
(ordet er stavet efter udtalen,
iøvrigt ukendt),
fredag, fredag fuglesang,
lørdag, lørdag rundtenom.

Den samme remse er kendt af en meddeler født i St. Linde, Karise sogn.

Den afviger lidt fra den første optegnelse:

Tirsdag, tirsdag time,
onsdag, onsdag prime,
torsdag, torsdag terne,
fredag, fredag fjerne.

Den må vel nærmest regnes til børnerimene.

Om vejret og dagene er der en mængde rim og talemåder:

Fredags vejr er søndags vejr.

Søndags vejr til middag er ugens vejr til fredag, eller:
Mandags vejr til middag er ugevejr til fredag, og
Vorherre er aldrig saa vred, han lader os lørdagssolen se.

Andre talemåder hentyder til gamle skikke: Det skilles ad på midten ligesom degnens præken om onsdagen. Han (hun) har sine egne lader ligesom kromandens stole om lørdagen (så venter de fremmede).

Det er uheldigt at begynde på et arbejde en mandag. Når sæden var tjenlig til at høstes, sørgede man for, at en mand kom ud „at hugge for“, som det hed, om lørdagen, så kunde man tage fat for fuld kraft om mandagen. For godt og vel en menneskealder siden var det sjældent, at kirkelige handlinger fandt sted tirsdag og torsdag derimod ofte onsdag og fredag og bryllup i særdeleshed fredag; men bryllup fandt ogsaa sted lørdag, når det ikke skete saa ofte, var det vist præsternes skyld. Mange præster vilde gerne have lørdagen til „at studere i“. Farfars og farmors bryllup den 17. september 1842 var en lørdag. Jeg spurgte en gammel kvinde, født 1848, hvorfor tirsdag og torsdag ikke blev brugt til bryllup: „tirsdag og torsdag er rakkerdage!“ sagde hun med foragt i tonen, men anden forklaring fik jeg ikke, og nu er hun død.

I slutningen af det 19. århundrede boede der i „Rolighedshuset“ ved Vallø en klog kone, som de fleste børn her i omegnen på den tid har været hos for at blive „smurt for skæver“ (∴ engelsksyge); hun havde mest besøg om torsdagen. Torsdag er i det hele den foretrukne dag, når det gælder helbredelse for sygdomme.

En gammel kvinde, født 1841, holdt bestemt på, at neglene skulde klippes torsdag. Andre mener, at det skal være fredag, „så kan de være pæne til søndag“. Alle er

enige om, at negle må ikke klippes søndag, som en gammel kvinde, født 1853, sagde: „hvis vi klipper negle en søndag, så skal Fanden have dem til at sko træsko med“.

Det er godt at være født en søndag. Til slut endnu en børneremse:

Jeg skulde hilse fra mandag, om du på tirsdag, vilde på onsdag, komme på torsdag, følge vore unge folk til kirke på fredag, komme igen på lørdag, spise til middag på søndag;

fedt flæsk har jeg ikke,
øllebrød får du ikke;
men jeg har lidt øl på en ælling,
det er lige så godt som vælling,
eller: fedt og flæsk har jeg ikke,
smørrebrød får du ikke;
men jeg har lidt øl på en ælling,
det er lige så godt som sur vælling.

Månederne.

For at børnene kunde huske, hvormange dage hver måned har, lærte de dette lille rim: Tredive dage har november, april, juni og september, hertil føjedes somme-tider: en og tredive de andre har, så nær som den lille februar.

Om marts måned er der en gammel talemåde: Tord (♄: Tordmåned) med sit skæg lokker små børn til væg, så kommer „Ave“ (♃: April) med sin pil og jager dem til ild, eller: Tord med sit skæg lokker gamle folk ud bag væg og små børn lokker den til at græde.

Aprils væde er bondens glæde.

Majmåneds bløde, lægger fårene øde (de er nyklippede i maj).

En kold maj gør et varmt ladegulv, (således sagde en kvinde født 1848).

Årets mærkedage.

„Det går ikke i syv år som i syv dage“, lyder en talemåde fra Varpelev.

Naar der er mange stjerner nytårsaften, bliver der mange ærter.

Når der er mange stjerner helligtrekongeraften, får vi et godt ærteår (Strøby og Lyderslev).

Når tagskægget drypper helligtrekongeraften, får vi et godt ærteår (Højerup).

Helligtrekongerverset, som pigen læser, når hun går i seng, kan lyde saaledes: Hellig, hellig konger tre, lad mig i nat i drømme se, hvis kærest jeg skal være i tugt og i ære, hvis seng jeg skal rede, hvis dug jeg skal brede, og hvem jeg skal have til ægte!

Skikken er også knyttet til den aften, man første gang ser nytårsny. Verset lyder da: O du ædelige nytårsny, som skinner for mig så gerne, og er der nu nogen i verden her, som har mig kær, så lade han sig til syne for mig i nat udi drømme.

Der skulde tre lys på bordet, sagde en kvinde, født 1841. Fra Enderslev meddeler en kvinde, født 1849, at helligtrekongeraften var der et tregrenet lys, helligtrekongerlyset, på bordet. Om den $\frac{7}{8}$, hedder det: Knud driver julen ud.

Det gjaldt om at have spist „kagen“ (o: hvedekage i form af brød, som kun blev bagt til jul og andre høj-tider og til gæstebud), for ellers havde Knud en pose, hvori han puttede den.

$\frac{2}{2}$. Kyndelmisse-knude holder derude med sine to hvide stude og Tud-i-næve kører, eller:

Kyndelmisse-knude ryster sig derude el. ryster sine klude, og:

Kyndelmisse-knude er hård at løse.

Ligeså mange dage, lærken synger før kyndelmisse, så mange uger skal hun græde efter, el.: ligeså mange dage er næbet frosset til efter.

²²/₂. Peder Stol. „Peder smider en varm sten i stranden“ eller en kold, hvis det fryser.

Fastelavnsmandag, når de unge gik rundt og „sang for æg“, sang de denne vise:

I dag går vi for hvermands dør,
ja, hele byen rundt,
i dag går vi for hvermands dør,
ja hele byen rundt.
Det er jo æg, vi synger for,
fallerallera vi synger for,
til vores fastelavn.

Og mor må ikke sige nej
og far tilligemed.
Det er jo æg, vi synger for osv.

Nu har vi stået her længe nok,
forretning har vi gjort.
Farvel og tak for denne gang
fallerallera for denne gang,
nu skal vi videre fort.

Således kendes den fra Strøby. I en optegnelse fra Hellested afviger andet vers. Det lyder således:

Gud velsigne far og mor
for gode æg de gi'r.
og Gud velsigne ænder og høns
for gode æg de gør.
Vi takker Eder mangel gang
fallerallera ja mangel gang
for alt hvad vi har fået.

Fra Enderslev kendes første og sidste vers men afviger en smule fra Strøby-optegnelsen.

Æggene, der samledes, blev brugt til æggekeg og

æggesøbe (∩: kogt øl med æg og sukker i) til fastelavnsgildet.

Her skal nævnes enkelte mere sjældne skikke, der brugtes i fastelavnen.

En gammel kvinde fortalte en oplevelse fra hendes barndom. Omkring 1860 var hun sammen med nogle andre børn i besøg i Lille-Tårnby. Mellem Varpelev og Lille-Tårnby var der en spang over åen, her var de gået over. Det var i fastelavnen, og der var is på engene. I Lille-Tårnby så børnene fra Strøby, hvorledes karlene blev pyntede, og én fik en pyntet kat i en kurv på ryggen, „vi var færdige at blive til“, sagde den gamle kvinde. Det var en skik, de ikke kendte til.

En anden meddeler fortæller om nogle fastelavnsskikke fra Varpelev 1884. Det var en gammel fastelavnslæg „at fange hanen“ (ikke nærmere beskrevet). Der var væddeløb mellem en karl, der havde en lerdunk bundet foran sig i et reb om livet, så den hængte i knæhøjde, og to der trak en bagvogn i en lang line.

Fastelavnsmandag fik man „sød mælk og hvedebrød“ til middag.

Tirsdag i fastelavnssuge kaldes hvidetirsdag. Der var, for mange år siden, en kone i Frøslev som absolut skulde vaske den dag. Hun mente, at så blev tøjet særlig hvidt.

Når det fryser de 40 riddere ($\frac{1}{3}$), skal det fryse i 40 nætter derefter.

Gregorius ($\frac{12}{3}$) tøj er bedre end hundrede læs hø.

Gertrudsdag ($\frac{17}{3}$) kaldes „Gerder Fygegavl“ og „Gerder Føjstens“, fordi det altid ryger og fyger i dagene deromkring.

Maria Bebudelsesdag ($\frac{27}{3}$) skal man så kålfro.

Aftenen før skærtorsdag kaldes skadeaften. I Strøby hed det, at heksene rejste til „Øllemose“ (ordet stavet efter udtalen, skal vist være Ulvemose); i Enderslev sagde man, at de rejste til „Pasbjerg“ (ordets skriftform kendes ikke). Det gjaldt om at sætte bageovnstøjet: rage, kost

og grissel, som ellers stod ude, i hus, for ellers brugte heksene det til at ride på. Krager og skader rejste bort med heksene, men næste morgen var de atter tilbage, da skulde man tage sig i agt, at man ikke hørte en krage, før man havde spist; så var man gækket af kragen, dvs. narret, og det var ikke godt, ligesålidt som det var heldigt at blive gækket af skaden påskemorgen. Man spiste et æble på fastende hjerte, både for at skaden ikke skulde narre én, men vist også for at blive fri for „kolden“, den slemme feber.

Hvis man vilde rejse med heksene til „Øllemose“, skulde man blot gå ind i en skorsten og sige: Op, op, op over alle trætoppe, ingen steder på, alle steder forbi. I Renge fortaltes: der var en gang en kone, som gerne vilde med heksene, hun skulde lære følgende, som hun skulde fremsige, når turen skulde foregå: Op, op, op over alle trætoppe, ingen steder på, alle steder forbi over Stubberup skov igennem Fakse banker. I det afgørende øjeblik tog hun fejl og sagde: alle steder på, ingen steder forbi igennem Stubberup skov over Fakse banker. Hun blev så forrevet og forslået, at det var en gru.

Skærtorsdag skulde man have grøn kål (grøn kålsuppe) med ni slags grønt i.

Langfredag vankede der langfredagsris. Lørdag før påskedag kaldes stumpe lørdag.

Påskemorgen dansede solen. M. P. var en gang en tidlig påskemorgen gået til en gård ved skoven. Da havde han set solen danse, fortalte han til sin husholderske.

Det hed sig, at man ikke måtte spise påskeæg selve påskedag.

Børnene „trillede påskeæg“ enten i engen eller inde i en stue ned ad et skråt bræt.

Om 1. maj hed det: Når det regner på skøn Valborgsdag, så får smørret god kulør og smag. Tillige: Når det regner 1. maj, bliver der ikke forslag i regnen den sommer, (og ingen kærne i nødder, føjede en meddeler til;

men denne talemåde gælder 13. juli, Margrethesdag, så her foreligger vist en sammenblanding).

Pinseuge kaldes „pjalteuge“, i den uge må man ikke klippe får eller plante kål — hvorfor vides ikke.

Skt. Hansaften skulde Skt. Hansblomsterne plukkes, det er „kamilleblomsten“ (*Matricaria Chamomilla* L.). Den blev tørret og brugt til te og i krydderposer; det var små lærredsposer, hvori kom tørrede krydrede urter. Krydderposen fik man bundet om hovedet for tandpine og lign. Samme aften kunde Skt. Hansurten plukkes (det er *Sedum Telephium* L.). Hvis der var et par unge folk, som man mente havde et godt øje til hinanden, og man gerne vilde vide, om de fik hinanden, kunde man plukke to Skt. Hansurter og stikke dem ind mellem en bjælke og loftet, hvis de groede mod hinanden, var det et godt tegn, visnede de inden ret længe, var der intet håb. 23. juni holdtes i ældre tid kildemarked. Hovby ved Fakse var markedsplads for Østsjælland. I en gammel almanak fra 1842 står under markeder: „Houbye, 23. Juni“.

Rest af en gammel sommerfest har vi i følgende: K. M. A. var som barn med til at „løbe sommer ad by“. Det var i den tid, roserne blomstrede. Drengene fik pyn-tet en stang og pigerne havde kranse; meddelerens mor havde smykket to kranse til sine to piger, og der var roser i. Så gik børnene i optog til stranden, hvor de dan-sede på jernen, men, sluttede meddeleren: drengene smed min krans i stranden. Det var omkring 1864.

Når det regner syvsoverdagen ($\frac{27}{6}$) skal det regne i syv uger.

Det var syvsoverdagen, at den bestyrelse — eller hvad den nu kaldtes — som skulde sørge for Madbænkens ved-ligeholdelse, samledes (jfv. årbogen for 1922). Mad-bænken er den gamle samlingsplads for bymændene i Strøby, og da Madbænkflaget omkring 1880 blev skaffet og en flagstang rejst på en stensokkel, blev der dannet

en bestyrelse, som uden tilsigelse eller bekendtgørelse samledes denne dag.

Hvad navnet Madbænken angår, så findes det ikke alene i byerne i det nordlige Stevns, men f. eks. i Hyllede ved Fakse (Østsjællands Social-Demokrat nr. 161, 17. juli 1930), i Rønnebæk by (Gamle danske Minder, 3. samling), i Klint by (Folkeliv i Odsherred, samlet og udgivet af Lars Andersen). Der er alle steder tale om en stor sten, som kaldes Madbænken og Madbænkestenen.

Der er ikke i den østsjællandske dialekt lydforhold, der kan forklare en ændring af „Majbænk“ — som er godt oplyst — til „Madbænk“. Så er der den mulighed, at en eller anden misbrug (f. eks.) af Majbænken kan have givet anledning til navnet, men herimod taler den omstændighed, at navnet dukker op forskellige steder.

Det synes virkelig, som om en bestemt brug af Majbænken på et eller andet tidspunkt har været grunden til, at den kaldes Madbænken. Her er optegneren standset ved en gammel skik, som omtales flere steder, bl. a. i „Den store danske Ordbog“ 13 b. 791: „Madvielse, om en i den katolske kirke anvendt ceremoni, hvorved præsten i påsken indviede forskellige madvarer og lign. i bondens hus (for at give god åring)...“ Mon det kan tænkes, at ceremonien kunde finde sted under åben himmel i landsbyens centrum?

STEJLEHØJ OG OLDTIDSGRAVE

Ved *Philipp Borries.*

ENGANG i længst forsvundne Tider rørte der sig under Sten- og Broncealderen i Pederstrup og Myrup et efter Datidens Forhold stærkt og bevæget Liv, og naar vi ved, at Stenalderens Varighed regnes fra o. 4000 til o. 1300 f. Kr., og Broncealderen synes at omfatte Tiden o. 1300 til 400 f. Kr., altsammen konstateret gennem de gjorte Oldtidsfund, kan vi forstaa, hvor gammel og mindelig en Jord vi her færdes paa, og hvilke Menneskeskæbner der for Aartusinder siden har været udspillet her. Nu er det glemt meget af dette af det store Flertal af den nulevende Slægt.

Tæt ved Myrup (paa Vester Egesborg Sogns Grund) ligger saaledes paa en Banke en mægtig Gravhøj fra Stenalderen, af Egnens Beboere almindelig kaldet: "Stejlebanken" eller „Stejlehøjen“, der rimeligvis indeslutter flere Gravkamre fra Stenalderen, og hvor der er funden Smykker og Vaaben saavel fra Sten- som Broncealderen. Ualmindeligt var det nemlig ikke, at de gamle Gravsteder fra Stenalderen ogsaa blev benyttede af Broncealderens Mennesker, navnlig de fattige. Gamle Folketraditioner om Spøgeri er selvfølgelig knyttet til denne Høj, ligesom Troen paa at den ved Midnatstid, navnlig Jule- og Nytaarsnat, rejser sig paa gloende Pæle.

Østligere ved Pederstrup ligger 3 Høje, hvoraf „Svalehøj“ blev undersøgt 1863 af daværende cand. V. Boye. Denne Høj laa dengang paa Proprietær H. Bangs

Mark, hvilket var meget heldigt, da Bang var en meget interesseret Mand i vore Oldtidsminder, ligesom han selv havde samlet en ikke ringe Samling af Oldsager, mest fra Bronzealderetiden. Da der hyppigt var blevet pløjet over Højens Sider, havde dens Ydre lidt en Del, ligesom dens oprindelige Midtpunkt var blevet forrykket. Den havde en Omkreds af 105 Alen, et Tværmaal fra Øst til Vest af 24 Alen og en Højde af 6 Alen. I Højens Indre fandtes en Dobbeltkiste af Sten, mindende om den, der samme Aar blev fundet i Gravhøjen: „Enehøj“ paa Kostrædebanker i Køng Sogn. I den mærkelige Dobbeltkiste fandtes et Lerkar, som var dækket med en flad Lerskaal. Karret var fyldt med stærkt brændte Ben, blandt hvilke var nedlagt en af Ir næsten helt opløst Naal og en Kniv af Bronze, samt et afskaaret Stykke af en Harpikskage („Røgelseskage“). — „Svalehøj“ har maaske sit Navn af, at Jordsvale har bygget deres Reder i Gærdet.

Nord for „Svalehøj“, men paa samme Mark, ligger en anden Høj, „Stenhøj“ kaldet, 100 Alen i Omkreds og 6 Alen høj, udgravet 1865. Allerede en Alen under Toppen fandtes ved Udgravningen en Mængde større og mindre Brudstykker af forskellige raa Lerkar uden Prydelser, samt en Del brændte Ben, og lige tæt ved laa et Brandsted, $2\frac{1}{2}$ Alen i Kvadrat, bestaaende af 6 større Rullesten, hvorimellem fandtes en Del Trækul og brændte Knogler. Skønt der ikke fandtes Oldsager her, menes disse Begravelser dog temmelig sikkert at hidrøre fra Bronzealderen. Da Højens Bund var naaet, fandtes der her en større Hob Sten opstablet, ordnet med megen Omhu, idet hver enkelt Sten med Forsæt var bleven lagt med den jævnesten Flade nedad, ligesom der ogsaa mellem de større Sten var anbragt mindre som Stempelsten. Stenhobens største Højde, omtr. i Midten, udgjorde ca. 1 Alen. Den har haft Form som en Kegel. Trods alle Eftersøgninger fandtes der her hverken brændte eller ubrændte Knogler, Urner eller noget andet.

Vest for „Stenhøj“ laa, ligeledes paa samme Mark, den tredie Høj: „Knoldhøj“. Ved Udgravningen af denne 1865 blottedes en Stenkegle af samme Art som den i „Stenhøj“, dog havde den en temmelig regelmæssig Cirkelform, $8\frac{3}{4}$ Alen i Omfang. Heller ikke her fandtes dog andet end Sten og Sand.

Hvad der blev fundet af Genstande og Sten i de oven for omtalte Gravhøje opbevares nu i Oldnordisk Museum i København.

Tilstedeværelsen af Stejlehøjen, men navnlig af de tre Stenkegler, er af en særlig Betydning til Belysning af Oldtidens Tankegang og religiøse Liv herhjemme i vort Folk, i dette specielle Tilfælde for Livet her paa disse Egne. Ikke alene deres omhyggelige Konstruktion, men ogsaa den Omstændighed, at man har gjort sig den Ulejlighed at dække dem til med betydelige Jordhøje, samt at de ligger saa nær ved hinanden, viser, at de engang har indtaget en betydelig Plads i hele Folkebevidstheden. Hvortil de har tjent, kan vel endnu ikke fuldt afgøres. Der er her forskellige Hypoteser. I det hele taget frembyder Broncealderens Oldtidsminder Fund af gaadefuld Karakter.

Gravhøjene fra Stenalderen og Broncealderen er vidt forskellige. Gravhøjene fra Stenalderen kendetegnes saaledes særlig ved deres svære Stenomsætninger og store Stenkamre, hvor Ligene er henlagte ubrændte ved Sten- og Ravsager. Gravhøjene fra Broncealderen har derimod ingen svære Stenomsætninger eller Stenkamre, men bestaar som oftest af Jordhøje og indeslutter Resterne af brændte Lig, nedsatte i Lerkrukker ved Sager af Metal (Pederstrup). At man i Broncealderens tid brændte Ligene tyder paa, at man nu er naaet til en nyere Tid end Stenalderen, hvor man begravde de døde uden at brænde dem. Den sidstnævnte Form for Begravelse har altid været den almindeligste, simpleste og naturligste for Folkestammer paa et primitivt Stade, medens Ligbrænding forudsætter

visse udviklede Religionsbegreber og Kulturformer. Efter de Fund, der er gjort i Gravhøjene i Pederstrup, vil man kunne forstaa, hvordan den almindelige Begravelsesmaade i Bronzealderen maa have været. Der lagdes et stort Baal, hvorpaa Liget blev lagt. Efter Baalfærden samledes de smaa Knogledele tilligemed noget af den nærmeste Aske i en Lerkrukke, som blev hensat midt paa Brandstedet og omgivet af Sten. I Krukken lagdes over Benene og Asken forskellige Smaating af Bronze, som Naale, Knapper, Knive m. m., og ved Siden af dem de Vaaben og Smykker, som den afdøde havde sat Pris paa. Askekrukken blev derefter omhyggeligt lukket til med et Laag eller en flad Sten, det hele dækkedes saa til med Smaasten, lagt i en spidst opadgaaende Dynge, og herovenfor blev nu den egentlige Jordhøj kastet. I Stedet for Askekrukker anvendtes ogsaa smaa Stenkister. Ejendommeligt for Bronzealdertiden er det, at Resterne af de brændte Lig ikke nedsattes paa nogen bestemt Maade eller paa bestemte Steder i Højene. De fleste Høje var Æthøje eller Æresgrave (Kenotaphier). De sidste er rejst af Familien over en afdød, som er omkommet under saadanne Forhold, f. Eks. i fremmed Land, at hans Lig er forsvundet, medens de efterlevende har anset det for deres Pligt at rejse en Grav eller et Minde til hans Ære. Ogsaa i England er der i betydelige Gravhøje gjort saadanne Fund af Stenhobe. Utænkeligt er det heller ikke, — Tanken har i hvert Fald været fremme, — at disse Høje engang har tjent som primitive Altre.

Det er meget almindeligt, at ikke alene Bunden i en Høj er besat med Askekrukker eller smaa benfyldte Stenkister, men at der næppe et Spadestik under Græsdekke er hensat talrige, stenomsatte Askekrukker, som Tid efter anden er nedgravede her. Rimeligvis er det fattige Folk, der ikke har haft Raad til selv at rejse Høje, som har stukket deres Askekrukker ind i de riges Høje. Fattige Folk har dog ogsaa maattet anbringe deres Askekrukker

paa aaben Mark og i Tørvemoser, jfr. Egevaad i Pederstrup, maaske Byens senere store Tørvemose.

Gravhøjene i Pederstrup, der kaster saa meget Lys over de Menneskers Liv, der har levet her for de mange Aarhundreder siden, ligger, som de altid i Oldtiden blev lagt, paa høje Banker, hvorfra der er en vid og smuk Udsigt over den omliggende Egn og mod det nære Smaalandskav, der i Dybsø Fjord skærer sig ind i Landet. Naar de er bleven lagt saa højt, har Tanken sikkert ikke alene været den at give de afdøde et anseeligt Gravmæle, som kunde ses og stadig genkalde deres Minde i de omkringboendes Erindring; men Tanken har ogsaa været dybere begrundet, idet den har haft sin Rod i den evige Uendelighedstrang, der længes og stræber op ad mod Ham, „i hvem vi alle leve, røres og ere“.

EN BLANDET BY.

Blangslev.

Meget interessant er Udledningen af de forskellige Bynavne. Til de ældste Landsbynavne hører dem, der ender paa „inge“, f. Eks. Ring (Reynge). Disse Inge-Byer ligger alle paa gammel Agerjord, der tidligt er taget i Brug. Hvor gamle Navnene er, ved vi ikke med Sikkerhed. Svenskeren Almquist mener, de stammer fra Folkevandrings-tiden, 400—500 ef. Kr. H. V. Clausen mener derimod, de er langt ældre, nemlig fra Tiden før Cimbrernes Udvandring fra Jylland omkr. 150 f. Kr.

Navnene paa „lev“, f. Eks. Blangslev, henføres til Tiden 500—800, maaske endda endnu længere tilbage, i hvert Fald til Tiden før Vikingeperioden. Selve Ordet „lev“ betyder „det efterladte, overleverede“, og der er saaledes Tale om personlig Ejendomsjord, i dette Tilfælde rimeligvis Blangrsløf: Hr. Blangrs Arvegods el. efterladte Gods. I Inge-Byernes Tid var det efter al Sandsynlighed Slægten eller Stammen, der gav Byen Navn. Kulturforholdene har da forandret sig, og Jorden er fra at være

Slægtens gaaet over til at være en enkelt Mands eller Stormandsbesiddelse, en Forandring, der rimeligvis skyldes ny Indvandring eller større Omvæltninger af indre Art.

Byen nævnes kun en enkelt Gang i de ældste Arkivregistraturer, nemlig 1446, da Claus Krumpens Datter til Serritslevgaard i Jylland, Karine Krumpen, Søster i Maribo Kloster, skænkede to Gaarde i Byen til dette Kloster. Rimeligvis er den dog langt ældre, maaske fra Tiden før Aar 1000. En Gaard, der har spillet en betydelig Rolle i Sognet, Botorp, nu Borupgaarden, skænkedes 1315 af den adelige Ejer Nicolaus Thyrbjørnson til Skovkloster for to Dages aarlig Messe for hans Sjæls Salighed. Ifølge gammel Folketradition var denne Gaard en Røverborg, nogle paastaar endda en Sørborg. Hvor den gamle Borupgaards Stuehus laa, skal efter Sigende den gamle Borg have ligget. Der er nemlig paa dette Sted ret stejle Skrænter. I Haven ud for det nuværende Stuehus siges det af nogle, at man kan mærke en hul Lyd ved at stampe i Jorden, som om der var Gang under denne, som skulde føre under Aalejet, maaske til Kirken. Da Fladsaa, der løb forbi den gamle Borupgaard, som laa paa et helt andet Sted end den nuværende, menes at have været sejlbare i gamle Dage, og da man i Nærheden af denne Gaard for ca. 50 Aar siden fandt noget, der kunde tyde paa Rester af en Havn og af en Baad, er Tanken om en Sørborg maaske ikke helt uvirkelig.

Den gamle Borupgaard brændte for en halv Snes Aar siden. Dens lange, lave Længe benyttedes i 1807 som Stald for de engelske Ryttere. Borupgaarden hørte oprindelig ikke med til Byen Blangslev. Endnu ved Opmaalingen 1682 havde den saaledes sit eget Jordebrug fra den Tid, den var Adelsgaard, nemlig de tre Vænger: „Møllenvengen“, som dog det Aar laa i Fællig med Blangsløv, samt „Øster“- og „Vestervengen“. Derimod var den fælles med Mogenstrup Vandmølle om Fiskeriet i „Hjortesøen“,

der var Møllesø for nævnte Mølle. Denne dreves af Underfaldsvand og havde to Kværne og et Stampeværk. Inden Midten af 18. Aarhundrede var dog Gaardens Marker lagt i Fællesskab med Byens Marker, hvilket bl. a. konstateres af Planen til Pederstrup Skoledistrikt af ²⁹/₇; 1744 (Gavnø Godsarkiv).

Blangslev talte oprindeligt 14 Gaarde, hvoraf 7 fra Midten af 17. Aarh. tilhørte Kronen. Heraf var een erhvervet fra Harrestedgaard 1561. Paa samme Tid ejede Bækkeskov 5 Gaarde og 1 Hus i Byen, Borupgaarden ejedes af Herlufsholm, og een tilhørte Helligaands eller Vartovs Hospital i København. Efter Axel Urnes Død kom Bækkeskovs 5 Gaarde i Kronens Besiddelse og gjordes til Ryttergaarde. Allerede 1662 var der saaledes udlagt 5 saadanne, 3 fra Mogenstrup og 2 fra Hammer, til Oberst Ståding for „Løn og Arbetzpenge“. Paa Blangslevgaard boede i en Del Aar Officerer ved det i Vordingborg Amt lagte Rytteri. Den 29. September 1668 blev Oberst Stådings Lig hensat i Hammer Kirke, hvor, vides ikke. Der er Mulighed for, at han har boet i Blangslev, hvilket var Tilfældet med Ritmester Smit, som 1684 stod Fadder til et af Pastor Lavrits Gregersens Børn i Hammer.

Ifølge Markbøgerne af 1682 ejede Kronen paa det Tidspunkt 7 Gaarde i Byen. Disse, der var henlagt til Prins Georgs Livsgeding i Vordingborg Amt, forøgedes med de før omtalte 5 Gaarde fra Bækkeskov, saa at de 12 af Byens 14 Gaarde ved Slutningen af 1600'erne tilhørte Kronen. Disse 12 Gaarde blev efterhaanden sammenlagte til 9 og skænkedes i 1753 tilligemed 9 Huse til Geheimeraad O. Thott til Gavnø, Frederik den Tredies daværende Finansminister. Vartovs Gaard var allerede Aar 1700 købt af Gehejmerraad Knud Thott, den daværende Ejer af Gavnø. Fra Midten af det 18. Aarh. ejede saaledes Gavnø de fleste af Blangslevs Gaarde og beholdt dem indtil Slutningen af 19. Aarh., fra hvilken Tid de efterhaanden alle er bleven solgt fra til Arvefæste.

Af de 9 Huse, som Gavnø i 1753 fik i Eje, var 2 tidligere Rytterhuse el. Barakker; eet Hus, der tidligere havde været Smedie, havde Bymændene selv bygget, det brændte 1721; desuden var „en liden Platz paa Gaden udlagt til „Kaalhaug“, hvoraf der svaredes 2 Mark i aarlig Afgift. I denne „Kaalhaug“ opførtes i sin Tid den første Brugsforening, der dog nedreves ifølge en Højesteretsdom, da Byen ikke havde faaet Lensbesidderens Tilladelse til at opføre den paa det nævnte Sted, der var lagt ud som Gadejord.

I 1682 deltes ved Opmaaling Byens Tilliggende i følgende 3 Omraader:

1. Møllevangen mod Vest med Atle Snauf, Vangeledsaas, Troelsis Toftagre, Hønekørsagre, Tjørneskovsagre, Sponholm, Ertebjergsagre, Hvidemose, Pusterbakken, Pederstrup Banksagre, Rævebakken, Espeholm, Lundemoseagre, Havrehøvsagre og flere nu af Navn ukendte Steder.

2. Væremarken mod Sydøst med Snaremosaledsaas, Vangeledsaas, Hyllestedsagre, Blangsbjerg Kilde, Blangsbjerg Agre, Ostevraa Agre, Ærtebjergsagre og Ridsenge.

3. Hjortehøvsmarken mod Øst, Blangsbjerg, Hjortehøv, Eskelundsagre, Hammersled, Broagre ved Snesere, hvor der endnu 1806 fandtes et Led, Tyrehjorden og Nyarken med 117 Agre simpel „Aurejord“ (Rødsand og Grus), der saaedes i 2 og hvilede i 18 Aar.

Hammer Herred har været meget rigt paa store og smaa Skove, ikke mindst Mogenstrup Sogn; men en stor Del af disse Skove er gaaet til Grunde i Tiden omkring Svenskekrigen. Herredets mange Kirkeudvidelser tyder ogsaa paa stort Skovareal i ældre Tid, idet man mener, at en Hovedfaktor i de middelalderlige Kirkeudvidelser har været Nyryd i Skoven, hvorved gammelt Skovland er taget under Plov. En Skov til Blangsløv var beliggende Sydvest for Byen op til Lou Østerskov. Mod Øst var Nyarkens 117 Agre ryddet Skov. Endnu minder enkelte

spredte Kratpartier i Blangslev om disse tidligere Skove, ligesom Opmaalingskortet over Byen viser Skov spredt over alle Bymarkerne. I 1682 havde Blangslev "Giersel og Stafrehugst til Fornødenhed". Borupgaarden havde Skov til 16 Svins Olden og selve Byen til 13 Svins Olden. Ved Skovtakseringen samme Aar omtales en Skovfoged Rasmus Hansen i Blangsløf, medens der senere ikke nævnes Skovfogder til Byen.

Paa Sognefoged Ole Fred. Olsens Mark, over for Blangslev Røgeri, ligger et Stykke inde den saakaldte „Hjortehøj“, en kratbevokset Høj med Mose; alt her har nemlig engang været Skov, men er ryddet og gjort til Agerland. Endnu kan det huskes, at der er set Hjorte nede ved den lille Mose paa „Hjortehøj“.

Et andet Sted, ligeledes paa Sognefoged Ole Fred. Olsens Mark, ligger den saakaldte „Kapelager“. Da der af gamle Folk endnu er bevaret en mundtlig Tradition om, at der et Sted i Blangslev skal have ligget et Kapel fra den katolske Tid, er det ikke umuligt, at der netop paa Kapelageren engang har ligget et saadant, rimeligvis ud til en Vej, som det endnu er altmindeligt i de sydlige katolske Lande. Den lange Kirkevej fra Blangslev til Mogenstrup kunde for saa vidt ogsaa pege i Retning af Ønsket om et Kapel i Blangslev.

Ejendommeligt for Blangslev er dens Blandethed og Delthed, baade i kommunal og kirkelig, retslig og politisk Henseende, idet den ene Halvdel af Byen hører til Hammer Sogn og Kirke, Vordingborg Retskreds og Præsto Opstillingskreds, medens den anden Halvdel hører til Mogenstrup Sogn og Kirke, Næstved Retskreds og Næstved Opstillingskreds. Denne Delthed synes dog ikke at have gjort noget Skaar i det gode Forhold mellem Blangslev Bymænd. Nogen Forvirring kan det dog skabe, for ikke at sige forskellige pudsige Situationer, hvor Folk ligefrem er i Tvivl om, hvilket Sogn de hører til, eller maa spørge: „Hvem hører til hvad?“ Det er saaledes en

almindelig Tro blandt Befolkningen, at de store Gaardmænd i sin Tid har spillet om Jorden og Stederne, og at altsaa Sammenblandingen derved skulde være kommen. Hvorom alting er, saa har man somme Steder Morskab af at kunne fortælle, at man f. Eks. spiser i Hammer, men sover i Mogenstrup Sogn, alt eftersom paa hvilken Sognegrund de respektive Værelser ligger i samme Gaard eller Hus.

At Blangslev har været en blandet By i mange Aar, viser følgende ved Landemodet den 13. Juni 1683 behandlede Sag:

„Hr. Lavrits Gregersen (Sognepræst) i Hammer havde indstævnet Hr. Knud Walter i Nestelsø i Hammer Herred for Tiende oppebaaren af en Gaard i Blangslev. Blev bevist af en gammel Pergaments Tingsvidne, over 100 Aar gammel, at den Jord, liggende til Blangslev Gaard, hører Hammer Sogn til. Hr. Knud beviste ved Tingsvidne, over 60 Aar gammel, at alle Tiender, Kvægtiender undtagende, er ydet til Nestelsø Kirke, Præst etc., item Degne-trave til Nestelsø Degn. Og var saaledes Hævd og Argumenter paa begge Sider, saa at den Handel paa en 100 Aars Tid var ikke kommen til endelig Decision. Ingen af Parterne vilde cedere. Hvorfor, eftersom Nestelsø Kald er et meget ringe Kald, saa at Præsten neppelig kan have 4 Pund Korn, og Hammer Kald er et af de principaleste Kald paa Landet, da er begge Kald taget i Betragtning, og endelig Hr. Lavrits i Hammer overtalt godvillig in totum at cedere fornævnte Blangslev Gaard til Nestelsø Præst, og skrev derpaa deres Hænder under i Landemodets Protokol“.

PEDERSTRUP.

Byen, der med sit Apostelnavn tidsfæstes til Tiden efter Kristendommens Indførelse, er bleven skrevet Pætherstorp, Petherstorp og Perstrup, og lader os med sin Endelse; trup — torp ane, at den har været en Udflyt-

terby. I første Halvdel af 14. Aarhundrede tilhørte den Fru Kristine af Lou, Hr. Niels Axelsens (Rud) Efterleverske, som paa Ringsted Landsting 1348 maatte afstaa den samt alle sine Besiddelser i Landet, „for Brøde og Sager, som hendes Forældre sig mod Kongen og Kronen havde forset“. Hvori hendes Forældres Brøde bestod, vides ikke. Der kan være en Mulighed for, at de har været med i Sammensværgelsen mod Erik Glipping og Mordet paa denne i Finderup Lade. Det kan ogsaa tænkes, at de i de saakaldte „kongeløse Tid“ har sluttet sig til Rigets Fjender. Det første er maaske det rigtigste, skønt Misfornøjelsen med Kong Christoffers daarlige Regering ogsaa kan have været Grunden til Kong Valdemars haarde Fremgangsmaade mod den værgeløse Enke. Af ældre Arkivregistraturer faar vi at vide, at hun allerede 1331 pantsatte en Del af sit Gods paa Sjælland til Abbed Peder i Ringsted, 1336 tilskødede hun Halvdelen af alt sit Gods til Peder Nielszen af Roskilde, og nogle Aar efter pantsatte hun en Del Jordegods paa Sjælland til Brødrene Basse paa Batsnes, som Broderen, Torstein, paa samtlige Brødres Vegne 1356 oplod Kong Valdemar. Af disse hendes Forholdsregler synes det at fremgaa, at hun har været ængstelig for, at Hævnen over Forældrenes Brøde engang skulde gaa ud over hende, naar der kom ordnede Forhold i Landet. Det synes nemlig ikke at have været Pengetrang, der fik hende til at foretage dette alvorlige Skridt, idet hun i Afstaaelsbrevet til Kongen nævnes som Ejer af betydelige Besiddelser, selv i Halland. Fru Kristine har efter al Sandsynlighed haft en Borg i Lou og boet her, rimeligvis paa en Bakke ned mod Byens Moser, som i sin Tid har været en Fjordarm fra Basnæsvig; men hvor denne Borg har ligget, kan ikke paavises, idet der ikke findes Spor eller Sagn efter den. Nogle har tænkt sig, at den har ligget paa „Lundehøjen“. Navnet „Kongevangen“ kalder atter andre Gisninger frem. Rimeligvis er den bleven nedbrudt af Kong Valdemar. Fru

Kristine selv maa, efter at være berøvet alle sine Ejen- dele i Danmark, været draget til Halland, hvilket Jorde- gods hun fik Lov til at beholde.

Pederstrup blev senere erhvervet af Antvorskov Klo- ster, hvorunder den hørte til 1377, da den sammen med andet Gods i Omegnen solgtes af Klostret til Cort Molkte, Lensmand paa Rønnebæksholm. Kongen ejede dog senere 1 Hus og 1 Gaard i Byen. Disse lagdes efter al Sandsyn- lighed 1401 af Dronning Margrethe til Gavnø Nonne- kloster. Ved Salget til Hans Johansen Lindenow 1584 fulgte de med Klostrets øvrige Gods og var i denne Slægts Eje til 1676, da den af Jacob Lindenows Arvinger solgtes til Landsdommer Jeppe Hjort paa Borupgaarden. Dennes Søn, Peder Hjort, solgte baade Gaarden og Huset til Ge- heimeraad Knud Thott til Gavnø, 1684, hvortil de har hørt, til de gik over til Arvefæste.

I 1682 havde Pederstrup ifølge Markbøgerne 4 Gaarde. Af disse tilhørte 1 Geheimeraad Otto Krabbe til Holmegaard, 2 Mogenstrup Kirke under Vordingborg Slot og 1 Landsdommer Jeppe Hjorts Arvinger. Da Holmegaard i Begyndelsen af 1800'erne købte Mogenstrup Kirke, kom disse Gaarde sammen med 3 til Kirken hø- rende Huse i Byen under Holmegaard.

I 1682 fandt der en Opmaaling Sted af Konduk- tørerne Elias Hendrichsen og Andreas Winther. Byens Jorder deltes da i:

1. Møllevangen mod Nord, indbefattende Skovstyk- kerne med Kirkevænget til Mogenstrup Kirke, Pelshøjagre og Holtemose (Skovmose).

2. Lovvangen mod Syd med Vangeleddet, Kulmile- stykkerne og Egestykkerne.

3. Vestervangen mod Myrup med „Stykkerne ved Søen“, — nu Myrup Mose, — Stenled og Stenlundsagre.

At Pederstrup har haft Skov, viser Skovtakseringen 1682, hvor der staar, at Byen havde „fri Ildebrand, Gier- sel og Stafrehugst til Nødtørftighed“. Alene Gavnø

havde efter Skødet 1684: 24 Svins Olden, det samme som 1 Td. Skovskyld, medens de andre Gaarde rimeligvis har haft deres Skovparter. I Markbøgerne omtales ogsaa Steder som: Skovstykkerne, Egetycken og Kulmlestykkerne, hvor man maa have haft Miler til Kulbrænding. At Skoven forlængst er forsvundet, kan man forstaa, naar man af Skovtakseringen 1694 faar at vide, at der alene den Sommer var fæddet ikke mindre end 56 Stk. Bøgetræer i Pederstrup Skoven, „alle ustemplede“.

Ved Udskiftningen viste Byen sig ved Opmaalingen at udgøre $278\frac{5}{11}$ Td. Land. Gavnøgaarden alene udgjorde ca. 62 Td. Land. I Byen, der er meget lille, ligger Pederstrup Skole, oprettet 1744 af Lodsejerne i det tillagte Skoledistrikt.

PEDERSTRUP SKOLE.

Fra gammel Tid har der mellem Kirke og Skole været en Forbindelse, hvis Følger og Frugter gennem Aarhundreder har været til megen Velsignelse for vort Folk og Land. Inden for Kirkens Mure begyndte den danske Folkeskole engang, en Kendsgerning, der har fundet et sprogligt Udtryk i det kendte Ord: „Skolen er Kirkens Datter“. Den nøje og inderlige Samhørighed, der gennem de mange Aar indadtil har forenet Kirke og Skole og gensidig betydet saa meget for begge disse Kulturfaktorer i vort Folk, har ogsaa adskillige Steder paa iøjnefaldende Maade givet sig Udtryk i Beliggenheden. I mange af de gamle Kirkebyer vil man saaledes meget ofte træffe Skolen som Kirkens nære Nabo, ligesom de gamle Degneboliger, der var Skolens Forløbere, som oftest blev bygget paa Kirkens „For-tov“. Ogsaa i rent ydre Forstand har man altsaa kunnet kalde Skolen for Kirkens Datter.

Mogenstrup Sogn, der ikke har haft nogen egentlig Kirkeby, da Kirkens Beliggenhed i Skoven var bestemt af den nære Helligkilde, fik aldrig en Skole i Kirkens

Nærhed, hvorved den vilde være kommen til at ligge afsides for Sognets Beboere.

Sognets Skole kom derimod til at ligge i Pederstrup og var en Frugt af den Vækkelse, der gennem Pietismen under Kristian den Sjette gik hen over Landet og bl. a. gav sig Udslag i Forstaaelse og Omhu for Almuens Oplysning. Den store Skolekommission, der nedsattes 1737, førte Forordningen af 1739 med sig, som paabød Opretelse af Skoler Landet over, „hvor Forholdene tillod det, saa alle Børn derigennem kunde faa fornøden Kristendomskundskab og Undervisning i Læsning, Regning og Skrivning“. Da det imidlertid var en uhyre stor Opgave for Regeringen at bygge de mange Skoler ud over Landet og lønne Lærerne dertil, paabødes det ved en ny Forordning af 1740 at oprette nye Skoler, samtidig med at det overlodes de forskellige Egnes Godsejere, der var de førende paa deres Sted, at tage Bestemmelse om Skolernes Beliggenhed og Antal.

Som man kunde vente det, var det kun forholdsvis faa forstaaende Godsejere, der af sig selv gik med til at oprette Skoler og deltage i Lærernes Lønninger. Nogle enkelte var der dog. Blandt disse var Gavnøs, Grevensvænges, Rønnebæksholms og Holmegaards Ejere, som alle ejede Bøndergods i Pederstrups Omegn. Disse fire Godsejere oprettede i Fællesskab Skolen i Pederstrup, rimeligvis i Forsommeren 1744. Den ²⁹/₇ 1744 hører vi nemlig, at Provsten for Hammer Herred, Pastor Borch i Vejlø, Sognepræsten i Næstelsø, Pastor P. Hersom, Kaptajn Gjerring til Grevensvænge, der var største Lodsejere, samt Godsforvalterne fra Rønnebæksholm og Gavnø, var samlede i den nyopbyggede Skole for at tage Bestemmelse om Skoledistriktets Omfang og Lærernes Lønninger. Distriktet kom til at bestaa af Byerne Lou med 12 Gaarde, Fladsaa By med 8 Gaarde foruden Præstens Anneksgaard, Pederstrup By med 4 Gaarde, 1 Gaard i Mogenstrup (Krogaarden) og Borupgaarden, ialt 26 Gaarde foruden

Huse. Fra disse Byer og Steder var det saa Bestemmelsen, at Børnene skulde søge Skolen i Pederstrup. Læreren Natural-Lønning, der fordeltes efter Gaardenes Størrelse, fastsattes til 12 Rdl. i Penge, 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, 26 Læs Tørv, fri Græsning til 2 Køer og 6 Faar blandt Bøndernes, samt 224 Lpd. Hø og 224 Lpd. Halm til Vinterfodring. Endnu minder den gamle Skolelade om de Tider, hvor Lærerne maatte modtage deres Løn paa denne Maade.

Med Hensyn til Undervisningen skulde „Skoleholderen“ ifølge Frederik den Fjerdes Forordning af 1721 undervise alle Børn over 5 Aar om Sommeren fra 7—11 Formiddag og 2—6 Eftermiddag, om Vinteren fra 8—12 Formiddag og 2—4 Eftermiddag i Kristendomskundskab, Morgen- og Aftenbøn med Sang og Læsning. Dertil kom efter Kristian den Sjettes Forordning af 1739 Undervisning i Læsning, Regning og Skrivning. For disse to sidste Fag skulde Læreren dog nyde en Betaling af 2 Sk. om Ugen for dem, der kunde betale, medens de fattige skulde have fri Undervisning. Det blev indskærpet ikke at gøre Forskel paa de fattiges og riges Børn, men anvende den samme Omsorg for dem alle, en Bestemmelse, som vist desværre mange Gange og Steder til stor Skade er bleven overtraadt.

I Pastor Hesselbergs Tid gennemførtes under Frederik den Sjette Forordningen af 29. Juli 1814, den store Skolelov, der i over hundrede Aar i det væsentligste har dannet Grundlaget for den danske Folkeskole og dens stadig fremadskridende Udvikling. Med denne Forordning indførtes over alt i Landet den Undervisningsform, som kaldes den indbyrdes Undervisning, der nu er ved at forsvinde, og som bestod i, at Læreren tog de flinkeste Elever til Hjælp ved de mindstes og svagest begavedes Undervisning. Disse Hjælpere kaldtes „Bihjælpere“. Denne Metode, der var indført fra Frankrig, hvorfra der netop i de Aar gik en Luftning af Idéer og Paavirkninger, indførtes herhjemme i den pengeknappe Tid straks efter Kri-

gen med England. Fordelene ved den var, at een Lærer kunde være i Stand til at vejlede et næsten ubegrænset Antal Børn, ligesom den frembragte en vis Ensartethed i Undervisningen Landet over. Frederik den Sjette selv var begejstret for den Ordning, dels paa Grund af de økonomiske Fordele, der kunde være ved den, og dels paa Grund af det militære Sving, som ikke kunde andet end præge den. Lærerne og Børnenes Forældre var derimod mindre begejstrede for den. Metoden faldt da ogsaa i Aarenes Løb de fleste Steder bort, men bruges dog for saa vidt endnu mange Steder i de to-klassede Skoler under en noget ændret Form, ved at de ældre Børn hjælper de yngre.

FLADSAA.

Faa har i sit Liv og i sin Gerning været saa stærkt knyttet til Sydsjælland som Grundtvig. Hans Minder fra denne Del af vort Land, som rakte sig fra hans Fødsel til hans Død, blev for ham en uudtømmelig Kilde for hans senere Digtning, der i mere end een Forstand er bleven fælles Folkeeje.

I Sommeren 1851 havde den da 68 Aar gamle Mand en Oplevelse, der kom til at give ham en ny, aandelig Ungdom med Sang og Syner. Efter sin første Hustrus Død var han nemlig den Sommer bleven trolovet med Enkefru Marie Toft og var hendes Gæst paa Herregaarden Rønnebæksholm ved Næstved, hvor han som bekendt i den endnu bevarede Pavillon i Parken skrev den uforlignelige Pinsesalme: „I al sin Glans nu straalere Solen“. Under dette Ophold var det, at alle hans Minder fra Barndoms- og Ungdomsaarene dukkede saa levende frem for ham, at han inspireredes til at skrive det storslaaede Digt: „Sydsjælland“, trykt første Gang i „Danskeren“ den 1. November 1851.

En halv Mils Vej Syd for Rønnebæksholm løber den lille, bugtede Fladsaa gennem et Mosedrag med en Række

beplyntede Sandbakker paa Nordsiden. Ved at se dette særprægede Syn og hele den smukke Natur deromkring blev Grundtvig mindet om, hvad han som Barn havde hørt i Udby Præstegaard af sin gamle Barnepige, Malene Jensdatter, naar hun tog den lille Dreng op paa sit Skød og fortalte ham de mange Sagn om Sydsjælland. Og med dette Barndomsminde begynder hans Digt:

Til Halvfjerds jeg snart kan tælle,
Aar som Dage rulled hen,
Fladsaa med de høje Elle
lyder for mit Øre end,
fra paa Barnepigens Skød
gaadefuldt det til mig lød
som en Elve-Tone.

Ikke mer de høje Elle
skygge mellem Banker graa.
Mangen Skov som en Vindfælde
maatte brat med dem forgaa,
men som bag de mange Aar
Skjalden lever, staar og gaar,
kvæder lydt med Gammen.

Hvilke Sagn, gamle Malene kan have fortalt Grundtvig om Fladsaa og dens Banker, hører vi intet om. Selv nøjes Digteren med den her fremførte Antydning, der for ham kun har dannet Indledningen til det vide Syn ud over Sydsjælland, som derefter følger:

Ja, mit Sjællands Sønderlide,
Grønnelund ved Bølgen blaa,
hvor jeg gik med Kvad og Kvide,
og hvor først jeg Lyset saa!
Hilse kan jeg dig med Lyset;
thi Livsflammen i mit Bryst
vifter end og varmer!

Hvorom alting er, der er tre Ting, der giver Fladsaa dens Karakter, nemlig Aaen, Bakkerne og Herregaarden.

Fladsaa, der nu er klemmt inde i et snævert Leje, som den kun ved sjældne Lejligheder overskrider, var i tidligere Tider et bredt Vandløb, som her bredte sig ud til en betydelig Indsø: „Fladsø“. Denne var saa dyb, at man paa Valdemar Atterdags Tid kunde sejle fra Smaalands havet forbi Gavnø, Rettestrup, Skovmølle, Fladsø og videre forbi Mogenstrup, Bøgesø, Snesere, Baarse, Faxinge, Beldringe, Tubæk til Præstø Bugt. Søbækkenet begrænses mod Nord af de høje Lusbanker, Lysbanker, mægtige Havstokke af Grus og Rullesten, bevokset med et sparsomt Lag Græs. Disse fortsættes mod Øst af de nu til Dels beplantede Mogenstrup Banker. Mod Øst og Syd begrænses Bækkenet ligeledes af Banker; men disse er mindre og tager navnlig af mod Syd.

Fladsaa skrives 1346 Flasso, 1400 i ældste danske Arkivregistraturer Flassow møllæ, og i *Scriptores rerum Danicarum* omtales et Slag under Grevens Fejde 1343 ved Flassemülle, der næppe, som Udgiveren af nævnte Krønike vil det, skal være Flaskekroen ved København. I ovennævnte Slag overvandt Holstenerne de Danske. I 1493 møder vi Navnet Fladsaa skrevet Flatso. Broen ved Fladsaa Mølle hedder Vådbro el. Fladsaabro. Her har der været et Vadested, hvad Ordet Våd kunde tyde paa, og her i det lave Vænge, der nu hedder Askevænget (Aske-træer), har rimeligvis Slaget staaet. Den gamle Mølle har efter al Sandsynlighed ligget i Nærheden af Vadestedet. Den nuværende Stubmølle er af nyere Dato. At Egnen omkring Vådbroen og Fladsaa Mølle har været et vigtigt strategisk Punkt, kan man endnu tydeligt se, ligesom siden hen Soldaterne fra Næstved paa deres Øvelselse i Egnen altid har brugt det snævre Pas som Maalet og Skiven for deres Operationer.

Bakkerne, der sætter saa stærkt et Præg paa Fladsaa, er den midterste Del af en Randmoræne, og Smeltevandets

Retning har været fra Sydøst til Nordvest. I Stenskov, Naboen mod Øst, findes de største Sten, ud for Fladsaagaard Sten som et Hoved, i Rønnebæk Løjed er der Smaasten og ved Næstved Sand. At de er bleven saaledes til, vil imidlertid et gammelt Folkesagn bestride. Dette fortæller følgende:

„I Fladsø boede en Trold, som var ildesindet mod dem, der boede i Næstved. Engang tog han derfor sin Skindsæk, gik til Stranden og fyldte den der med Sand. Nu vilde han tilføje Folket i Næstved stor Skade ved at skjule deres Huse under Sandet; men der han gik ad Byen til med Posen paa Nakken, løb Sandet ud gennem et Hul, som det til god Lykke var paa Skindet, og derved blev den Række af Sandbanker, som er mellem Fladsø og Næstved. Først da han kom paa det Sted, hvor fordum stod Fæstningen Husvold, mærkede han, at han havde spildt det meste, og blev derover saa arrig, at han kastede Resten ind imod Næstved, hvor endnu ses en eenligt staaende Sandbanke“ (Munkebakken). I. M. Thiele: Danmarks Folkesagn II.

Naturen i Fladsaa er særpræget og smuk, ligesom der fra flere Steder her er smukke og vide Udsigter. Navnlig oppe fra den høje Præstebakke er der de herligste Udsyn over mod den højt liggende Hammer Kirke, mod Køng og Vester Egesborg Kirker, Grevens Vænge med Parken og ud over Dybsø Fjord og Gavnø Skove. Neden for Bakken ligger Løvstedbakken og det lave firkantede Parti „Storakenakke“ med Kildevæld. Ovre ved Skellet mod Rønnebæksholm ligger „Skelkilde“. Det sprudler med Kilder i Fladsaa. Alene i Fladsaagaards Have er der 6—7 Kilder, en enkelt med det vidunderligste Drikkevand. Den sparsomme Vegetation paa Fladsaa Banker er velegnede — og maleriske — Græsgange for Herregaardens store Faareflokke.

Fladsø eller Fladsaa By bestod i flere Aarhundreder af 6 Bøndergaarde og Præstegaard, hvor Sognepræsten

for Næstelø og Mogenstrup boede, indtil der ca. 1630 blev bygget Præstegaard i Næstelø. Præstegaarden i Fladsaa blev saa Anneksgaard til Præstekaldet, og dens Stuehus indrettet til — Kro. Livets mærkelige Omskiftelser skulde ogsaa gaa hen over den gamle Præstegaard. En af Markerne ved Fladsaagaard kaldes saaledes endnu paa de ældre Kort: „Kromarken“. De to store Lindetræer, der staar i Nærheden af Fladsaagaards Hovedbygning, er de eneste bevarede Minder fra den nu nedrevne gamle Præstegaard, idet de stod uden for Hoveddøren til denne og altsaa endnu tydeligt betegner Stedet, hvor den laa.

Under Statsbankerotten 1814 og den derefter følgende Landbrugskrise efter Napoleonskrigene tilhørte Fladsaa By, Pederstrup By og Mogenstrup Mølle Stiftsdame i Vallø, Frk. Birgitte Sophie Christiane Kaas, som ejede og boede paa Grevens Vænge. Da Bønderne paa Grund af de vanskelige Pengeforhold og den magre Jord ikke kunde svare deres Afgifter til Grevens Vænge, og da Godserne hæftede for og inddrev Skatterne, kunde Frk. Kaas heller ikke skaffe Midlerne. Som et Forsøg paa at forbedre Rentabiliteten fik hun af Frederik den Sjette under 26. August 1826 Tilladelse til at nedlægge Fladsaa By mod at oprette en Schæferigaard, og imod at en Schæferfamilie bestandig havde Ophold paa Gaarden. Indbyggerne fik anvist Jord paa Pederstrup Mark. De tre Bøndergaarde i Myrup under Rønnebæksholms Gods blev sammenlagt til een Gaard, der 1879 solgtes til Fladsaagaards daværende Ejer, Godsejer C. Fr. Gasmann.

Det var dog stadig vanskelige Tider og Forhold, og det lykkedes hverken for Frk. Kaas eller Hr. Ludvig Severin Engberg, tidligere Forvalter paa Grevens Vænge, som købte Gaarden af hende, at bygge nogen ny Gaard op. I 1847 købte Hr. Frederik Christian Gasmann Fladsaagaard for 40,000 Rdlr. og begyndte i 1848 at bygge Hestestaldlængen. 1851 døde han; men allerede 1853 lykkedes det afdødes Enke at bygge Laden mod Nord og 1856 det

Faarehus, der nu er omdannet til Kostald. Da Gaarden i 1847 købtes, fandtes der 3 Køer og 4 à 500 Merinofaar, samt et Par Heste. 1859 tog Sønnen, Christian Frederik Gasmann, Gaarden i Arv. I Efteraaret 1863 lagdes Grunden til den fjerde Længe; men saa kom Krigen 1864, og det blev ikke til noget med at bygge videre før 1866. I al den Tid boede Enkefru G. med sin Søn i den gamle Præstegaardslænge. I 1870—71 opførtes den nuværende smukke Hovedbygning i eet Stokværk med takkede Gavle, bygget af røde Mursten med høj Kælder af Kamp. De Lindetræer, der staar i Gaarden, var dog plantet allerede 1866. Fladsaagaard er en tiltalende Herregaard. Set fra Næstved—Præstø Landevej ligger den smukt; men navnlig Synet fra den store, højtliggende Havestue ud over Parken med den ret store Dam er pragtfuld. Denne Dam er den sidste og eneste Rest af den gamle Fladsaa By, idet den dengang har været Byens Gadekær.

I 1869 tog G. fat paa at plante en Del af Bakkerne til, og i 1870'erne plantedes den største Del helt ude fra Stenskovens Skel og til Fladsaagaard. Senere fortsattes Plantningerne og sluttede i 1906 med den vestlige, saaledes at Kæden blev sluttet mellem Stenskoven og Rønnebæksholm. Det var et stort og betydningsfuldt Arbejde, der her blev udført, ogsaa rent skønhedsmæssigt set. I den Tid Beplantningen fandt Sted, gik daglig 6—7 Mand og gravede Huller, medens lige saa mange Koner lagde de smaa Granspirer ned. Bakkernes Beplantning som Plantager har betydet meget i Henseende til at give Læ.

I 1879 købte G. ved fjerde og sidste Transaktion Myrupgaarden og lagde dens Marker under Gaardens Drift. Bygningerne blev revet ned paa nær Stuehuset og en Lade. Denne sidste blev i 1927 indrettet til Stald for Ungkreaturer (Løsgangstald).

Fladsaagaards Jorder er meget forskelligartede. De høje Arealer er saaledes meget stenede. De lave Arealer var indtil for forholdsvis faa Aar siden meget vand-

lidende, da Aaen endnu ikke var reguleret. I 1920 blev Faareholdet anlagt, idet man fra Merinofaarene, hvis Levedygtighed ved stadig Indavling var bleven stærkt forringet, gik over til Oxforddown Racen. I 1919—21 fandt en bekostelig Regulering af Aaen Sted med paafølgende Dræning og Kultivering af alle de lave Arealer, et Arbejde, der har forandret disse lave Arealer betydeligt til det bedre.

I 1917 døde G. og efterfulgtes af sin Søn, den nuværende Godsejer og Kirkeværge ved Mogenstrup Kirke, Flemming Christian Egeberg G.

En meget særpræget og afsides liggende Del af Fladsaa er det saakaldte Løjet, rimeligvis en Udledning af det gamle Løkwith: „Løgskov“. Paa den Tid, da Præsten i Næstelsø-Mogenstrup ejede Fladsaaløjet, drev han sine Kreaturer ud her til Græsning. Senere købtes Løjet af Fladsaagaard og bestaar nu kun af nogle ganske faa fattige Huse, der beboes af Funktionærer fra Herregaarden. Det har ikke været fri for, at man har betragtet denne Afkrog af Fladsaa som et Sted, der laa uden for Lov og Ret, ja, der er endda dem, der vil fortælle, at engang for dog ikke særlig mange Aar siden var der nogle Røvere, som holdt til her, og at man kunde se Røgen stige til Vejrs fra deres Madgryder, naar de stegte deres Lam!

SANKT MOGENS KILDE.

Intet Instinkt bunder saa dybt og stærkt i den menneskelige Natur som det religiøse. Saa længe Menneskeheden har været til, har den saaledes higet og stræbt op efter mod Uendeligheden, Evigheden, hvorfra den engang selv var udrunden. Ufuldkommen, primitiv og barnlig var ofte denne Stræben, og mange mærkelige Udslag har den givet sig; men trods alt, ogsaa Skygger, der kunde følge i dens Spor, har der for den opmærksomme Iagttaget været noget rørende, ja, gribende ved at lægge

Mærke til, hvad man har forsøgt og ofret for at tilfredsstille det i Hjertet liggende evige Anlæg.

Opriindelig har vel nok de fleste hedenske Religioner været en Slags Naturbetragtning. Man saa med Undren og Beundring paa Stjernehimlen, Havene, Skovene, Højene, og som Udløsning for ens Spørgen og Stirren mod det store, uforklarlige i Naturen fandt man Hvile i Tilbedelsen af alt dette. Efterhaanden er denne Naturtilbedelse gaaet over til Troen paa Naturens Befolkning med levende Væsner, baade gode og onde. Man tænkte sig saaledes Skovene, Træerne og Stenene som Hjemsteder for Skytsaander; men navnlig Havet, Floderne, Aaerne og især Kilderne var Boliger for disse mystiske Væsner. Man behøver i denne Forbindelse kun tænke paa de sydlige Landes Flod- og Kildenyumfer og paa Nordens saa ofte omtalte Nøkken og Huldren.

Der var noget hemmelighedsfuldt og gaadefuldt over de rislende Kilder, der kom fra Jordens Indre. Alene dette trak og gjorde, at Kilderne allerede i Broncealderens Tid, ja, muligvis endda længere tilbage i Tiden betragtedes med særlig hellig Ærefrygt. Man dyrkede dem som en Guddom, til hvem man ofrede. Saaledes har man ved Kildeløbene fundet Broncesværd, Smykker, Armringe, Dolke, Mejsler og Knogler af Faar og Okser. Om man i Oldtiden ogsaa har ofret Mennesker til Kilderne, er der nogen Sandsynlighed for, selv om det ikke kan konstateres. Renselser og Badninger i Kilderne blev for Nordboerne efterhaanden til religiøse Ceremonier, ligesom de hedenske Gudstjenester ofte forrettedes netop her. Oldtidsveje, Tingsteder og Oldtidshelligdomme, de gamle Gudehove, blev ligeledes som oftest lagt i Nærheden af de hellige Kilder.

Da Kristendommen kom her til Norden, søgte den paa forskellig Vis at indrette og lempe sig efter de hedenske Forhold, for derved at kunne faa Mennesker i Tale, hvor de var. Til at begynde med byggede man derfor smaa

Kapeller i Helligkildernes umiddelbare Nærhed. Disse afløstes flere Steder af rigtige Stenkirker, der efterhaanden ganske naturligt gik over til at blive Sognekirker. Saadan er det uden Tvivl gaaet til ved Fremkomsten af Mogenstrup Kirke, ved hvis ensomme Beliggenhed i Skoven man ganske sikkert har taget Hensyn til den nære Helligkilde, Sankt Mogens Kilde, omkring hvilken Livet og siden Mogenstrup Sogn mere eller mindre har kredset sit.

I hele den katolske Tid stod de hellige Kilder i lige saa højt et Ry som i Oldtiden. Flere af dem blev saaledes nu indviet til kristne Helgenbilleder. Kirkens Mænd „læste“ undertiden over Kilderne (jfr. Kirkens Vievand). Fra Udlandet har man endogsaa Eksempler paa særlig benyttede Ritualer, Velsignelser og Bønner („Benediktioner“). Interessen for Helligkilderne viste sig ogsaa i Kildekapellerne, hvor der paa de Aftener, Kildebesøgene fandt Sted, holdtes Gudstjenester med Messer for levende og døde, raske og syge, og hvor Mennesker, der efter deres Besøg ved Kilderne følte Trang til at takke Gud gennem deres Bønner og Gaver, her i Stilheden kunde faa Lejlighed til det.

Interessant er det at lægge Mærke til, hvorledes Kirkehelgener og Kildehelgener ofte falder sammen, f. Eks. Sankt Magnus og Sankt Mogens. Medens Kirkehelgenerne som oftest nævnes med deres latinske Navne, nævnes Kildehelgenerne ved deres tilsvarende danske, hvilket sikkert har sin Grund i, at Menigmand har betragtet Kilderne i langt højere Grad end Kirkerne som sin private Ejendom. Af Beboerne i Mogenstrup er St. Mogens Kilde ogsaa bleven kaldt Jeppes Kilde. Endnu for ca. 50 Aar siden kaldtes den af gamle Folk ved dette Navn. Ca. 1340 findes opskrevet, at en Mand ved Navn „Jeppe heggede denne Vang“, og i Danmarks Folkeviser omtales Sankt Jeppe i en Vise, der bærer Overskriften Sankt Jakob.

Interessant er det ogsaa at lægge Mærke til, hvorledes

den katolske Kirke som før nævnt forstod at lempe sig efter de hedenske Forhold. Ved Midsommertid, mens alt i Naturen stod i sin skønneste Pragt, og de korte, lune nordiske Sommernætter indbød til Friluftsliv i Skov og Lund, fejredes saaledes den hedenske Gud Balders Fest. Omtrent paa samme Tid fandt de kristnes Fest for Johannes Døberen (St. Hans) Sted. Det laa derfor ret naturligt ogsaa at tænke paa Johanne's Død, og hans Ord om Kristus: „Ham bør det at vokse, men mig at forringes“, ledte ligeledes Tanken hen paa, at Dagene efter St. Hansdag tog af, medens de efter Julen begyndte at tage til. Johannes Døberens Gerning ved Jordansfloden, hvor Mennesker blev rensede for deres Synder, blev fremdeles let forklarligt et Symbol paa, hvorledes Badet i de hellige Kilder ved St. Hansdagstid var i Stand til at rense for alle Sygdomme, som havde Synden til Grund. Da Kilderne i Hedenskabets Tid stod under Balders Beskyttelse, kom de da nu ikke saa underligt til at staa under Johannes Døberens Varetægt, medens selve Festdagen for disse to blev den samme.

Ved Reformationens Begyndelse førtes en haard Kamp mod alle papistiske Levninger, ikke mindst mod Kildedyrkelsen, der sammen med Valfarterne og Helgentilbedelsen stred mod Luthers Lære. Saaledes skriver Hans Tausen allerede 1528 imod Valfarterne til Kippinge og Rye. Ligeledes skriver Peder Palladius imod Kildedyrkelsen, som han betegnede som noget, der hørte „den papistiske Surdejg til“, og som et Udslag af Djævelens Gerninger og hans Væsen. I sin bekendte Visitatsbog taler han om det Misbrug „at løbe hen til den døde Jakob i Kompostella, til Karup og Wilsnack og de syv døde Kirker i Rom, til det døde Blod i Bidstrup ved Roskilde, til den døde Søfren i Holmstrup, til det døde Blod i Kippinge paa Falster, der og andet Steds, som Djævelen gjorde sine Jærtegn og gjøglede for vore Øjne, og vi løb derhen (som jeg kjender mig end under Hob med), hvorfor os

bør at takke Gud, at vi er udkomne af den Vildfarelse“
o. s. v. —

Men, hvor haard Kampen end var, viste det sig umuligt med det samme at omdanne og reformere et Folks Tankegang og Livsvaner. Dertil kom, at mange af Reformationstidens første Præster var de sidste katolske Præster, der mere eller mindre nødtvungent var gaaet ind paa den ny Læres Orden og fortsat i deres Embeder. At de f. Eks. ikke var begejstrede for de Indgreb, der ved Reformationen gjordes i deres Indtægter, bl. a. i de Offerpenge, der kom ind fra Kildebesøgene, kan man næsten tænke sig. Følgen var, at Kildernes Ry snarere tog til end af i de første 100 Aar efter Reformationen, ja, at Kilderne ligefrem oplevede en Renæssance i disse Aar. Det evangeliske Syn paa Kilderne blev saaledes efterhaanden, at de vel havde helbredende Kraft; men at Kraften var fra Gud. Jfr. saaledes Præsten Erich Hansens „Kildesalmebog“: *Fontinalia sacra*, 1650, der var en Slags Vejleder for Kildegæsterne. Ligeledes har man Eksempler paa, at evangeliske Præster i Kirkerne har bedt for Kildegæsterne, og at Daabsvandet er bleven hentet netop fra Kilderne.

Til Kildernes Oprindelse knytter der sig ganske naturlig en Mængde Folkesagn og Traditioner. Naar en Forbrydelse eller uretfærdig Handling var begaaet, tilkendegav Himlen ofte sin Harme ved paa det Sted, hvor Misgerningen havde fundet Sted, at lade en hellig Kilde vælde frem. Paa andre Steder sagdes Kilden at være brudt frem ved, at en hellig Mand havde traadt paa Stedet eller sovet der. Men som oftest blev de hellige Kilder dog opdagede ved, at syge Mennesker fandt Helbredelse ved deres lægende Kraft. Saadanne Begivenheder er da gaaet fra Mund til Mund. Det var jo Datidens Sensationsveje. Hver enkelt har fremstillet det paa sin Vis, tit med Overdrivelser og Farver. Andre syge og lidende er komne til, og derved er Kildernes Ry vokset, ikke mindst naar

Kirkens Mænd tog sig af dem og derved officielt sagde god for dem.

At der i Tidens Løb har dannet sig forskellige Sagnmyter og Folkeforestillinger om Kilderne, f. Eks. om Vætter og Aander, Spøgeri, nedmanede Genfærd, Hekse, der samledes her St. Hans Nat, de unge, der i Kildens Vand kunde se deres Tilkommende, Smaa børnene, der hentedes fra Kilderne (jfr. Forestillingen om Storken) og flere andre, er meget naturlig.

I gamle Dage stod det meget smaat til med Hygiejnen paa Landet. Hos den danske Almue har der saaledes lige ind til vore Dage været en vis indgroet Respekt for Anvendelsen af koldt Vand.

En Sygdom, der var meget almindelig i gamle Dage, var Øjensygdømmene. Naar man tænker paa Datidens daarlige Beboelser, hvor Husene ofte var fulde af Røg og Støv, og dette i Forbindelse med den manglende Renlighedssans, kan man godt forstaa disse Sygdommes Hyppighed. Det var derfor ikke saa underligt, at de syge Øjne til Tider kunde komme sig ved at blive vaskede i det rene, friske Kildevand. Dette opfattede man saa den Gang som et Mirakel. Det samme var Tilfældet med Hudsygdommene. Ofte var det det rent psykiske, der var Aarsagen til mange af Helbredelserne.

Med Hensyn til Besøgstider ved Kilderne blev det efterhaanden i den folkelige Bevidsthed mere og mere almindeligt kun at tænke sig en enkelt Dag i Aaret, paa hvilken Vandet besad sine helbredende, vidunderlige Kræfter. Naar Kilderne bar Navn efter Helgener, har man vel nogle Steder paa disses Navnedage søgt at samles ved Kilderne; men denne Rest fra den katolske Tid blev sjældnere og sjældnere. Især var det Valborg Aften den 30. April eller St. Hans Aften den 23. Juni, at Hovedbesøgstiderne fandt Sted. Paa disse Aftener, der havde nøje Tilknytning til de gamle, hedenske Foraars- og Midsommerfester, brændte man Blus paa Højene herhjemme,

dels som primitivt Udtryk for Festglæden og dels for at Heksene kunde finde Vej i Natten, naar de paa deres Kostoskafter red til Bloksbjerg eller Hekkenfeldt (Hekla). Denne Blusbrænding, som stadig bruges paa Højene og ved Vandet herhjemme St. Hans Aften, er de sidste Rester af en gammel Ilddyrkelse, og har uden Tvivl haft sin Forklaring i den Opfattelse, at saa langt Lyset naar, har de onde Vætter og Heksene ingen Indflydelse.

Midsommerfesten kunde ikke ligge paa en heldigere Aarstid for Kildebesøgene, end Tilfældet var. I Juni Maaned omkring St. Hans var Dagene lange og varme, mens Nætterne var korte og lune. Ligeledes var den værste Foraarstravlhed i Marken paa det Tidspunkt overstaaet. I Naturen stod alt i sin skønneste Pragt. Mange Planter og Blomster havde netop deres Blomstringstid omkring St. Hans, deriblandt St. Hans Urten, af hvis Vækst i Bjælken de unge giftelystne Piger kunde faa Klarhed over Kærlighedslykken i det kommende Aar. Alt aandede ligefrem i de Dage af Skønhed og Sundhed. Om det saa var Duggen, saa sad den St. Hans Aften inde med en særlig Kraft, hvorfor man da ogsaa blegede Vasketøjet i den, som Værn mod Sygdom, eller man pressede Lagner, der havde ligget i Duggen paa Kirkegaarden, for at samle de sparsomme Dugdraaber i en Flaske. Disse skulde saa være Medicin Aaret igennem.

Til Kildebesøgene knyttede der sig mange mærkelige for os nu interessante Skikke og Fordomme. Paa Vejen til og fra Kilden skulde man saaledes helst ikke møde nogen, og skete det, maatte man ikke hilse paa dem. Besøgene skulde nemlig foregaa i Stilhed. Efter Solnedgang, men navnlig i Midnatsstunden, mentes Vandet at have den største Kraft. Var det udvendige Sygdomme, man led af, gned eller vaskede man det daarlige Sted; var Sygdommene derimod af indvendig Art, — drak man Vandet! Skulde Kuren særlig gøre sin Virkning, maatte de besøgende blive Natten over ved Kilden og sove paa Ste-

det, enten i Telte eller paa den bare Jord, hvilket nogenlunde kunde lade sig gøre, da Sommeraftenerne ved St. Hans som Regel var lune.

Ved Kildebesøgene kom mange mindre tiltalende Sider hos de besøgende for Dagen, ikke mindst den menneskelige Egoisme og Egenkærlighed. Det gamle Ord om, at enhver er sig selv nærmest, kunde man i rigt Maal blive Vidne til her, idet det for de fleste kun gjaldt om at komme først til Kildens Vand. Man mente nemlig da, at Kræfterne i Vandet virkede kraftigst. Ved saadanne Lejligheder kunde de besøgendes Masen sig paa ofte gaa over til Slagsmaal, hvor man gav hinanden med de bare Næver og med Krykkerne (jfr. den syge ved Bethesdas Dam, Johs. 5).

Til Kildebesøgene knyttede der sig ligeledes særlige Ceremonier. Saaledes skulde man drikke tre Mundfulde Vand og gaa tre Gange om Kilden, springe tre Gange over Vandet, gaa tre Gange omkring Kirken ved Midnat og raabe sin Sygdom ud tre Gange ved Kirkens Alter.

Hvis nogen ved særlig svær Sygdom ikke personligt kunde komme til Kilden, kunde man godt klare sig ved, at andre kom Vandet paa Flasker eller Ankre og bragte det til den syge derhjemme, dog maatte man da nøje overvaage, at „Helligvandet“ ikke kom under Tag paa Hjemturen. Det vilde nemlig derved miste sin Kraft, mente man, idet Huset „tog“ denne. I hvert Fald skulde det Vand, man saaledes hentede, føres tre Gange om den nærliggende Kirke, for at der kunde være Virkning i dets Kræfter. Dog, selv om denne Andenhaands Kommen i Forbindelse med Kilden til Tider kunde gaa, saa var dog det rigtige for Helbredelse altid, at Vandet skulde benyttes hemmeligt og under aaben Himmel. Den Omstændighed, at Vandet ved Transporten mistede sin Friskhed, og at de syge ikke kom til at opleve det psykologisk opmuntrende og tilskyndende ved Kilderejsen, kunde ogsaa ofte være en Hindring for de syges Helbredelse.

Inden Solens Opgang maatte de syge for at faa den fulde Glæde af deres Kilderejse være borte eller paa Hjemturen fra denne. Tilbage laa den menneskeforladte Kilde, den sprudlede og rislede, som den havde gjort det i Aarhundreder og Aartusinder, den havde sit at fortælle, ja, meget sikkert, om alt det mærkelige den i den mystiske Sommernat havde været Vidne til. Men ogsaa noget andet blev tilbage, men spredt rundt omkring Kilden. Det var Taknemlighedstegnene for Helbredelserne i Form af Klude og Tøjstykker, der havde været svøbt om de syges Lemmer. Det var en Slags Offergaver, der havde deres Forklaring i de hedenske Reminiscenser, som stadig levede dybt rodfæstede i Folk. Disse Ofre skulde senere fjernes, graves ned eller brændes, — for ellers vilde de syge, som havde skænket dem, dø. Ogsaa Krykker og Kæppe efterledes rundt omkring Kilden eller hængtes op i Kirkens Vaabenhus, for saa siden hen at forsvinde mellem Skrammel og Murbrokker paa Kirkelofterne. Jfr. „Krykkekilde“ ved Krønge paa Lolland og „Krykkehøj“ ved Ormslev. Det paastaas, at man siden hen flere Steder har anvendt disse Offergaver til Brændselsmateriale i Kirkerne. Et gammelt Sagn fortæller, at til Straf for, at Præsten i Kippinge fyrede i Bagerovnen med Krykker fra den berømte Kippinge Kilde, maatte hans Præstegaard gaa op i Luer, og at hans Hustru kun kom til at føde dødfødte Børn.

Meget almindeligt var det ogsaa som Taknemlighedstegn at rejse Kors ved Kilderne. Paa disse ophængtes saa de syges Klude. Man har ogsaa Eksempler paa, at der ofredes Menneskehaar, i Overensstemmelse med den gamle Tro, at det var i Haaret, at Livets Sæde fandtes. Meget udbredt var de saakaldte „Potteofringer“. De Kildebesøgende brugte nemlig hver Gang, de kom til Kilden, en ny, ubrugt Lerpotte til at øse Vandet op med. Efter Brugen maatte ingen benytte den igen, hvis ikke man vilde ud sætte sig for at faa Ejerman dens Sygdom. Man kastede

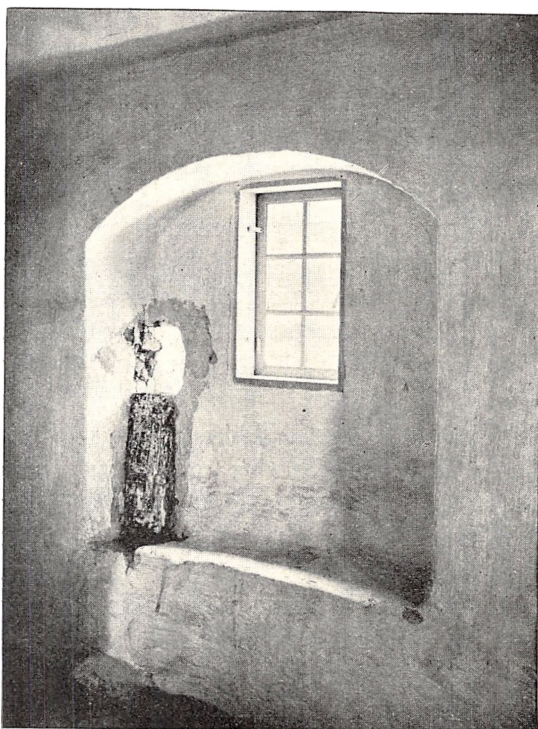
den derfor altid bort, dog gerne i Nærheden af Kilden og saadan, at den gik i Stykker. Ikke saa underligt at Pottemagerne havde saa stor Afsætning ved Kildemarkederne, som Tilfældet var, og at deres Boder havde en fremtrædende Plads, ved Mogenstrup Kirke f. Eks. lige ved Indgangen til Kirken, udfor den gamle Klokkerbolig.

Som en direkte Eftervirkning fra den hedenske Oldtid, hvor man ofrede til Kildens Skytsaand for at staa sig godt med den eller ud fra den primitive Tankegang, der egentlig saa godt kendes endnu: noget for noget, ofrede man Penge til Kilden, altid i ulige Tal. Disse Penge blev enten kastet ned i Vandet eller stukket ind i Brøndkarmen. At fjerne dem betragtedes som Tyveri fra Kilden og efterfulgtes gerne af en eller anden Straf. Ogsaa Naale og Knapper kunde ofres. Lige til Slutningen af det 19. Aarh. hører man om disse primitive Ofringer. Alleerede i det 16. Aarh. kom der System i dem, idet man fra Kirkens Side opstillede Kildeblokke ved Kirken, hvor Pengene fra de taknemlige Kildebesøgende kunde lægges, jfr. Mogenstrup Kirke. Disse uddeltes saa siden til Sognets fattige.

En af Danmarks berømteste Kilder, ihvert Fald i Sydsjælland, var Sankt Mogens Kilde i Mogenstrup Sogn. Denne Kilde fandtes i sin Tid i Kirkeskoven og vises endnu af Befolkningen omtrent neden for den lille maleriske Trappe, der fra Næstved—Præstø Vejen fører op til Kirkegaarden. Kirkeskoven hørte oprindeligt til Holmegaard, indtil den i 1911 solgtes til Grevens Vænge. Da Landevejen i 1824 blev anlagt igennem Skoven, sank Kildens Leje. Den daværende Amtmand, Grev C. C. S. Dannekjold-Samsøe, for hvem der i Skoven er rejst et smukt Mindesmærke, lod ved den Lejlighed Kilden flytte til dens nuværende Plads over for Mogenstrup Kro, hvor den anlagdes som et Springvand, omgivet af et lille Anlæg. I 1862 blev Kilden underkastet en Restaurering af den daværende Lensgreve Dannekjold, og til Minde om dette

opsattes en Mindetavle for ham af taknemlige Medborgere. Fra 1. Januar 1922 overgik Kilden til Præstø Amtsraad, som siden da har sørget for dens Vedligeholdelse.

St. Mogens Kilde var berømt i Miles Omkreds og besøgte St. Hans Aften af Folk, der kom alle mulige Ste-

Mogenstrup. Kildeblok i Vaabenhuset.

der fra. Efter Kildebesøget ofredes i den endnu eksisterende Fattigblok i Kirkens Vaabenhus, og da vi er saa heldige i Provinsarkivet i København endnu at have bevaret Regnskaberne for Mogenstrup Kirke fra 1606—1687, kan vi af disse saa nogenlunde skønne, hvem der har besøgt Kilden, og hvor meget der gennemsnitlig er bleven ofret. Af Regnskaberne fremgaar bl. a. Præstens, Pastor

Knud Nielsen Walthers, Redegørelse til de „Høy og Wel-ædle Herrer Hans Excellence Hr. Otto Krabbe og Hans velædle Høy-ærværdighed Doctor Hans Bagger“ for Anvendelsen af Blokpengene i Aarene 1681—86. „Da det mest er fattige, svage og Krøblinge, der besøger Kilden St. Hans Aften, er det kun ringe, hvad der kommer i Blokken“, siger Præsten. De fattige Folk gav i det højeste 3 og 5 Skilling. 1681 var Blokindholdet 29 Sletdaler og 2 Mark. 1682 40 Sletdaler, ialt 69 Sletdaler og 2 Mark. Af disse Penge har Præsten brugt 55 Sletdaler til „den ene Klocke udi Taarnet, kiøbt af Mag. Ludvig udi Herløfmagle“. Til Ophængning af Klokken med Jern gik 3 Sletdaler og til at rense Kilden og forsyne den med et nyt Brøndværk 7 Sletdaler. Tilbage bliver saa 4 Sletdaler og 2 Mark. 1683 er bleven i Behold til Uddeling 31 Sletdaler. 1684 i Behold 41 Sletdaler. Derefter følger et Par Udgifter til Kirkens Reparation, der beløb sig til 61 Sletdaler. 1685 er i Behold til de fattige 33 Sletdaler. Indtægten fra disse fem Aar bliver da 50 Sletdaler og 2 Mark, hvorfor Præsten agter at bekoste en Del paa Kirkens indvendige Restaurering ved Pyntning af Altertavlen og Maling. Det blev nu bestemt af Kildens Ejere, at $\frac{1}{3}$ af Blokpengene skulde gaa til Uddeling blandt de fattige, og at $\frac{2}{3}$ skulde gaa til Kirkens Vedligeholdelse. Blokken skulde være forsynet med Laase, hvortil Præst, Provst og Kirkeværge skulde have Nøglerne. Denne Vedtægt er undertegnet af Otto Krabbe og Hans Bagger den 1. Juni 1686.

Uddelingen fandt gerne Sted anden Dagen efter, og de fattiges Tal kunde beløbe sig til mellem 5 og 600.

1738 siges i Kaldsbogen, at der i de to Blokke samles en temmelig Del Penge hver St. Hans Dag, formedelst Kilde- og Markedsfærdsel.

KILDEMARKEDER.

Som det gaar over alt i Livet, at dets to store Mod-sætninger: Sorg og Glæde, Sygdom og Sundhed, mødes,

saaledes gik det ogsaa til ved Kilderne. Det var ikke blot syge og lidende Mennesker, der fandt hinanden her; ogsaa raske og glade søgte her til, nogle for at ledsage de syge, andre for at hente „Helligvand“ til hjemmenværende syge, og atter andre for at samles der, hvor der „foregik“ noget, hvor man kunde træffe Venner og Bekendte, og hvor man kunde faa Dagens Nyhedsstof fra de forskellige Egne serveret frisk fra Fad, altsaa fra Mund til Mund. De mange Mennesker trak efterhaanden Handelsfolk og Gøglere til, der ogsaa i denne Form for Kommensammen øjnede Forretning, og derved opstod saa de berømte Kildemarkeder, der for Befolkningerne rundt omkring, for Egnenes Haandværk, Husflid og Handel gennem flere Hundrede Aar har betydet mere end vi nu rigtig kan forestille os. Kildemarkederne er et Stykke dansk Kulturliv, som vi nu ud fra et historisk Synspunkt ser tilbage paa med megen Interesse, ligesom de kaster Lys over mangt og meget fra gamle, svundne Tider.

Allerede i Oldtiden var Midsommerfesten bleven fejret med forskellige Festligheder. Dette fortsattes i Midaldderen, og det gik da her som saa ofte ellers i den katolske Tid, at det verdslige og det religiøse blandedes sammen. Kildemarkederne var egentlig kun en Fortsættelse af de gamle, hedenske Offerfester, blot med den Forskel, at de nu var „kristnede“. Mange af de kildebesøgende har sikkert overværet Messen i den nærliggende Kirke, og naar de saa efter Datidens ulykkelige Skik havde faaet Tilgivelse for deres Synder, baade de begaaede og de kommende, kunde de med slet dulmet farisæisk Samvittighed give sig hen i Midsommernattens Forlystelser og — Udskejelser. Kunde hine Midsommernætter tale, havde de vist mangt og meget at fortælle. De sundes Livsglæde gik her over Gevind, og Usædelighed og uægte Barnefødsler var meget hyppigt de uheldige Følger, der fulgte i Kildemarkedernes Spor.

Det var med andre Ord et meget broget Folkeliv,

der rørte sig ved Kildemarkederne. Her var der for de raske meget usædvanligt at se og rig og afvekslende Lejlighed til at more sig. De Dage, man skulde dertil, var ligefrem „Fridage“, man saa hen til hele Aaret, ja, endogsaa sparede sammen til. „Ses vi ikke før, saa ses vi til Kildemarkedet“, saadan lød et gammelt Mundheld. Alle Slags Folk strømmede sammen her, gode og daarligere, ærlige og uærlige, fromme og ugudelige, fredelige og Slagsbrødre, Handelsmænd, Gøglere, Spillemænd, løse Fruentimmere og Vagabonder. Ikke saa underligt, at der var dem, der kaldte Kildemarkederne for „Kæltringemarkeder“, og at man paa dem kunde opleve baade Drukken-skab, Slagsmaal, Tumulter og Mord, for slet ikke at tale om de mange sædelige Udskejelser, dækket og skjult af det Mørke, i hvilket alle Katte er graa.

Ved Kildemarkederne var der opslaaet Boder med alle mulige Ting. Pottemagere, Skomagere, Bødkere, Drejere, Hattemagere, Urmagere, Humlekræmmere, Træarbejdere, Blikkenslagere, Kobbersmede, Kagesælgere (navnlig Honningkagerne var der Afsætning paa) og Lotteriforhandlere gjorde her gode Forretninger. Man kan af alt dette forstaa, hvorledes Kildemarkederne har været aarligt tilbagevendende Begivenheder i Egnenes Historie og Liv, som har givet rigt Stof til Samtaler i Vinterens Løb rundt om i de smaa, lavloftede Bønderstuer, hvor Oplevelserne kun var faa og sparsomme, og hvorledes de for mange har betydet noget lignende som Markederne ved de katolske Kirkefester. Jfr. det tyske Ord „Messe“ i Betydning af Marked og Markedets Oprindelse fra den katolske Gudstjeneste og Messe.

Det manglede selvfølgelig ikke paa Forargelse og Modstand mod Udskejelserne ved Kildemarkederne. Saaledes foreholdt Sjællands Biskop, Jesper Brochmand, 1585—1652, Stiftets Præster at overvaage, at der ikke ved Kildebesøgene fandt katolske Ceremonier Sted eller sædelige Udskejelser. I Pietismens Tid under Kristian

den Sjette saa man med megen Uvilje paa alle Folkeforlystelser og selvfølgelig ogsaa paa Kildemarkederne. Under Frederik den Femte blev der imidlertid igen givet Tilladelse til Forlystelser af forskellig Art, og Kilderejserne tog paa ny Opsving. Mod Trangen i Folket til at mere sig stod altsaa de øverste gejstlige og Regeringerne ret magtesløse, og ikke mindst da det Gang paa Gang viste sig, at stedlige kirkelige og verdslige Myndigheder af økonomiske Grunde var interesserede i, at alt blev holdt i den gamle Gænge.

Det var noget helt andet, der maatte til, for at Kildebesøgene og dermed Markederne kunde høre op, nemlig Oplysningen og de bedre hygiejniske Kaar. Hvad 800 Aars Kristendom ikke havde formaaet at faa Bugt med, det lykkedes for nogle forholdsvis faa Aartiers Oplysning og bedre Viden. For denne forsvandt denne Rest fra Hedenskabets Dage. Omkring Aar 1900 var saaledes Kildebesøgene og Kildemarkederne helt ophørte, selv om der var og stadig er Folk, navnlig gamle Mennesker, hist og her, som tror paa Kildernes magiske Evne og endnu i Smug benytter Kildevand. Nu er altsaa Kildemarkederne forsvundne og afløste af andre Folkefester, som Grundlovsfest, Sygekassefest, Afholdsfest, Skyttefest, Gymnastikopvisning og meget andet af mere moderne Snit. Et Stykke dansk Folkeliv er borte. Det havde sin største Tiltrækningskraft i Slutningen af Middelalderen og i Begyndelsen af Reformationstiden. Det tabte sig, afblegedes gennem Aarene og degenererede, alt eftersom man kom længere og længere bort fra det egentlige og oprindelige. Men selv om det var saadan, at det kirkelige til sidst tabte sig i det rent verdslige, var Helligkilden dog den Plet, omkring hvilken det Hele drejede sig. Sukket var der baade hos de lidende og de glade, det Suk, der har sin Kilde i den evige Længsel, og aldrig finder Udløsning, før Sjælen hviler i Gud.

Det største og mest kendte Kildemarked i Sydsjælland var ganske naturlig det, der holdtes ved St. Mogens Kilde. Dette Kildemarked er bleven berømt paa en særlig Maade, ved at det er dette, Chr. Winther har haft i sine Tanker, da han skrev Forspillet til „Hjortens Flugt“, en af de mest ægte og nationale Digtninger vi overhovedet ejer i vor Litteratur. Chr. Winther, der tilbragte sin første Barndom i Fensmarks gamle Præstegaard, modtog her de Indtryk, der fik afgørende Betydning for hele hans rige Digterliv. Han lærte her den sjællandske og vel navnlig den sydsjællandske Natur at kende, den, hvis Sanger han mere end nogen anden skulde blive. Han glemte saaledes aldrig „Højen, hvor der stod fire store Lindetræer og et stort Asketræ, og hvorfra man havde en vid Udsigt over Holmegaards Tørvemose til Broksø og det fjerne Gisselfeldt“, hvor han kunde se „den brede Dal mellem Fensmark Sogn og det hinsidige ganske opfyldt af Sommerens hvide Nattetaage fra Mosekonens Bryggers“. Det er denne ægte, danske Natur med dens Skove og Krat, Agre, Enge og Moser, som Chr. Winther Gang paa Gang synger om, og som for ham bliver Baggrunden for de Billeder af Menneskelivet, han skildrer. Som Barn maa Chr. Winther sikkert adskillige Gange have været med til Kildemarkederne i Mogenstrup. I 1854 skrev han „Hjortens Flugt“. Han var da 58 Aar gl. og boede paa det Tidspunkt i en Sommervilla mellem Taarbæk og Skodsborg, hvor han fra sit Vindue havde Udsigt til Dyrehaven, hvor den nære „Dyrehavsbakke“ og „Kirsten Piils Kilde“, med Københavnernes „Kilderejser“ her til hver Sommer, kaldte Barndomsminderne fra Kildemarkederne i Mogenstrup frem hos ham. I hvert Fald drager han i Forspillet: „Kildemarkedet“ en Parallel til Dyrehavsbakken frem. Ingen af Digtets Sange er henlagt til Dyrehaven, men „alle dets Naturbilleder er malet i Flugt med Udsigten fra hans Vindue“. Der er vel ogsaa kun ringe

Sandsynlighed for, at Mogenstrup Kildemarked skulde have haft et „udsøgt Assemblé“, hvor der

Af Hunde og af Aber svandser,
hvor Papegøjer snakke, lee,
og Bamsen gravitetisk dandser.

Det maa være Dyrehavsbakken, der her kæder sig sammen med hans Barndoms minder fra Mogenstrup. Ogsaa Mester Jakel og den indianske Mand var saa specielt for Dyrehavsbakken og Fænomener, som aldrig kan have været i Mogenstrup. Digteren selv omtaler sig som en Liredrejer, der har maalede Billeder at forevise og forklare Gæsterne ved et saadant Kildemarked.

Hvorom alting er, Mogenstrup har haft et i vide Kredse berømt Kildemarked, som der endnu den Dag i Dag gaar Ry og Gny af, ikke mindst hos den stedlige Befolkning. Det var en enestaaende Begivenhed i hele Egnens Historie, hvergang det var den 24. Juni. Fra alle Sogne kom man, baade gamle og unge, baade til Vogns og til Fods. Man staldede saa ind, hvor man kunde komme til det, paa Gaardene i Nærheden eller i Skoven under Trærnes Kroner. Det var en enestaaende Festdag, navnlig for Børnene og de unge. Det huskes endnu tydeligt, hvorledes den store, firkantede Gaardsplads paa Gaardejer Svend Hansens gamle Gaard i Pederstrup den Dag, der var Kildemarked, altid var fuld af Vogne, og hvorledes man der paa Gaarden til den Dag altid havde sørget for at slagte en Kalv til Spisning for de tilrejsende Slægtninge og Venner.

Paa begge Sider af Næstved—Præstø Vejen fra Kroen op forbi Kirken og ind i Skoven var der opslaaet Boder med Udsalg af mange forskellige Ting. Der var Træsko og andet Fodtøj, Trævarer, Lertøj, Mejeræer, Tobakspiber, Tørklæder og Værktøj, foruden Spise- og Drikkevarer. Navnlig Honningkager solgtes der som før omtalt

mange af, baade i Hjerte- og S-Form. Ogsaa Pandekagerne var der rig Afsætning paa. Vittige Tunger fortalte, at det, der var smurt oven paa disse sidste, var lavet af sorte Skovsnegle, et mindre hyggeligt Billede! Hvad der navnlig huskes af gamle Folk, var Pottemagerne, der havde opslaaet deres Boder uden for Kirkegaardens Indgang, symbolsk rigtigt. Kildemarkederne var eftertragtede Fester for Folk. Allerede ved Nitiden om Formiddagen begyndte man at komme. Det var dog navnlig de ældre, der bl. a. skulde gøre Indkøb. Hen paa Eftermiddagen og om Aftenen kom de unge. Saa begyndte nemlig „det rigtige“ med Tombolaer, Karusseller, Lirekasser, Musikanter og Danse til langt ud paa de smaa Timer i den lyse Sommernat. Adskillige tragi-komiske Ting kunde man blive Vidne til her, f. Eks. Manden, der kravlede paa Knæene og tiggede, eller Lirekasse-mændene, der kørte om med deres Kasser, hvis Skilte fortalte Publikum, at deres Ejermænd var henholdsvis døve og blinde, — uden at dette var Tilfældet. Ved Kilden stod den traditionelle Kildekone og solgte Vand fra Kilden til en Skilling pr. Glas, dette sad paa en lang Stang, og var i uafliedelig Virksomhed blandt de tørstige Kildegæster, der stadig havde noget af gamle Dages Tro eller Overtro paa Kildevandets særlige magiske Evne og Kraft.

En særlig Attraktion i nogle Aar var en rigtig levende Sælhund, „en vækelig en“, som man sagde, anbragt i en dyb Balje. For at Børnene kunde komme til at se det sjældne Dyr, maatte de løftes op til Baljens Rand. Denne Fornøjelse kostede — 10 Øre.

At der var Tombolaer med Lykkenumre og lignende Ting, kan man næsten tænke sig til. Følgende Lykkeblad skal her aftrykkes:

LYKKE- OG TEMPERAMENTSBLAD.

Du vil have de bedste Dage tilbage.

De lykkeligste Numre ere 19, 27, 44, 77.

Du kan ikke stole paa det, du eier; men ved Flid og

Fornuft vil du i Tiden komme til Penge. Du har en god og sund Forstand; men i Fortiden har du ikke anvendt den, som du burde. Dit Væsen og din Adfærd tilsiger dig mere Lykke, end du venter. Du vil blive overrasket af en dig ubevidst Glæde; men du naaer derved ikke din Hensigt; ved Giftermaal skal du opnaae din sande Lykke, og da vil du først sige, at du er rigtig lykkelig. Du vil derpaa komme i stor Anseelse og Ære! men du kan let bringes ud af samme, naar du lader dig forlede af Hovmod.

I Verden gaar det op og ned,
de fattige blive rige;
men ogsaa du det Stjernen veed —
skal engang til at stige
paa Lykkens svage Trappetrin,
men hold dig saa ret brav og fiin.

Paa Kildemarkedsdagene stod Kirken gerne aaben, saa Folk kunde gaa derind. Et andet Sted, men mere privat, hvor der ogsaa var en aaben Dør, var det gamle Klokkerhus, hvor adskillige ofte satte deres Indkøb fra sig for saa siden at hente det. Til Tider var der ligefrem ikke til at komme frem her for lutter Ting, der ventede paa Afhentning.

En Skygge ogsaa ved Kildemarkederne i Mogenstrup var de smaa Udskænkingssteder, hvor Folk kunde faa Øl og Brændevin. Følgen var fulde Folk, Tumulter og Slagsmaal, hvilket mere og mere trak de gamle Folkesammenkomster ned ad og forringede dem til at blive en Slags Urofester. Fra 1719 har vi saaledes en Beretning om, hvad der kunde gaa for sig ved Mogenstrup Kildemarked:

St. Hans Aften 1719 vare Rytterne, der laa paa Skovgaardsmølle, komne til Kildemarkedet ved Mogenstrup i Hammer Herred. De laa først oppe paa en Bakke i Skoven, drak og hujede og kastende Ord til Markedsfolkene,

saa smede de med eet Kjolerne og fore frem med blottede Kaarder. Først reve de Holmegaards Møller af Hesten og pryglede ham, dernæst overfaldt de Brandelev Mænd og andre Bønder, der sadde rolige og fornøjede og taledesammen paa Græsset under Træerne. Rytterne fore frem, skrege og sloge Mændene til Jorden. Anders Madsen fra Rønnebæk gav de tre vældige Slag i Hovedet; han blev saa ilde mishandlet, at, da han blodig og forstumlet tyede ind i Kirkehuset, maatte Klokkeren Hans Frost binde hans Hoved sammen med et Lommetørklæde, da det var skilt i flere Dele. Anders Madsen bad om at laane Heste og Vogn, at han kunde blive kjørt hjem, ellers var han bange for at blive død paa Marken, og da Synsmændene kom for at „skaade“ ham Dagen derefter, kunde de se Hjernen røre sig inde i hans Hoved, og de troede derfor Manden at være Dødsens. Da Rytterne stormede frem ned mod Kirken, løbe de en gammel Kone over Ende, og et Par Vogne, der stod paa Kirkepladsen, væltede de, hug Tømmerne over for Hestene, saa disse løbe op i Marken. 3 til 4 Bønder søgte Skjul i et af Kirkehusene; men aldrig saa saare fik Rytterne Øje derpaa, før de raabte til Husmanden, der lukkede og laasede sin Dør: „Lukker du ikke op, skal vi bryde hvert Ben i din syndige Krop!“ Manden lukkede alligevel ikke op, hvorfor de hug og sloge i Døren, saa det var synbart i lange Tider derefter. En stakkels Karl fra Bøgesøe, der nogen Tid havde været „for Rykt og fra Forstand“, mishandlede de haardeligen; han løb ind hos Klokkerens, hvor Konen skjulte ham, men straks kom Rytterne farende ind i Kirkeladen, stak op imod Stænget, sloge paa Hylderne og truede ad Kvinden. Da de vare gaaede, førte Klokkerkone Karlen over i Kirken, hvor hun tørrede Blodet af hans sønderflængede Hoved og forbandt ham, hjemme i Huset turde hun ikke forblive med ham.“ —

I 1882 holdt Kildemarkederne op og afløstes af en mere stilfærdig Skovtur for Sygekassens Medlemmer.

Denne afløstes senere af de endnu hvert Aar afholdte Grundlovsfester, der stadig samler mange Mennesker fra nær og fjern. I vore Dage er Mogenstrup Kro med den „nye“ Kilde og Skoven et yndet Udflugtssted for Landbefolkningens Skovture og Skoleudflugter fra Omegnen. Den interimistisk rejste Iskage- og Chokoladebod ved Mogenstrup Kro, hvor der de varme Sommerdage er en livlig Handel, staar endnu som et sidste Minde om de gamle Kildemarkedsboder, der nu er forsvundne.

Kildemarkederne er ophørte, og et Billede af tidligere Tidens Folketro og Folkefester er ikke mere. Flere af vore Digtere har i skønne Digterværker besunget Kilderne med deres Rislens og Fester, og endnu lever der rundt om i Befolkningerne Minder fra de Dage, da der rørte sig et bevæget Liv omkring dem; men for den stille Betragter, der standser og lytter til den rislende Kildes Tale og Hvisken, er det den Dag i Dag, som om han kan høre Fortidens Slægter tale og fortælle om Fest og Glæde, om Skygger, om Graad og Suk og om navnløse Menneskers Stræben og Higen mod Hjælpen, Lyset og — Evigheden.

EN SYDSJÆLLANDSK PERLE.

MOGENSTRUP

Ved *Philipp Borries.*

Naar alting er til Ende,
„Og Natten stunder til,
Naar slukket er i Mulmet
Livssolens Straalespil, —
Ak, kunde jeg da lægge
Til Ro mig i Din Eng,
Dit Grønsværstæppe trække
Over mig og min Seng!“

Saadan sang Christian Winther engang i sit skønne Digt „Sjælland“. Det var altsaa Sjælland og navnlig Sydsjælland, der stod for hans Tanker i de Øjeblikke, da han skrev disse Ord. Dette var alt, hvad han ønskede sig efter sin Død, ikke Bevidstheden om Navnkundighed, kun Engens bløde Grønsværstæppe over sin Grav. Saa dybt et Indtryk havde Sydsjællands Natur og Folkeminder gjort paa ham fra de Aar, hvor han som Barn færdedes i Fensmarks gamle Præstegaardshave med de vide Udsigter til Broksø, Gisselfeld og Bregentved Skove. Men som Chr. Winther her ser Sydsjælland, saadan ser vi det endnu. Der er noget særligt over denne Del af vort Land, noget endnu ret ubetraadt, romantisk, historisk og naturskønt, som gør, at man altid vil længes tilbage til det og aldrig glemme det.

Hvem kan saaledes glemme Susaaen med dens stille, strømmende Vand, der saa hjemligt, ægte dansk, bugter sig gennem Marker, Enge og Skove, eller Holmegaard med Glasværket, et af vor Tids mærkeligste Eventyr, et Stykke Middelalder-Mystik midt i Nutiden; Gisselfeld og Bregentved med deres vidunderlige Parker og Omgivelser; Gunderslevholm, der faar til at tænke paa Grundtvigs Digt: „Gunderslevskov“; Herlufsholm, det danske Eton; Næstved med dets 800 Aars Minder, store, skønne Kirker, gamle middelalderlige Bygninger, Maglemølle og den imponerende Munkebakke; Rønnebæksholm med Grundtvigs Pavillon, hvor den store Salmedigter siges at have skrevet: „I al sin Glans nu straalere Solen“; Karrebæksminde med den vidunderlige Badestrand; Enø med dens maleriske Fiskerlejer; Gavnø med Slottet og Parken; Lundbygaard, hvor Minderne om Gøngehøvdingen bliver saa levende; Øbjerggaard, i hvis Park endnu ligger de formentlige Rester af Valdemar Atterdags berømte Gurre; Egnen omkring Vildtbanegrøften, hvor Kong Volmers vilde Jagt skal have fundet Sted; Svinø, maaske Marsvinsø, med den pragtfulde endnu ret ubetraadte Badestrand; den lange, smalle Odde Knudshoved, som det er en Oplevelse at have været ude paa, navnlig naar Hvidtjørnene blomstrer; de smukke Herresæder Rosenfeld og Iselingen ved Kastrup; Vordingborg med Ruinerne af Gaasetaarnet og Valdemars Slot, med Minderne om Hanseaterne og om Digterne Goldschmidt og P. A. Heiberg; Bakkebølle med den vidunderlige Natur; Kalvehave med den pragtfulde Udsigt over Ulvsund mod Stege og Møen; Ørslev, hvor Christian Richardt har fundet sin Grav; Mern med Minderne om Peter Rørdam; Udby med de dejlige Naturomgivelser og den historiske Præstegaard, hvor Grundtvig fødtes, og hvor han oplevede sine betydningsfulde Barne- og Ungdomsaar; Sværdborg med Moserne og Minderne om Danmarks tidligste Bebyggelse; Lekkende med den smukke Skov og den gamle

Hovedgaard, der i Middelalderen tilhørte Roskilde Bispestol og var Bispenses Ladegaard i denne Egn; Fedet, der omtales i „Hjortens Flugt“, og har saa særpræget en Natur; Nysø med Atelieret hvor Thorvaldsen arbejdede, og den dejlige Park, hvor engang Ohlenschläger, Grundtvig, Steffens og H. C. Andersen har vandret; Præstø med de skønne Naturomgivelser, med Frederiksminde og med Minderne om Grundtvig; Jungshoved med den idylliske Slotsruin og Minderne om Gøngenhøvdingen, en Plæt, som ganske uvilkaarlig fører ens Tanker tilbage til den romantiske Middelalder. — Og vi kunde blive ved. Men eet Sted er der endnu, som skal omtales, ikke blot fordi det danner Rammen om den Helligkilde, der omhandles i dette Værk; men ogsaa fordi det er et af de skønneste Natursteder, man kan tænke sig, en Perle i den sydsjællandske Natur, som ogsaa Chr. Winther har kendt og elsket. Stedets Navn er Mogenstrup.

Om Mogenstrup er det, at Digteren Thaarup skriver:

„Se, hist en Vej i øde Sand
og trindt om nøgen Hede,
der maa den trætte Vandringsmand
om Ly forgæves bede.
Om vi kun planted der hvert Aar
et gavnligt Træ hver Høst og Vaar.“

I ældgamle Dage har Mogenstrup været dækket af Skov, idet Præstø Amt helt ned til Udskiftningstiden var et af Landets mest skovrige. Allerede i Sten- og Bronzealderen begyndte man med Rydningen af Skovene her, og man fortsatte i Jernalderen. Derimod syntes man ikke i Vikingetiden at have taget megen ny Jord ind under Ploven; der var da andre udadgaaende Interesser, som optog Sindene, og i Vendertogenes Tid syntes det heller ikke, som Agerbruget havde gunstige Kaar i disse Egne, der jo laa særlig udsatte. Under Valdemarerne kom der imidlertid igen gode Kaar for Landbruget, og en ny Blom-

string af Agerbruget med paafølgende Skovrydning fandt Sted. Omkring Svenskekrigens Tid blev der igen ryddet godt op i Skovene ved Mogenstrup. Ligeledes mener man, at meget af Materialet til de middelalderlige Kirkeudvidelser i Herredet er blevet hentet fra Nyryd i Skovene. Ikke saa underligt at Skovene efterhaanden tyndede ud. Rundt omkring paa Markerne kan man endnu se Rester af fordums Skov. Til Borupgaarden har der i Begyndelsen af det 17. Aarh. hørt ret betydelige Skovarealer, idet Frederik III i sit Pantebrev af 1651 paa Gaarden selv beholdt sig Jagtretten dertil.

Mogenstrup Sogn, der i Roskilde Bispers Jordebog fra 1370 omtales som Magnustorp, og sammen med Blangsløv, Fladsøe, Pederstrup, Mogenstrup Mølle, Fuglsangshus og Borupgaard nævnes i Pontoppidans Danske Atlas, er med sine 400 Mennesker det mindste Sogn i Hammer Herred, Anneks til Næstelsø og omgivet af Rønnebæk, Vester Egesborg, Hammer og Everdrup Sogne. Det er beliggende ca. 8 km SØ. for Næstved og ca. 14 km. NV. for Præstø og er med sine lerede og sandmuldede, paa sine Steder stenede, meget højtliggende og bakkede Jorder: Mogenstrup Aas paa 59 m, Fladsaa Banker paa 44 m og Fladsaa Plantage, anlagt 1906 paa over 70 ha, en af de mest særprægede Naturer i Sydsjælland. Fra flere Steder paa Aasen er der de videste og smukkeste Udsigter, ikke mindst over Dybsø mod Smaalandsøhavet og mod Gavnø Skove. En Solnedgang, set fra Præstebakken, er saaledes uforglemmelig. Aasen er nu næsten helt beplantet med Gran, og Thaarups Ønske om Beplantning er gaaet i Opfyldelse. Mod Øst ligger Stenskov, og omkring Kirken og Helligkilden ligger Kirkeskov, der begge, sammen med Mogenstrup Kro, er meget yndede Udflugtssteder. For at udnytte de rige Stenlejer i Stenskov, der baade Sommer og Vinter beskæftiger ikke saa faa Mand ved Skærveknuseriet, har Statsbanerne i 1919 lagt et Spor Syd om Mogenstrup over Pederstrup til Ba-

nen mellem Næstved og Lov*). Sognet gennemstrømmes af Aaløbet Fladsaa, i 1346 omtalt som Flasso, og er sjældent rigt paa Kilder og Bække. Mange Steder, hvor man ikke skulde vente det, sprudler og risler de frem. Ikke saa underligt, at det var i dette Sogn, den berømte Sankt Mogens Kilde skulde komme til at ligge, den Kilde, der har skabt Sognets Ry, og omkring hvilken den lille, idylliske Skovkirke og Sognets Liv mere eller mindre skulde vokse op. Mod Vest ligger Pederstrup (1327 Pæterstorp) med sit Apostelnavn, sin gamle Skole og sine Oldtidsgrave, der fortæller os, at vi her er paa en af Danmarks tidligst bebyggede Egne. Her ligger ogsaa Fladsaa med sine male- riske Bakker og Udsyn, med sin Herregaard og med sine Minder om den gamle Fladsaa By med Præstegaarden, begge nu forlængst nedlagte, som synlige Rester er nu kun Gadekæret i Herregaardsparken og et lille Husmandshus tilbage. Som en Del af Fladsaa, men afsides og meget særpræget, ligger Fladsaaløjet ovre mod Herregaarden Grevens Vænge. Syd for Mogenstrup ligger Blangslev, den mærkelige, blandede ældgamle By, der kan føres tilbage til Aar 500—800, med dens Traditioner om det gamle nedrevne Kapel og med Minderne om Botorp (1277), den gamle Borupgaard, som Traditionen fortæller var en Sørøverborg, som man kunde sejle til ad den dengang sejlbare Fladsaa. Til denne Gaard kommer man fra Kirken af ad den saakaldte „Pusterbakke“, der er ret stejl og besværlig at komme op over. Nogle har ment, at den har faaet sit Navn af, at man maa puste og let taber Vejret, naar man tager op ad den. Den rette Betydning er dog imidlertid en anden. Med Pusterbakken kan nemlig sammenstilles Pusteren, en Bakke i Bjærges Herred paa Fyn, der i Følge Oplysning paa Stedet skal have Navn af, at den særlig farlige Nordenvind kastedes ud over denne

*) Stenene har man i Tusindvis af Tons anvendt dels til Skærver paa Vejene, dels til Ballast mellem Jernbaneskinneerne og dels til Udfyldningsarbejderne ved Storstrømsbroen.

Bakke. I Højer i Sønderjylland findes ligeledes Stednavnet Puster. Ogsaa i nogle Bjergegne mod Syd træffer vi Navnet, idet den bekendte over 100 km lange Alpedal i Østtyrol hedder Pusterdalen. — Endnu kan som hørende til Mogenstrup nævnes de afsides liggende Egemose Huse mod Øst i Retning af Everdrup til.

Mange smukke Syn frembyder Mogenstrup. Saaledes Synet fra Landevejen over mod Stenskoven, Snesere, Everdrup og Bøgesø, fra Pederstrup Mark over mod Mogenstrup Kirke, hvis kamtakkede Taarn hæver sig op over Træstammerne, fra Fladsaa over mod Møllen, Stejlehøjen og Løjet, eller ved Aftenstid, naar man kommer fra Snesere eller Blangslev, og ser over mod Lysene, der funkler i Mørket fra Stenknuseriet, hvor der arbejdes baade Dag og Nat.

KULTURBILLEDER OG FOLKEOVERLEVERINGER

Ved *Philipp Borries.*

MANGE ejendommelige Tidsbilleder til Belysning af de moralske og aandelige Forhold i Sognet i gamle Dage kommer frem, naar man hører om de ikke saa faa Forordninger, der indførtes efter Reformationen 1536, for at bringe alt i den rette Orden. Men det gik langsomt. Gammel Hævd, Fordomme og Skikke var det vanskeligt at faa ændret eller ryddet af Vejen paa kort Tid. Der maatte Aarhundreder til. 1562 forbødes det saaledes at føre Okser som Sjølegave ved Begravelser ind i Kirken. Flere Steder brugte man endnu at læse Sjælemesser, idet disse var saa indgroede i Folks Bevidsthed, at det var vanskeligt helt at slippe dem. Fattigplejen, som før havde været saa stærkt knyttet til Klostrene og de katolske Stiftelser, maatte Kirken nu efter disses Nedlæggelse helt sørge for. Fra 1540 ophørte „Korsebør“ eller „Korsbyrd“, den gamle Skik paa den første Søndag efter Trinitatis med Gejstligheden i Spidsen og bærende et Kors at foretage Markvandring og lyse Velsignelse over Ager og Eng, medens man samlede Penge ind til de fattige. 1560 indskærpedes denne Afskaffelse paany, dog med den Tilføjelse, at man kunde „bære Mad og Drikke tilsammen til Præst og Degn og fattige en anden Dag, dog foruden store Gilder og Overflødighed“, og uden at nogen skulde nødes. Samme Aar bestemtes det, at hvert Sogn skulde sørge for

sine fattige (jfr. Socialloven i vore Dage). 1562 indsattes der 2 Fattigforstandere i hvert Sogn, ligesom der ansattes særlige saakaldte „Stodderkonger“, som med deres Embedsspyd skulde drive de fremmede Sognes fattige bort. Skønt Tiggeri var forbudt, ser vi dog, at det den 24. September 1708 paany forbydes. Kun enkelte, som havde syge hjemme, maatte betle.

Ifølge den sidste Forordning skulde Provsten, Herredsfogden og Birkefogden være Fattiginspektører. Sognepræsten skulde sammen med 3 eller 4 Sognemænd undersøge, om der fandtes fremmede Betlere i Sognet, og var disse „udenrigs fra“, skulde han sørge for, at de inden to Solemærker „qvitterede“ Herredet. Var de saa arme, at de intet havde at komme bort for, da skulde Præsten formane Sognefolket til at sammenskyde en liden Rejsepenge; vilde de ikke forføje sig bort, eller kom de atter tilbage, skulde de føres til den næste Fæstning eller Spindehuset; Udgifterne dertil skulde afholdes af den almindelige Kasse. De indensogns fattige skulde hjælpes af Sognets egne Beboere med „Brød, Mel, Ærter og andre ædende Varer“. „Ved Ligningen skal ey reflecteres til Tønder-Skyld, hvor høyt Gaarden staar for, men til Mændenes Tilstand, som bebor dem; thi det sker ofte, at en hjælper sig vel, der sidder paa et lidet Sted, og en anden slet, som sidder paa et høyt skyldet, enhver af den Velsignelse, hand af Gud har annammet, igen velsigner Gud i hans fattige Lemmer. Almissen leveres til fattige uden Knur og Mur eller onde og vredladne Ord, men af et velvilligt Hjerte“.—

Præsterne fik Paalæg om fra Prædikestolene at nævne deres Navne, der intet vilde give til de fattige, en Myn-dighed, de undertiden synes at have brugt ret rigeligt. Endvdere fik de Paalæg om at „paase de fattiges Levned og Forhold, formane dem til Guds frygt og Skikkelighed, og at de flittigt søge Kirken og ikke gaa uden for Sognet og betle.“

Forordningen af 1708 bestemte ogsaa følgende: „Skoler indrettes ved Degnene eller andre skikkelige og bekvemme Mænd, som af Sognet nyde frit enten et Par Høveder Græs eller noget til Ildebrand. Naar Børnene bliver saa store, at de kand drive Plog, vogte Gæslinger eller anden smaa Gerning, som paa Landet falde for, skal de sættes dertil, uvillige Forældre miste Almissen. Ungdommen og Børnene møde i Kirkerne til Degnenes Katekisation, Børnene revses med Ris af Degnen, og Præsten fører Tilsyn med, at Degnen ikke misbruger denne Myndighed, efter sine Passioner, og om Vinteren, naar Dagene er mørke og Veyene onde, bære Confideration med dem, som bo langt fra Kirken. Ved Døden bekostes Kisten af Sognets Kasse. Bymændene kaster omsonst Graven, til Præst og Degn intet. 1. Søndag ef. Paaske og 1. Søndag ef. Mikkelsdag oplæses Forordningen, en Specifikation paa dem, som ere indtegnede til Almisse, og hvem de ere affigtede, derhos gøres alvorlig Formaning til Guds Ære og de fattiges Hjælp i lydlig Underdanighed at rette sig derefter.“

Det var ret a'mindeligt, at velstaaende Folk, ogsaa efter Reformationen, udstedte Gavebreve til de fattige. Intet syntes dog at kunne forslaa. Den 23. Januar 1739 bestemtes det, at Degnen skulde ombære Fattigbøssen ved Bryllup og Begravelse. Heller ikke dette hjalp, hvorfor man den 5. Juli 1803 satte tvungen Fattigskat. Paa Kirkegaardene fandtes et særligt Jordstykke, der hed „de fattiges Jord“, hvor mange fattige blev begravede.

For Præsterne kom der mange snurrige og mærkelige Bestemmelser. De maatte saaledes ikke (1564) fare omkring i Dimmelugen (den stille Uge) og skrifte alt Folket og holde Skriftetønde (til Gaver), heller ikke føre Mad ind i Kirkerne og holde Gilde der, gaa hjem fra Bryllup Kl. 9 Aften, og ikke danse efter Tromme, ikke holde Ølsalg (1567), ikke være Kornpranger, Læge eller Besværger (1599), ikke bruge Hofdragt eller løbe med Fyrør og Jagthunde (1577).

Med Pietismen under Christian den Sjette indførtes der atter nye Forordninger. Saaledes hedder det 1733: „Skælden og Larmen paa Prædikestolen, især mod Pietister, forbydes. 1735 kom Paabud om tvungen Kirkegang. 1736 indførtes Konfirmationen. 1738 bestemtes det, at „selv“ Gaardmænd skulde gaa til Konfirmation, og først da kunde de gifte sig. Endnu kan man møde Reminiscenser om denne Bestemmelse i Befolkningen, idet adskillige stadig tror, at Konfirmationen er en Forudsætning for Vielsen. 1758 bestemtes det, at ingen maatte gaa til en anden Præst, og 1718 kom der Advarsel mod at udlade Altergang for at blive fri for Udskrivning til Soldat.

Med Pietismen blomstrede Skolevæsenet op, jfr. Pederstrup Skole, der var en Frugt netop af den pietistiske Vækkelse. Der kom nu ordentlig og bestemt Skolegang, ligesom Forordningen af 1739 befalede den konfirmerede Ungdom at møde hos Præsten hver Onsdag og Lørdag. Hver 8. og 14. Dag skulde Præsten selv visitere Skolerne.

De moralske Forhold i Stavnsbaandets Dage var ikke gode. Navnlig Drukkenskaben spillede en frygtelig Rolle. Det var jo dennes Ilddraaber, der skulde slukke Bondens mange Sorger. Rundt om paa Gaardene bryggedes der saaledes Brændevin. Ikke saa underligt, at der i de Aar kom Forbud mod Krohold uden Tilladelse. Forordningerne af 1734 og 1743 sætter saaledes en Bøde paa 20 Rdl. for ulovligt Krohold. Forordningen af 1752 sætter dobbelte Bøder for Misbrug af Brændevin og de Forseelser, der kunde være Følgen deraf. Der fortælles saaledes om en Bonde, at da han som Følge af Drik havde kastet op paa Pulpituret i Kongsted Kirke, maatte han som Straf staa aabenbart Skrifte. Fra denne Tid er det ogsaa, at Ordsproget stammer: „Smørelse er god, naar den kommer i Tide“, en Hentydning til Tolderne, der meget ofte tav stille med, hvad de fandt af Brændevin hos Folk, vel at mærke, naar de blev „smurt“ godt med Betaling. Selv Præster og Deg-

ne beskæftigede sig med Brændevinsbrænding. Endnu efter 1740 kunde man hos nogle af dem finde et endda ret kostbart Brændevinstøj.

En Følge af Drikkeriet i Stavnbaandets Dage var den udbredte Lovløshed. Skov- og Vildttyverier var saaledes meget almindelige i 1700'erne, trods alle haarde Straffe, navnlig for det sidste. Af de gamle Tingbøger fremgaar det endvidere, at Klammeri, Skænderi, Slagsmaal og Forbrydelser hørte til Dagens Orden. Det var vanskeligt i de Tider at haandhæve Retsorden og Sikkerhed. For at indjage Skræk og dermed afværge Forbrydelser indførte man de haarde, barbariske Straffe som Træhest, Halsjern og Kagstrygning, ligesom Gabestok og aabenbart Skriftemaal var almindelig. Man naaede dog med alt dette næppe, hvad der sigtedes til. I hvert Fald voksede Bøddelens og hans Medhjælper, Rakkerknægtens Arbejde. Bondestandens Rejsning maatte gaa frem ad ganske andre Veje.

Den Afdeling i Kirkebogen, der fortæller om aabenbare Skriftemaal, giver visse kulturelle Oplysninger. Næsten hvert Aar blev saaledes nogle publice absolveret. Det værste Eksempel, der er opbevaret fra Næstelsø-Mogenstrup Kirkebog, er fra 1751. Dom. 20. post Trin. blev Bodild Naabyes, en liderlig Enke her af Nestelsø, publice absolveret og forvist af Sognet. Det var ikke blot for Hor, at Folk kunde komme til at staa aabenbar Skrifte. I 1739 blev saaledes to gifte Koner publ. abs., fordi hver af dem havde ligget sit Barn ihjel. 1733 d. 4. Martii blev Peder Pedersøn Lolliker i Brandeløv en Huus Mand publ. abs. i Næstelsø Kirke for Druckenskab paa hans forrige Altergang Dag, Gud styrke ham og os alle udi sin Naade. Tre Tilfælde af publ. abs. omtales for „Forsømmelse af sin Saligheds Sag“ (Alterets Sakramente).

I 1765 skriver Amtmanden til Hammer Herreds Provst i Anledning af en Kvinde, der havde myrdet sin Søn, følgende:

„Velærværdige og Høylærde Hr. Provst!

Udi Vordingborg Arrest Taårn er indsat en Kvinde, navnlig Karen Nielsdatter af Mogenstrup Mølle, der formedelst begangen Mord paa hendes Søn tiltales og ventelig kommer til at miste Livet. Paa Grund af Forordningen 13. Marts 1761 maa jeg derfor anmode Hr. Provst, De ville behage at foranledige, at bemeldte Deliqventinde vordes i hendes Arrest af vedkommende Herrets Præster besøgt og i hendes Salighed undervist til Omvendelse og hendes Synds Anger og Fortrydelse. Jeg forbliver Hr. Provstens beredvillige Tiener W. W. Christoph von Reitzenstein, Beldringe, 9. December 1765. Gehejmerraad og Amtmand“.

Hvordan den aandelige og moralske Tilstand i disse Egne var i denne Tid faar man et godt Indtryk af ved en Skrivelse fra Sognepræsten i Sværdborg ²⁶/₄ 1785:

„Gid den verdslige Øvrighed kun vilde agte paa den Ungdommens Udsvævelser og Ugudeligheder at hemme dem! Fra Jul til Kyndelmisse holdis hver Løverdags og Søndags Aften Julestuer; Fastelavns Uge tilbringes i Dobbel og Drik og alle Slags Galskaber; ved den Aarets Tid riides Sommer i By, hvorved der fra Paaske til St. Hans Dag, hver hellig og Søndag, ere Forsamlinger til Drik, Svir og Dans. Jo mere man taler derimod, jo overgivnere ere de. Ugudelighed og Ryggesløshed tager daglig til. Gud opvække den verdslige Øvrighed til at gøre det, som endog i dette Fald er dens Pligt.“

Man kan af alt dette forstaa, hvor ringe de aandelige Forhold i de Tider maatte være. Konfirmationen var derfor et Led i Kampen mod Lovløsheden og den aandelige Dekadence. Overtro hørte ogsaa med til Tidens svage Sider. Dels skrev denne sig fra Hedenskabet og dels fra Munkevæsenet, navnlig fra Sankt Antoniebrødrene, der strejffede omkring med deres Relikvier og lægende Urter og øvede en Slags Kvaksalvergerning. Disse afløstes af de mange kloge Mænd og Koner, der læste over alle Arter

af Sygdomme hos Mennesker og Dyr. Man troede paa Nisser, Ellefolk, Lygtemænd, Trolde, Spøgelse, Genfærd, Varsler og Varulve. Det daglige Liv var præget deraf. Der var saaledes utallige Hensyn at tage, en Kendsgerning, der ikke kunde andet end virke hæmmende paa alt. — Trods al Overtro ejede Bonden dog i de Tider en enfoldig Barnetro, naiv, men fast. Han stolede paa en forud bestemt Skæbne, hvor alt var Tilskikkelse. „Det skulde nu være saadan“. Og han havde Tillid til sin Præst, som han troede saa fuldt paa, baade som den, der kunde mane Spøgelserne og Uvætterne bort, og som den, der kunde faa Ilden til at standse.

Daa Kaarene for Bønderne i Stavsbaandets Dage med deres Møje og Slid var saa sørgelige, som de var, forstaar vi deres Trang til Tider, hvor de kunde glemme Hovarbejdet og de mange Bekymringer og rigtig slaa Gækken løs. Nytaarsaften og -morgen skød man saaledes Nytaar ind for hvert Hus og Gaard i Sognet, mens Karle og Piger løb om og „slog Potter paa Døre“ eller gjorde Støj med en „Rumlepotte“ eller med en „Mjavekat“. Endnu er det saadan, at den saakaldte „Byungdom“ i Sognet Nytaarsaften, naar Mørket gør alle Katte graa, gaar omkring og fjerner Laager, Døre, Trillebøre, og hvad de ellers kan faa fat paa, og anbringer dem paa de mest mærkværdige Steder, ofte langt borte. Nytaarsmorgen er Folk saa ude at „lede efter“ deres forsvundne Ting, mens Ærgrelsen staar malet paa deres Ansigter og adskillige „velmente“ Ord ganske stille bliver „slynget“ ud mod de forsvundne „ukendte“ Nattegæster. Nogle Steder er man saa fiffige, at naar man hører de unge rumstere derude, gaar man ud og indbyder dem til Kaffe og Æbleskiver for paa den Maade at slippe „lidt billigere“ fra dem. — Om Faste-lavnen sloges Gækken for Alvor løs. Det var Minderne om de katolske Karnevalslojer, der endnu levede dybt i Almuens Bevidsthed. Og stadig lever disse Minder herude i Ungdommens Gaaen omkring med Masker, Raslebøsser

og malede Ansigter, i deres Fastelavnssange og lystige Paahit. — Tidens smukkeste Festlighed faldt i den tidlige Sommer i Majgilderne eller Pinsegilderne, der var smukke Folkefester med Sommerbystadsen eller Riden Sommer i By. Valborg Aften tændtes Blussene paa Højene eller ved Vandet. — Naar der om Efteraaret var indhøstet, blev der holdt Mikkelsgilde, Skaargilde eller Høstgilde for alle, der havde været med til at bringe Sæden i Laderne. — Og endelig kom Julen, netop paa den Aarstid, hvor der var mindst Arbejde udendørs, som en Lysstraale midt i den mørke Tid, med Glæde og Leg.

Vi kan af alt dette forstaa, hvorledes Kildebesøgene og de deraf følgende Kildemarkeder, som i et tidligere Afsnit er omtalt, med deres Blanding af Tro, Overtro, Forlystelser og Udskejelser har haft hele Tidens svære Baggrund som Forudsætning, og at de har givet Udløsning for en Trang til for en Tid at glemme og løfte sig op fra ulykkelige og fortvivlede Kaar.

Mod Slutningen af det 18. Aarh. forandredes Synet paa Bondestanden fuldstændig, og ved Forordningen af 20. Juni 1788 kom Lysningen ved Stavnsbaandets Løsning. Det var, som der nu aandedes op efter en lang, ond Drøm. En helt ny Verden aabnede sig for den før saa forkuede Stand, og Udviklingen tog fat.

EN OPSÆTSIG SKOLEHOLDER

Ved *Philipp Borries*.

DET var ikke blot de gamle Degne, der kunde være Smertensbørn og Hæmsko for Udviklingen inden for Kirke og Skole, ogsaa mange af de gamle Skoleholdere, alle gode og hæderlige Undtagelser ufortalte, kunde til Tider skabe de sørgeligste Konflikter. Disse var det for Kirkens Mænd mange Gange uhyre vanskeligt at faa noget virkelig positivt ud af, idet de saa ofte, naar det virkelig gjaldt, blev ganske svigtede fra alle Sider.

Da Skoleholderne paa Grund af deres ret smaa Indtægter tit var ude efter forskellige lønnede Bierhverv, og dette ikke saa sjældent medførte, at deres Skoler blev forsømte, var alene saadanne Forhold tilstrækkelige til, at de smerteligste Konflikter med paafølgende Chikanerier, Beskyldninger, Udlægninger og meget andet kunde opstaa. I Befolkningerne var der ganske naturligt megen Kritik og Utilfredshed med, at Skolerne blev forsømte, som de blev, men som før nævnt, naar Præsterne endelig gav efter for Trykket og tog Affære, kunde de næsten altid regne med, at den sidste Del af Vejen maatte de gaa — alene.

I det følgende skal der gives et typisk Eksempel paa en opsætsig Skoleholder og paa, hvor uendelig lidt der kunde (og kan) opnaas, naar først Forholdene havde tilspidset sig til en „Sag“.

*

I Septbr. 1784 meddelte Skoleholderen i Hammer,

Christian Frederik Runchel, sin Sognepræst, Pastor Homann, at han havde lovet at besørge alle Prædikener for Pastor Hersom i Næstelsø-Mogenstrup indtil Paasken næste Aar. Præsten blev, som naturligt var, forundret derved, da han intet havde hørt derom fra nogen af Parterne, og udbryder: „Min kære Mons. Runchel! Just at tage ordentlig Prædikencondition i et fremmed Sogn og tillige være virkelig Skoleholder i Hammer, tror jeg næppe lader sig gøre, naar han i begge Henseender tilbørlig skal opfylde sine Pligter. Det er efter mine Tanker det fornøftigste, at De ikke i denne Henseende indgaar nogen Contract uden i Forvejen forevises og bedømmes af vor fælles højere Øvrighed. Desuden kan jeg ikke andet end anse dette Foretagende for det, det virkelig er, jeg tror saa aldeles stridende imod Hs. Maj. Lov og Forordninger, at det endog vilde være mistænkeligt at forestille det for højere Øvrighed, som aldrig tillader ham at tage virkelig Condition hos Hr. Hersom, naar han dog i Følge sin Beskikkelse skulde vedblive at forrette sit Embede som ansat Skoleholder i Hammer. Lad det hellere blive derved, at De nu og da prædiker for Hr. Hersom, jeg skal selv hjælpe ham, naar Omstændighederne tillade det.“

Paa denne Henstilling svarer Skoleholderen: „Nej, Hr. Hersom har allerede givet mig noget af Betalingen, Contract er indgaaet, og Hr. Hersom siger, at den maa ubrødelig holdes.“

Homann indberetter nu Sagen for Provsten: „Ordentlig Prædiketjeneste kan Hr. Runchel ikke paatage sig, Degnen Brøndbye kan prædike, H. Forhold tillader ham at holde en Student, ligesom det ikke er forsvarligt at en hel Skoleungdom for hans Skyld forsømmes.“

Denne Indberetning meddeler nu Præsten Skoleholderen, men da denne fremturer og bliver ved med at prædike, sender Præsten sin Klage til Biskoppen: „Rent ud tilstaar jeg, at det rørte mig ikke lidet at se de redeligste Formaninger ikke blot lønnede med Ligeegyldighed, men endog

haanlig Foragt. Meget urolig og sorrigfuld kom jeg ofte i Skolen og forlod den med virkelig grundet Misfornøjelse. Nøje at paase den dyrebare Ungdoms grundige Undervisning i vor uskattearlige Religion bliver efter mit svage Begreb altid en Præstes væsentligste og vigtigste Pligter. Og Tak være Dem, berømmelige Hr. Biskop, som ved Deres kraftige Formaninger og lysende Eksempel bestyrker min Overbevisning og siger os, at det er allerede i Ungdommen, den tro Undersaat, den dydige Borger, bør dannes og oplyses om Menneskers vigtige Bestemmelse, og at intet er sand Lykke, uden vore Pligters villige Iagttagelse ved en guddommelig Aands Medvirkning. Vinteren og desto værre ikkun et lidet Stykke af den, anvendes af de fleste Forældre og Foresatte til at sende deres Ungdom i Skolen, ihvor meget man søger at overtale og formane, og naar nu Læreren dels er borte, dels anvender i det mindste 2 til 3 Dage om Ugen; thi ringere kan han efter mine Tanker ikke have, naar han ellers 2 Gange om Ugen med sin Prædiken skal gavne, opoffrer til fremmed Arbejde, hvor utilstrækkeligt er ikke da det, der bliver tilovers for det vigtige Arbejde: Ungdommens Undervisning. En sørgelig Erfaring siger mig det desto værre alt for tydeligt, og jeg føler Virkningen deraf hos 17 Confirmander, af hvilke ikke 5 eller 6 blev antagne til Confirmation. Af disse 6 hørte de 4 til Skolen i Ring, hvis Oprettelse og Underholdning til den sildige Efterslægt skal aflægge et meget talende Bevis, at Ring By i Hammer Sogn var en af de lykkelige Byer, der fik en retskaffen Ejer i den ypperlige og højagtelsesværdige Hr. Conferentsraad Ryberg, hvis ivrigste Ønske er at udbrede Guds Ære og lyksaliggøre sine Medmennesker. Homann er villig til at besørge Syges Berettelse og Trolovelse i Mogenstrup Sogn. Som en 27 Aar gammel Attestatus, forsynet med gode Vidnesbyrd, ønsker Mons. Runchel sig gerne befriet fra det besværlige Arbejde at være Skoleholder. Naar min ydmyge Begæring formaar noget, vil jeg forene mit Ønske med hans, at han

ved D. H. milde Bevaagenhed snart maatte befordres til noget bedre og befries fra Skolearbejde, som han just ikke vel er oplagt til.“ — 20. Marts 1785.

Til denne Skrivelse føjer Pastor Homann noget senere, den 31. Marts, en Efterskrivelse, der viser, hvorledes Udviklingen i den pinlige Sag tager Fart, og godtgør, hvor haabløst, ja, fortvivlet det mange Gange har været for Kirkens Mænd at røre ved de haardnakkede og opsætsige Skoleholderes Forhold.

Pastor Homann skriver følgende: „Det usædvanlig haarde Vejer, vi især i de sidste 14 Dage har haft her paa Landet, har opholdt mit Brev og imidlertid indtræffer følgende: Efter Sædvane gik jeg i Skolen i Eftermiddag med det Forsæt at overbevise Ungdommen og erfare dens Fremgang. Men næppe var jeg traadt inden for Døren, før jeg af Skoleholderen blev overvældet med en Grovhed, jeg ikke kunde undskylde uden hos et Menneske, der enten maatte være virkelig rasende eller overmaade drukken. Den alvidende ved bedst, om jeg af nogen fortjener det, og min Overbevisning kan ikke sige mig nogen Aarsag dertil paa min Side uden denne: jeg har maaske med alt for utidig Overbærelse taalt mange Grovheder siden mit Embedes Tiltrædelse her, baade i en og anden Henseende og ved kærlige Forestillinger grundede i Ret og Billighed søgt at hæmme de skammelige herskende Misbrug, der strax i Begyndelsen burde være helbredede med de haardere Midler, som jeg saa nødig griber til. Ikkun 3 Børn vare i Skolen, det rørte mig, jeg forlangte at se Skoleholderens Dagbog, som jeg med nogen Møje fik. Endelig udbryder Skoleholderen i de skammeligste Udtryk og lod mig vide, at jeg blot kunne passe mig selv og være ubekymret om ham og hans Forhold, han havde sig ikke forbunden at aflægge Regnskab for mig i Henseende til Skole-Ungdommen. Biskoppens Brev havde han læst for Hr. H., og det var ham Grund nok til det, han gjorde, — han stod under ingen uden Biskoppen

alene. Næppe kunde jeg faa et Ord indført for at overtude ham om, at Indholden af D. H. Tilladelse var alene grundet paa, at Skolen ikke forsømtes, og at D. H. aldrig havde givet Tilladelsen, naar den skulde have til Virkning. Skolens Forsømmelse og Præstens Foragt han lod mig vide, at han hverken ugentlig eller maanedlig vilde give mig Fortegnelsen over Skole-Ungdommen; naar jeg vilde have Underretning derom, maatte jeg møde i Skolen. Nej, svarede jeg, skal min Omsorg for Skolen lønnes med Foragt, vil jeg nok til videre holde mig derfra. Nær havde jeg taget 2 Mand til Vidner og i Deres Nærværelse forelæst ham Forordningerne om sine Pligter, og tillige ladet dem paa behørig Sted aflægge Vidnesbyrd om hans Forhold imod mig. Men det var ikke nu den første Gang, jeg overvandt Fornærmelse ved Erindring og Iagttagelse af den retskafne Apostel Pauli dyrebare Formaning 2 Tim. 2, 24. Uagtet jeg ofte har haft gyldig Grund til Klage, har jeg hidtil tiet, i Tanke om Forbedring. Erfarenhed har for længe siden sagt mig, hvormeget en Lærer maa vide, naar han, som for Gud, vil forrette sit Embede, — hvor ydmygende er ikke dette Bevis paa Menneskets Fordærvelse.

Overmaade smerter det mig, at jeg skal være nødt til at give D. H. denne ubehagelige Efterretning om min Skoleholders Forhold imod mig, men Nødvendigheden af tvinger mig det. Skolen kan jeg ikke forsømme; men jeg bør jo ikke udsætte mig for den udviste Behandling. H. ønsker, at Biskoppen vil sende ham et Par Ord og i samme foreholde vedkommende deres Pligter og overbevise dem, at en Lærer ved at drive paa Loven og muligste Iagttagelse ikke gør andet end sin skyldige Pligt, og at denne Pligts Opfyldelse ikke bør paadrage ham sin Medtjeners Uvenskab eller Vrede, da Præsten især er den, som for D. H. skal staa til Ansvar, for at alt forrettes paa det ordentligste. Skoleholderen vil da blive bragt af sin Vildfarelse, vi komme begge i Rolighed, og da er mit hede Ønske opfyldt, naar vi, i Enighed og Nidkærhed, hver

kunde arbejde i sit Kald, og ved D. H. Ankomst, om Gud vil, vi leve den Dag, findes enhver sit Embede værdig. Gud høre min Bøn for vor fælles dyrebare Forsoners Skyld.

Hammer, 31. Marts 1785.

Homann.

Allerede den 11. April foreligger Skoleholderens Erklæring, der tilstrækkeligt viser, hvorledes enhver Sag kan ses ud fra vidt forskellige Syn, der ikke kan mødes, og hvorledes mangen en „Skolesag“ i Aarenes Løb er bleven „vendt om“, saa Kirkens Mænd til sidst maatte lade den falde — for Fredens Skyld.

Skoleholderen skriver følgende: „Gud og min Samvittighed er mit bedste Vidne, at jeg hverken var rasende eller overvældet med nogen Drik, men i alle Maader ved fuld Sands, da han kom til mig i Skolen. Skolebogen har været ved Haanden, som kan ses af Præstens egenhændige Paategning. Præstens Udtalelse om det haarde Vejr viser, at der ikke kunde komme saa mange Børn i Skolen som sædvanlig. Hvorpaa han med Haardhed vilde paalægge mig at nøde og jage dem i Skolen, hvortil jeg svarede: Det kand jeg ikke, men naar De kommer, skulde jeg vilig med al Fornøjelse læse for Dem og ynskede jeg, at enhver vi'de være saa flittig i sin Cirkul, som jeg i min. Prædiketjenesten hindrer ikke Gerningen i Skolen. Thi saa ofte han er kommen i Skolen, har han altid fundet mig i Forretning med Børnene, og til mine Prædikener anvender jeg mine Fritimer og en Del af Natten.

Hammer Skole, 11. April 1785.

Christian Frederik Runchel.

Hvorledes hele denne pinlige Sag er endt, foreligger der ingen Meddelelse om. Kun Provstens Svar er bevaret.

Ogsaa det viser os, hvor negativt et Resultat, der mange Gange er opnaaet i Skolesager, naar disse først var naaet frem til Klagens Form. Provsten skriver nemlig:

„Jeg finder Sagen at være en ubehagelige Misforstand, oprejst af Sindsoprør og Gemythernes utidige Bevægelser“.

Og med denne affejende Bemærkning gled saa ogsaa denne Skolesag ud af Verden og forsvandt som saa mange andre tilsvarende om opsætsige Skoleholdere inde i — Bisparkivet, hvor Eftertiden endnu kan læse om det og — undres.

Om Runchel kan det fortælles, at han var Lærer i Hammer fra 1782 til sin Død, begr. ²⁶/₁₁ 1787, 50 Aar gl. Kun ca. 2 Aar kom han altsaa til at fortsætte med sin Insubordination mod sin Sognepræst. Han blev ²⁶/₁₁ 1778 g. m. Jomfru Anna Kirstine Margrete Gottliebsdatter Hardenberg.

Pastor Homann, der i 44 Aar virkede i Hammer, og som altsaa ogsaa kom til at gribe ind i Mogenstrup Sogns Historie, var en af Skæbnen dybt prøvet Mand. (Jfr. hans Biografi i Ph. Borries: „Omkring Landsbykirken“). I Biskop N. E. Balles Visitatsbog fra 1805 skildres han som følger: „Kirkens trofaste Lærer, den retskafne og altid virksomme Hr. Homann, har ved sin forstandige Undervisning, ledsaget af kraftfulde og passende Formaninger, forhvervet sig den priseligste Fortjeneste af disse Menigheders velgjørende Oplysning og Sædelighed.“

Hans Eftermand i Hammer, Provst Lautrup, har i Embedsbogen skrevet følgende lille Karakteristik af ham: „Han skal have været en kristeligsindet, saare retskaffen, mild og venlig Mand, der ... virkede til Held og Velsignelse i sine Menigheder, hvis Kærlighed og Agtelse han under sin lange Embedsvirksomhed vidste at erhverve sig.“

POLITISK OVERSIGT OVER TIDSRUMMET 1250—65

Ved *C. A. Christensen.*

BBØDRESTRIDEN MELLEEM ERIK, ABEL OG CHRISTOFFER. 1241—50.

MED aaret 1250 indledtes et af de mest urolige tids-
afsnit i Danmarks historie. — Allerede i 1240erne
havde det vist sig, at *Valdemar 2. Sejrs* politik med
at tildele sine sønner dele af landet som *len* skulde faa
skæbnesvangre følger: da *Erik 4. Plevpenning* 1241 efter
faderens død var bleven konge, kom han hurtig i strid
med sine yngre brødre *Abel* og *Christoffer*, som respek-
tive havde faaet Sønderjylland og Lolland-Falster i len,
om deres lensforhold til kongen. Hovedstridspunktet var
navnlig spørgsmaalet om, hvorvidt kongebrødrene i deres
len havde ret til kronregalierne, det vil sige ret til at
disponere over krongodset (statens domæner), til at ind-
kassere udbyttet i deres len af kronens møntret og til
at oppebære indtægten for afløsningen for ledingen.

Efter kampe mellem brødrene i 1247—48 var det
lykkedes for deres søster *Sofie*, gift med markgreven af
Brandenburg, at bringe et forlig i stand, men i 1250
udvikler uoverensstemmelsen mellem kong Erik og hertug
Abel sig atter til aaben kamp.

ABEL SOM OPRØRSKONGE.

MORDET PAA KONG ERIK. 1250.

Af tre bevarede breve fra 1250: 20. februar, 7. marts og 17. maj — ved hvilke Abel som *konge* tildeler byerne Ribe i Jylland, Væ i Skaane, samt klostrene Sankt Johannes i Slesvig og Johannitterklostret Antvorskov paa Sjælland kongelige privilegier — kan vi se, at Abel nu aabent har rejst oprørsfanen mod sin broder, kong Erik. Imidlertid maa Erik hurtigt have faaet overhaand, thi i august er han med sin hær ved Slesvig paa vej mod de holstenske grever, Abels svogre, der har sat sig fast i grænseborgen Rendsborg. Flere beretninger fortæller, at Erik tog ind hos Abel paa slottet i Slesvig, men at han her, mens han sad og spillede skaktavl, kom i skænderi med sin broder, der bebrejdede ham hans opførsel under de foregaaende aars kampe. Derefter blev han grebet og ført bort af nogle af Abels betroede mænd — kilderne nævner *Lave Gudmundsen* og *TygeBost* — kastet i en baad og halshugget paa Slien om natten til Laurentius dag, den 10. august 1250.

Der kan næppe være tvivl om, at Erik har ladet sig skuffe af en tilsyneladende underkastelse fra broderens side; selv fralagde Abel sig ganske vist ved tylvtered al meddelagtighed i drabet, som han paastod var sket paa andres initiativ, men han beholdt dog drabsmændene i betroede stillinger hos sig.

ABELS KRONING TIL KONGE.

Efter denne formelle rensning blev Abel valgt til konge og kronet i Roskilde den 1. november 1250. Naar dette kunde ske trods det tvivlsomme skær, han stod i paa grund af Eriks drab, skyldes det sikkert bispernes og kirkens støtte. Den danske kirke havde siden 1245 ligget i en forbitret kamp med kong Erik, en kamp, der havde sine store ideologiske linier.

KIRKEVÆLDE CONTRA STATSMAGT.

Lige siden pave Gregor 7's pontifikat (1073—85) havde den romerske kirke kæmpet ihærdigt for at virkeliggøre sit hoveddogme: kirkens overhøjhed over statsmagten. Kampen var ført med vekslende held, men nu stod kirken under pave Innocens 4. (1241—54) nær ved opnaelsen af maalet, efter at de Hohenstaufiske kejsere i Tyskland, der havde været lærens skarpeste modstandere, var slaaet til jorden.

Herhjemme havde ærkebiskop *Eskil* i det 12. aarh. været kirkens forkæmper overfor staten, men under hans efterfølger *Absalon* (1177—1201) havde der fundet en udligning og et samarbejde sted mellem kirke og stat, ikke mindst med hensyn til udenrigspolitikken, hvor den kirkelige og verdslige magt forenedes i bekæmpelsen af de hedenske vender. Indadtil vandt kirken under Valdemar 2. Sejr flere betydningsfulde forrettigheder, bl. a. udstrakte skattefriheder og store gaver paa jordegods. Men Erik 4. Plevpenning havde kraftigt arbejdet paa at indskrænke disse forrettigheder, da kirken allerede paa dette tidspunkt var ved at udvikle sig til at blive en stat stat i staten.

Blandt andet var bispens af Roskildes verdslige herredømme over den i betydning stedse voksende stad *København* en torn i øjet paa kongemagten. Dette herredømme stammede fra Absalons dage, da biskoppen ved landsbyen *Havn* havde bygget en borg til værn mod søroverne og overdraget borgen med den opløstrende købstad til Roskildekirken. Medens der forelaa flere pavelige stadfæstelsesbreve paa denne overdragelse, var den aldrig blevet kongelig stadfæstet. De danske konger ønskede saa langt fra at bekræfte overdragelsen, da deres maal var at genvinde herredømmet over denne vigtige forbindelseslinie til Skaane. Dette førte til det første skarpe sammenstød mellem kongemagt og kirke i det 13. aarh., et sammenstød som skulde blive efterfulgt af mange andre.

ODENSE-MANIFESTET 1245.

Paa et møde af alle landets bisper i Odense 1245 22. februar udstedte de en truende erklæring om, at alle og enhver, som angreb kirkens friheder og besiddelser eller opfordrede til saadanne angreb, skulde lyses i kirkens ban. Men kongen lod sig ikke standse. København blev inddraget, og bispem af Roskilde, *Niels Stigsen*, der indtil 1245 havde været kongens kansler, maatte drage i landflygtighed og døde som landflygtig i 1249 i Frankrig.

Skønt paven intervenerede til fordel for den danske kirke, bøjede kongen sig ikke. Modsætningerne blev skarpere og skarpere, og i foråret 1250 fik de en saa tilspidset karakter, at paven af egen magtfuldkommenhed uden om kapitlet og kongen udnævnte Niels Stigsens slægtning og svorne tilhænger, *Jacob Erlandsen*, til biskop i Roskilde. Den nye bisp, der ligesom Niels Stigsen var ætling af Skjalm Hvide, havde siden 1246 været embedsmand ved pavehoffet og havde sikkert her haft indflydelse paa pavens skarpe holdning overfor kongen. Samtidig med Jakob Erlandsens udnævnelse blev kong Erik skarpt formanet til at tilbagegive de kirkelige ejendomme, han havde lagt beslag paa.

ABEL SOM KONGE, 1250—52.

Det var derfor sikkert med lettelse, at lederne af den danske kirke erfarede meddelelsen om Eriks drab i Slesvig, og de har sikkert gerne lukket et øje for de omstændigheder, der var knyttet hertil. Abel blev kronet, og København blev givet tilbage til Roskildekirken, som 1254 gav byen sin første stadsret, der ordnede dens forhold til sin overherre, bispem af Roskilde. Abels regeringstid blev kun af kort varighed; allerede 1252 29. Juni faldt han paa et krigstogt mod friserne ved Slesvigs vestkyst. — Bemærkelsesværdigt er det, at han i 1251 havde givet hollænderne, „*ummelandsforerne*“, det vil sige dem,

der sejler omkring Skagen, handelsrettigheder paa Skaanemarkedet, sikkert som modvægt mod de lybske købmænd, der siden Valdemar 2.s dage havde haft en dominerende indflydelse paa dette marked.

CHRISTOFFER VÆLGES TIL KONGE 1252.

Efter Abels død blev *Christoffer*, den sidste af Valdemar 2.s sønner, valgt til konge under forbigaaelse af Abels tre mindreaarige sønner. Christoffer første bestræbelse gik ud paa at genvinde Sønderjylland for kronen ved at opløse det lensforhold, som truede med at fjerne dette landskab mere og mere fra det øvrige rige.

KAMP MED DE HOLSTENSKE GREVER.

Men dette maatte føre til kamp med de holstenske grever — sønnerne af grev Adolf 4. af Holsten, sejrherren fra Bornhoved — hvis politik efter de for ham bitre erfaringer med Valdemar 2. gik ud paa at skabe en sønderjydsk stødpudestat mellem Holsten og kongeriget. Denne politik havde faaet udtryk i Abels ægteskab 1237 med Adolf 4.s datter *Mechtilde*; betegnende nok kaldte Abel sig i sin kongetid for *konge* af Danmark og *hertug* i Jylland (d. v. s. Sønderjylland). Hertugdømmet blev altsaa ved med at bestaa, ogsaa efter at Abel var blevet Danmarks konge.

Christoffers forsøg paa at indtage hertugdømmet blev besvaret med krig fra de holstenske grevers side, og skønt Christoffer 1254 havde besat Slesvig, blev han samme aar af greverne tvunget til at forlene Abels ældste søn, Valdemar, med hertugdømmet. *For første gang var det lykkedes Holsten at forhindre en sammenslutning af hertugdømmet og kongeriget; gennem aarhundreder skulde det blive Holstens konsekvente politik.*

SAMMENSTØD MELLEM KONGEN OG ÆRKEBISPEN.

Allerede i Slesvig 1254 var det kommet til skarpt sammenstød mellem kong Christoffer og *Jakob Erlandsen*, der samme aar var bleven ærkebisp i Lund. Jakob Erlandsen beklagede sig senere over personligt at være bleven truet af kongen, mens kongen bebrejdede ærkebispem, at denne, skønt ledingshæren var udbudt, var mødt uden det kontingent, han var pligtig til at stille, og at han havde forladt hæren uden orlov. Det synes, som om Jakob Erlandsen ikke har været interesseret i kongens sejr, men at han, *ligesom senere ærkebisper*, har ønsket genoprettelsen af et hertugdømme, som i forbindelse med ærkebispedømmet kunde stække den danske konges magt.

VEJLEMØDET 1256.

I de følgende aar udvikler forholdet mellem kongen og ærkebispem sig i stedse mere truende retning. Christoffer optager hele ærkebispens statsretslige stilling til drøftelse. Da Kongen 1256 indkaldte rigets bedste mænd til hof i *Nyborg* for bl. a. at drøfte dette spørgsmaal, stævnedes ærkebispem rigets bisper og prælater umiddelbart forinden til kirkemøde i Vejle, hvor gejstligheden 1256 6. marts vedtog den berømte „*Vejlekonstitution*“ Cum ecclesia Daciana: Da den danske kirke er saa udsat for tyranniske forfølgelser, at bisperne trues paa deres person, saa bestemmer kirkemødet, at hvis nogen biskop paa kongens bud eller med hans samtykke blive fængslet eller lider personlig overlast, saa skal hele landet lægges under interdikt, d. v. s. at gudstjeneste og alle kirkelige handlinger skal høre op. Efter saaledes at have sikret sig ryggen, begav ærkebispem og hans følge sig til rigsmødet i Nyborg, hvor kongen spodsk modtog de noget forsinkede prælater med den krænkende kemærkning: „Tarde venere bubulci“, sent kommer stuedriverne.

RIGSMØDET I NYBORG.

Forhandlingerne i Nyborg førte ikke til noget, men fortsattes og afbrødes først 1257 om sommeren, da kongen forlangte af Jakob Erlandsen, at han skulde give afkald paa de statslige funktioner og rettigheder, som ærkebispens i Lund fra gammel tid havde siddet inde med: bispens skulde indskrænke sine rettigheder med hensyn til den verdslige domsmyndighed og med hensyn til ledingsvæsenet, give afkald paa danefæ og danearv (retten til herreløst og arveløst gods), anerkende almuens rettigheder til udnævnelse af landsbypræster og kongens til udnævnelse af prælater ved Lunds domkirke, idet kongen hævdede at have patronatsrettigheder til de præbender, der var indstiftet af Knud den hellige 1085. Ærkebispens afviste at gaa ind paa disse vidtgaaende krav og henskød dem til pavens afgørelse, da de berørte kirkens principielle stilling.

PAVE ALEXANDER 4.

Pave paa dette tidspunkt var *Alexander 4.* (1254—61). Der kan ikke være tvivl om, at denne maaderholdne og forsigtige diplomat i modsætning til sin stridbare forgænger ikke ønskede at se forholdet mellem kirken og den danske konge stillet paa spidsen. Dog bekræftede han 1257 3. okt. Vejlekonstitutionen, hvis grundsætning om bispens urørlighed svarede til kirkens principielle krav; men til gengæld bemyndigede han 1258 8. april ærkebisp *Jerler af Upsala* og bisp *Niels af Slesvig* til at modtage Jakob Erlandsens tilbagetræden fra sit embede. Ganske vist hedder det i pavens brev, at Jakob Erlandsen selv har bedt paven om at maatte træde tilbage, men det er sikkert et dække for at lette Jakob Erlandsen tilbagetoget. I hvert fald traadte ærkebispens ikke tilbage; tværtimod stillede han sig yderligere i opposition til kong Christoffer ved at modarbejde kongens planer om i levende live at faa sønnen Erik anerkendt som efterfølger. Men dette,

som vilde være en forbigaaelse af Abelsønnernes ret, afslog ærkebisen at gaa ind paa, lige saa lidt som han var villig til at indvilge i Christoffers planer om at faa Erik 4. Plovpenning erklæret for helgen — en kanonisering som unægtelig ogsaa vilde have haft brod mod Abels sønner.

JAKOB ERLANDSENS FÆNGSLING $\frac{4}{2}$ 1259.

Da gjorde Christoffer et fejltræk: den 4. februar 1259 lod han ærkebisen fængsle og indsatte ham paa Hindsgavl. Christoffer har sikkert været vidende om, at ikke alene paven men ogsaa de jyske bisper (som det senere bekræftedes) var betænkelige ved ærkebispens skarpe holdning. Derimod stor Jakob Erlandsens søstersøn bisp *Peder* af Roskilde, uden tøven paa hans side. Saasnt han havde erfaret, at ærkebisen var bleven fængslet, forbød han i henhold til Vejlekonstitutionen al gudstjeneste i sit stift. Det samme skete i Skaane og paa Fyn, derimod blev forbudet ikke gennemført i Jylland, hvor bl. a. bisp *Esgar* af Ribe nu gjorde stærke forbehold gældende overfor Vejlekonstitutionen.

SLAGET VED NÆSTVED $\frac{14}{6}$ 1259.

Bisp Peder af Roskilde var efter at have lyst interdikt taget til Rügen, der hørte under Roskilde stift, og havde faaet fyrst *Jarimar af Rügen* til at sende en hær mod Sjælland. Dernæst havde han mobiliseret Abels næstældste søn, *Erik*, som efter sin broder Valdemars død 1257 gjorde krav paa forlening af hertugdømmet Sønderjylland, mens Christoffer hævdede, at da Valdemar var død barnløs, var Sønderjylland nu hjemfalden til kronen. Fyrst Jarimars og hertug Eriks forenede hære besatte Sjælland og tilintetgjorde det kongelig opbud af bønder i slaget ved *Næstved* 1259 14. juni. Kort forinden, den 29. maj, var Christoffer pludselig død i Ribe. Fra det konge-

lige partis side blev abbed *Arnfast* af Ry, en tilhænger af Jakob Erlandsen, aabenlyst beskyldt for at have for-givet ham under den hellige nadver.

ENKEDRONNING MARGRETE SAMBIRIA.

Den energiske enkedronning *Margrete Sambiria*, en datter af hertug Sambor af Pommern, kansleren bisp *Niels* af Viborg og drosten *Peder Finsden* var klare over, at de maatte give efter, dersom de vilde afværge yderligere ulykker for landet. Jakob Erlandsen blev løsladt af fængslet og kravene overfor ham frafaldet. Erik Abelsen fik her-tugdømmet i forlening.

Jakob Erlandsen synes i første omgang at have været tilfreds med, at hans stilling i Skaane forblev uantastet; men en for ham sikkert uventet indgriben fra Alexander 4.s side fik ham til at rejse yderligere krav. Den 4. juni 1259, altsaa nogle faa dage efter Christoffers død, ud-stedte paven et brev til bisperne af Schwerin, Lübeck og Paderborn om, at de under trudsæl om bandlysning skulde sørge for, at kongen løslod Jakob Erlandsen af fængslet, og at der blev ydet ham tilbørlig oprejsning og skades-erstatning. Med datidens trafikmidler er der gaaet flere maaneder, inden dette brev er naaet til Danmark, men hen paa efteraaret ser vi Jakob Erlandsen rejse kravet om oprejsning og skadeserstatning, hvilket regeringen øjensynligt har afvist med, at hele sagen var bragt ud af verden ved forliget med ærkebispem, da han løslodes.

JAKOB ERLANDSEN GENOPTAGER KAMPEN.

Men Jakob Erlandsen lod sig nu ikke afvise. Han forbød kroningen af Erik 5. Glipping, og de jyske bisper, der alligevel deltog i og overværede denne kroning i julen 1259, blev bandlyst. Da bispestolen i Aarhus kort efter i 1260 blev ledig, kasserede han kapitlets valg af *Tyge* og indsatte udfordrende abbed *Arnfast* til bisp. Men *Tyge* rejste selv til pavehoffet og fik, da Alexander 4. døde

1261 25. maj, hans efterfølger *Urban 4* (1261—64) til at godkende hans valg og til at misbillige ærkebispens optræden. Overfor denne forenede modstand af regeringen, de jyske bisper under ledelse af bisp Tyge og paven maatte Jakob Erlandsen give op og drage i landflygtighed. Først under Urbans efterfølger, *Clemens 4.* (1265—68), skulde han igen faa medvind.

SLAGET PAA LOHEDE ²⁸/₇ 1261.

Mens regeringen saaledes stod som sejrherre mod ærkebispem, forsøgte den at fordrive hertug Erik, dens anden potentielle fjende, fra sit hertugdømme. Men overfor den holstenske hær, som greverne af Holsten øjeblikkeligt sendte hertugen til hjælp, led den danske hær et knusende nederlag paa *Lohede* 1261 28. Juli. Blandt de talrige fanger var ogsaa enkedronningen og den unge konge. Enkedronningen blev først løsladt 1262, efter at hertug Eriks ret til Slesvig med Als og Faaborg var bleven anerkendt, og efter at Abels yngste søn, *Abel Abelsen*, havde faaet Svendborg og Langeland som len.

MARGRETE OG HERTUG ALBRECHT.

Enkedronning Margretes højrehaand i de følgende aar var hertug *Albrecht af Braunschweig*, en sønnesøn af Valdemar den Stores datter Helene, gift med Vilhelm, Henrik Løves søn, og Holstenernes svorne fjende. Men deres samarbejde synes ikke at have udviklet sig godt. Albrechts skarpe fremfærd overfor nogle af de mægtigste danske herremænd, af hvilke han lod drosten, *Peder Findsen*, og den forhenværende marsk, *Iver Tagesen*, henrette, bedrede ikke hans stilling. Hans egentlige maal, der nok har været at reorganisere den danske hær til genoptagelse af kampen mod holstenerne, lod sig ikke gennemføre; da han desuden modarbejdede enkedronningen i hendes planer om at overtale de purunge døtre af Erik 4. Plovpenning, *Agnes* og *Jutta*, til af deres arvegods at

stifte et Agnete kloster i Roskilde, i hvilket de selv skulde indtræde, blev hans stilling uholdbar. 1263 forlod hertug Albrecht landet, samtidig med at Agnete klostret blev indviet og den knap femten-aarige Agnete nominelt blev abbedisse. Enkedronningens hensigt med denne klosterstiftelse var at forhindre, at der i fremtiden blive rejst arvekrav paa det kongelige slægtsgods fra de to unge prinsesses side, saaledes som disses to ældre søstre, Sofie og Ingeborg, der var gifte med kongerne af Sverige og Norge, allerede havde gjort det.

1264 blev den unge kong Erik udløst af fangenskabets for 6000 mark sølv, og kort efter blev han fuldmyndig.

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT 1939

VED den ifølge Loven foretagne skriftlige Afstemning genvalgtes de den 1. Januar 1939 fratrædende Bestyrelsesmedlemmer Bankdirektør *Jensen-Stevns*, Amtmand *G. Toft* og Gaardejer *Laur. Larsen*.

Til Revisorer genvalgtes Skolefondskasserer *Christiansen*, Lille Næstved, og Amtsraadssekretær *Høyrup*.

Samfundet tæller ved Aarbogens Udsendelse 455 Medlemmer mod 447 i Fjor.

Da Samfundet særlig paa Grund af Dødsfald og Bortflytning har en naturlig Afgang i sit Medlemsantal, beder Bestyrelsen Medlemmerne om til Erstatning herfor at agitere for Tilgang af ny Medlemmer.

Mandag den 24. Juli afholdtes Udflugt til Vikingeborgen Trelleborg ved Slagelse, hvor Nationalmuseets Direktør, Dr. phil. *Nørlund*, som selv har staaet for disse Udgravninger, foreviste Anlægget og holdt et meget interessant Foredrag om dette.

Samfundets Bestyrelse har vedtaget med denne Aargang af Aarbogen at gaa over til det System, som benyttes af adskillige andre Samfund, at samle Aargangene i Serier paa 3 à 4 Aargange som afsluttes med et Navne-register og kan indbindes samlet. Vi mener ved denne Form og særlig med Navneregistret at afhjælpe et Savn og dermed give Aarbogen en forøget Værdi.

Ældre Aargange af Samfundets Aarbøger kan faas til Købs for følgende Priser. Aargangene 1912—1920 og 1924—30 for 1,00 Kr. pr. enkelt Aargang, de senere Aargange for 2 Kr. pr. Stk., og Aargangene 1921, 1922 og 1923 for 5,00 Kr. pr. Stk.

Modtagne Aarbøger fra andre historiske Samfund er deponerede til Udlaan i Centralbiblioteket i Næstved.

Forfatterhonoraret for Bidrag til Aarbogen er 3 Kr. pr. Side.

Den 1. Juni d. A. udsendes et Hefte „Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af det 19. Aarhundrede“ ledsaget af Tekstlæsninger. Prøverne er udgivne af Dansk historisk Fællesforening ved Arkivar i Rigsarkivet, Dr. *Holger Hjelholt*. De udgør den praktiske Del af en Vejledning i gotisk Skriftlæsning.

Dette Hefte tilbydes Medlemmerne portofrit tilsendt ved Indbetaling af 2,75 Kr. paa Dansk historisk Fællesforenings Postgirokonto 3516, Markvej 15, København F.

Medlemmerne vil, som tidligere, kunne erholde det af Nationalmuseet udgivne Hefte „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“, til nedsat Pris (3,50 Kr. + Porto) ved at indsende Bestilling til Gyldendalske Boghandel, Klareboderne 3, København. I Aarets Løb er Udgivelsen af Nationalmuseets Værk „Sorø Amts Kirker blevet fortsat og afsluttet. Der er ialt udkommet 8 Hefter med meget smukt Billedudstyr og værdifuld Tekst. Med dette Bind følger et Sag- og Navneregister som forøger dets Værdi betydeligt i Forhold til „Præstø Amts Kirker“, som mangler et tilsvarende Register. Det anbefales alle interesserede at anskaffe Værket, der er en fortrinlig Haandbog, og som paa Grund af Tilskud, leveres til en i Forhold til Værdien meget nedsat Pris. Der vil nu blive fortsat med Thisted Amt.

Maj 1940.

G. Toft.
p. t. Formand,

MEDLEMSLISTE

Næstved.

Barfoed, Landinspektør.
Berth, Guldsmed, Ringstedg. Forl. 4.
Boeck, Bianco, Amtsforvalter.
Borre, Inspektør.
Børner, Boghandler.
Christens, Apoteker.
Christensen, Fru, Bogtrykker.
Christiansen, Skolefondskasserer.
Demuth, Larsen, Grosserer.
Ebbesen, E. K., Læge, Akseltorvet 4.
Grøntved, Konsulent, Planteavlsskønt.
Hansen, Marie, Frk., Gallemarksvej 4.
Holm, Direktør, Bryggeriet Føniks.
Høeg, J., Driftsbestyrer, Magle Mølle.
Høyrup, Amtsfuldsmægtig.
Industriforeningen, (Adr. Direktør Se-
verinsen).
Ingerslev, Læge.
Iversen, Peter, Skomagerm., Ny Øster-
gade.
Jensen, Chr., Fru, Jernbanegade 6.
Jessen, R., Dommer, Aagade.
Jessen, Chr., Købmand, Torvestræde.
Larsen, Chr., Lærer.
- Vilh., Forretnf., Næstved Tidende.
- Aksel, Købmand, Brotorv.
Møller, Inspektør, Amtssygehuset.
Nikolaisen, Postmester.
Nielsen, Arndt, Urmager.
- Fotograf, Farvergade.
- Olaf, Tandlæge.
- R., Kommune lærer, cand. phil., Iver
Hvidtfeldtsvej 1.
- Toldforvalter.
Næstved Centralbibliotek.
Olsen, H. P., Redaktør.
Paulsen, N. O., Gartner, Sterkelsvej 33
Poulsen, Direktør, Staalgaarden.
Smith, Wilh., Konsul, Købmand.

Thureholm, K. W. J., Redaktør, Ramsh.
Tidemand-Dal, Arkitekt.
Tirslund, Keramikker, Farimagsvej.
Toft, G., Amtmand.
- Frue.
Wang, Bogbinder.
Ødum, Dagmar, Frue.

Præstø.

Berg, R., Forfatter, Kristinelund pr.
Præstø.
Bruun, K., Redaktør.
Cederfeld, Læge.
Dambæk, Sagfører.
Danø, Overlærer.
Eland, F., Grosserer.
Friis, O., Landsretssagfører.
Hansen, Hans, Gdr., Bondest. Spare-
kasse.
- Harry, Lærer.
Jensen, Axel N., Købmand.
Kaa, Th., Kantor.
Nyvang, Dommer.
Orland, Købmand.
Smith, Provst.

Steg.

Cruse, Læge.
Frederiksen, Præst.
Funch, Redaktør.
Hempel, Overlæge.
Hansen, Aage A., Typograf.
- H., Sognepræst.
Jensen, Redaktør.
Jepsen, Marie, Frue, Athenevej 8.
Israelsen, Amtsforvalter.
Møns Folkebibliotek.
Olsen, Hans Chr., Slagterm., Storeg.
Olsen, Hans E., Lærer, Tøvelde.
Palsøe, Bogholder.
Rasmussen, Johs., Boghandler.

Storehedinge.

Dalgaard, Harald, Gdr., Sigerslev.
 Hansen, Jens, Gartner.
 Jensen-Stevens, Bankdirektør.
 Landsperg, Overretssagfører.
 Olsen, H. T., pens. Lærer.
 Pedersen, H. Chr., Gaardejer.
 Stevens Folkebibliotek.
 Schmidt, Kay, Dommer.

Vordingborg.

Andersen, R. F., Redaktør.
 Christoffersen, fhv. Forvalter, Pri-
 mulavej.
 Gregersen, C. V., Murerm., Masneds.
 Ehrenriech, Sognepræst.
 Hellum, Lærer.
 Hjorth, Georg, Bogholder.
 Sennels, Købmand, Masnedsund.
 Sydsjællands Museum.

Allerslev.

Hage, T., Oberstløjtnant, Oremandsgd.,
 Mern.
 Rasmussen, T., Overdrevsgaarden, Al-
 lerslev.

Alslev.

Christensen, Lærer, Taagerup, Karise.
 Jacobsen, Gaardbest., Alslev, Karise.
 Larsen, Gdr., Bonderødgaard, Faxø.
 Selchau-Hansen, Godsejer, Alslevgd.,
 Karise.

Aversì.

Jensen, U. P., Gdr., Aversì, Haslev.

Baarse.

Andersen, Chr. Sogneraadformand,
 Baarse, Præstø.
 Bang, Rasmus, Gdr., Risby, Lundby.
 Herskind, Sognepr., Baarse, Præstø.
 Jensen, Niels, Gdr., „Fjernhøjgaard“,
 Baarse, Præstø.
 Jensen, Th., Gdr., „Østerlid“, Baarse,
 Præstø.
 Nielsen, Aksel, Gdr., Baarse, Præstø.
 - H. P., Førstelærer, Baarse, Præstø.
 Petersen, Hans, Gdr., Risby, Lundby.

Bogø.

Andersen, A. P., Lærer, Bogø.

Borre.

Breitenstein, Johs., Gdr., Sdr. Vestud.

Byager, Svend, Gdr., Aalebæk, Borre.
 Christoffersen, Chr., Gdr., Enghaveg.,
 Borre.
 Didriksen, Jørgen, Gdr., Sønderby,
 Borre.
 Frederiksen, K., Brygger, Sønderby pr.
 Borre.
 Hyllemose, Jens, Redningsforstander,
 Aalebæk, Borre.
 Jensen, Sofus, Gdr., Raaby, Borre.
 Lundqvist, Lærer, Borre.
 Nøhr, Anders, Gdr., Tiendegaarden,
 Borre.
 Petersen, N. K., Skræderm., Nørreby,
 Borre.
 Sivertsen, Lærer, Magleby, Borre.
 Skov, Christen, Gdr., Nørreby, Borre.

Dalby-Thureby.

Jørgensen, H., Husejer, Assistent, Dal-
 høj, Rode, Haslev.
 Christensen, Otto, Gdr., Nygaard, Has-
 lev.
 Pedersen, Lars, Gdr., Druestrup. Thu-
 reby.

Damsholte.

Hansen, Kristen Sleth, Førstelærer,
 Ebbelnæs.
 Larsen, L. P., Gdr., Røddinge, Stege.
 Moltke, Grevinde, Marienborg.
 Thomsen, E., Marienborg.

Elmelunde.

Grønager, Johannes, Gdr., Amtsraads-
 medlem, Raabylille, Stege.
 Rasmussen, P., Friskolelærer, Elme-
 lunde, Stege.

Enderslev-Vraaby.

Enderslev-Vraaby Sognebogsamling.

Everdrup.

Jensen, C., Savskærer, Everdrup, Sne-
 sere.
 - Kristian, Husejer, Flintemose, Bø-
 gesø.
 Hansen, Johannes, Førstelærer, Flinte-
 mose, Bøgesø.
 Lassen, Godsejer, Bækkeskov, Rønnede.
 Meinertsen, Provst emer., Everdrup,
 Snesere.

Fakse.

Brasen, Vaskeriejer, Fakse.
 Bojesen, C. Boe., Skolebestyrer, Fakse.

Faxe Sognebibliotek.

Jensen, J. Kr., Gdr., Rejnstrup, Fakse.
 Knuth, Greve, Rosendal, Fakse.
 Pedersen, Poul, Gdr., Ebbeskov, Fakse.
 Rasmussen, J. P., Læge, Fakse.
 Vedsmann, Frands, Forfatter, Ebbeskov, Fakse.

Fanefjord.

Borch Andersen, Lærer, Dame, Askeby
 Fanefjord Bibliotek.
 Jensen, J. P., Rentier, Dame, Askeby.
 - Mads, Gdr., Hovmarken, Askeby.

Fensmark-Rislev.

Burild, Lærer, Fensmark.
 Fensmark Sognebibliotek.
 Junggren, Kr., Lærer, Fensmark.
 Larsen, P., Lærer, Fensmark.
 Nielsen, Karl, Sognefoged, Rislev,
 Næstved.

Glumsø-Bavelse.

Christoffersen, Frede, Propr., Korsvejgaard.
 Folkebiblioteket, Glumsø.
 Jørgensen, Sognepræst, Glumsø.
 Nielsen, Sognepræst, Næsby, Glumsø.
 Plesner, H., Købmand, Glumsø.
 Rasmussen, A., Realskolebestyrer, Glumsø.

Haarlev-Himlingøje.

Olsen, Jens, Parcellist, Himlingøje.
 Petersen, Jørgen Isak, Gdr., Haarlev.
 Skov, Lærer, Haarlev.
 Sjølund, Axel, Bovang, Haarlev St.
 Velling, S. D., Dyrslæge, Haarlev.

Hammer.

Bjerre, N. P., Lærer, Faarup, Lov.
 Borries, Ph., Sognepræst, Hammer.
 Christensen, J. P., Lærer, fhv. Amtsradsmedlem, Hammer, Lov.
 Hansen, Elmo, Læge, Lov.
 Hansen, Chr., Gdr. Virkelyst, Hammer, Lov.
 Hammer Kommunes Bibliotek.
 Larsen, Jens, Gdr., Faarup, Hammer.
 - Chr., Parcl., Faarup, Hammer.
 Madsen, N. P., Gdr., Faarup, Lov.
 Mortensen, Dyrslæge, Lov.
 Nielsen, Anker, Gdr., Blangsløv.
 Petersen, L. P., Gdr., Faarup, Lov.
 - A., Prop., Nylykkegd., Ring pr. Lov.
 - Ch., Mejeribest., Lov.
 - Hans, Købmand, Hammer, Lov.
 Schjelde, H., Gdr., Tvedeg., Hammer.

Havnlev.

Bille, Martin, Gdr., Havnlev, Rødvig.
 Havnlev Folkebogsamling, Rødvig.
 Jensen, Chr., Gdr., Havnlev, Rødvig.
 - Martin, Gaardbst., Havnlev, Rødvig.
 Korsholm Hansen, Sydstevn's Planteskole pr. Rødvig.
 Olsen, N., Handelsmand, Stevn's Højskole, Storehedinge.
 Petersen, Chr., Mejeribestyrer, „Sydstevn's Andelsmejeri“, Rødvig.
 - Holger, Gdr., Havnlev, Rødvig.
 Tudvad, Friskolel., Sydstevn's Storeh.
 Skar, C., Højskoleforstander, Stevn's Højskole, St. Hedinge.

Hellested.

Brandt, Forpagter, Juellinge, Karise.

Herfølge.

Andersen, Anders, Amtsradsmedlem, Bakkegaard, Herfølge.
 - Anders, Gdr., Hadstrup, Køge.
 Flijsborg, C., Gdr., Hastrup, Køge.
 Hansen, G., Gdr., Sogneraadsformand, Sædder, Thureby.
 Høgsholt, Entreprenør, Hastrup, Køge.
 Ingvorsen, E., Amtsradsmedlem, Herf.
 Jørgensen, H. P., Amtsskolekonsulent, Aashøj Skole, Køge.
 Larsen, J., Hotelejer, Paaskebj., Herflg
 Nielsen, Søren Fr., Gdr., Egøje, Køge.
 Nielsen, J., Gdr., Sogneraadsmedlem,
 Rasmussen, F., Sogneraadsfmd., Herf. Klemmentrup, Køge.
 Vang, Aage, Lærer, Aashøj, Køge.
 Wentrup, Skovfgd, Taagerød, Herfølge

Holmeolstrup.

Lawaetz, O., Forp., Holmegd., Olstrup.

Holtug.

Ellehjerg, L., Sognepræst, Holtug.
 Jensen, H. T., Førstelærer, Bredeløkke.
 Larsen, H. E., Savværksejer, Holtug.
 - Larsen, L. M., Savværksejer, Holtug
 Sejrr, Hansen, Propr., Bredeløkke.
 Sørensen, J., Gdr., Holtug.
 Tesdorff, Forpagter, Holtug.

Hylleholt.

Hansen, Dalgaard, S., Overlærer.
 Hylleholt Folkebogsamling, Fakse Ladeplads.
 Jensen, Aage, Lærer, Kissendrup, Fakse.

Jørgensen, Johan, Gdr., Vibede, Fakse.
Langkilde, N., Direktør, Faxe Ladepl.
Nøkkentved, Kaj, Lærer, Fakse Ladepl.
Rasmussen, M., Skibsmægler, Fakse L.
Tørsløff, M., Frk., Forstanderinde,
Fakse Ladeplads.

Højerup.

Alsbo, Provst, Højerup, Storehedinge.

Jungshoved.

Knudsen, Juhl, Sognepræst, Jungsh.

Kallehave.

Christoffersen, N., Brygger, Viemose.
Hansen, L. P., Gdr., Fogedgd., Stens-
ved.

- Lærer, Stensby, Stensved.
Henriksen, V., Førstelærer, Stensved.
Jensen, Inspektør, Petersgaard, Lange-
bæk,
Johansen, Bruno, Landmand, Stensby,
Stensved.
Jørgensen, Frk., Lærerinde, Stensby,
Stensved.

Nielsen, Kbmnd., Stensby, Stensved.
Sørensen, Andreas M., Lærer, Viemose.

Karise.

Olsen, Vilh., Gdr., Jørslev, Karise.
Søvndal, Købmand, Karise.

Kastrup.

Andersen, A., Sognefoged, Nedervin-
dinge, Vordingborg.

- P., Gdr., Stuby, Vordingborg.
Degenhardt, G., Sognepræst., Kastrup,
Vordingborg.
Hansen, N. P., Gdr., Enggaard, Næs,
Vordingborg.
- Laurits, Sparekassebestyrer, Næs,
Vordingborg.
- H., Repræsentant, Gdr., Næs, Vdbg.
- Fr., Lærer, Næs, Vordingborg.
Nielsen, Berthram, Gdr., Kastrup,
Vordingborg.
- Johs., Gdr., Aagaarden, Næs, Vdbg.
Sørensen, E., Proprietær, Kildevang,
Ornebjerg, Vordingborg.

Keldby.

Balle, Sognepræst, Keldby, Stege.
Frandsen, H., Parcell., Tolstrup, Væn-
gegaard, Stege.
Grønager, H. P., Gdr., Pollerup, Stege.
- J., Købmand, Keldby, Stege.

Hemmingsen, Kristian, Pcl., Pollerup
Kullegaard, Hjerterbjerg, Stege.

Jensen, Anna, Tostrup, Stege.
- Axel, Gdr., Keldbylille, Stege.
- M., Sognepræst, Keldbym., Stege.
- N., Gdr., Keldbylille, Stege.

Jørgensen, Johs., Førstelærer, Keldby.
Kristiansen, P., Tørrer, Pollerup Kul-
legaard, Stege.

Larsen, H. P., Gdr., Tostrup, Stege.
- Hans J., Sogneraadsf., Keldby, Stege
- K., Gdr., Tostrup, Stege.
- Laur., Gdr., Raunstedh., Tostrup,
Stege.

Rasmussen, H., Gdr., Keldbylille, Stege.
Sørensen, Anker, Gdr., Tostrup, Stege.

Kongsted.

Hansen, H., Førstelærer, Lestrup, Tap-
pernøje.

Holmstrup, P., Kongsted, Rønnede.
Moltke, A., Greve, Lystrup, Fakse.
Moltke, E., Grevinde, Lystrup, Fakse
Rørbæk, Lærer, Kongsted, Rønnede.
Sørensen, Simon, Murermester, Kong-
sted, Rønnede.

Lillehedinge.

Jensen, J. P., Brugsforeningen, Rødvig.
Olsen, Hans, Gdr., Stigaard, Rødvig.

Lundby.

Haase, Annie, Lærerinde, Realskolen,
Lundby St.

Jansen, M., Frue, Ny Lægebolig, Lund-
by St.

Jensen, H., Brygger, Lundby St.
Johansen, J., Gdr., Lundby.
Kjærum, D., Skolebestyrer, Realskolen,
Lundby St.

Krærup-Hansen, C. E., Sognepræst,
Lundby St.,

Kristensen, K., Forstander, Landbrugs-
skolen, Lundby.

Larsen, Hans, Gdr., „Løvelønde“, Lund-
by St.

- Erling, Gdr., Transinggaard, Lund-
by St.

Madsen, J. Schou, Driftsbestyrer, Elek-
tricitetsværket, Lundby St.

Michélsen, C. F., Førstelærer, Kommu-
neskolen, Lundby St.

Nielsen, A., Frenzell, Lærerinde, Real-
skolen, Lundby St.

Pedersen, H. P., Gdr., „Baunehøj“,
Lundby St.
Stoltze, Hj., Stationsforstander, Lund-
by, St.
Søgaard, Magda, Lærerinde, Kommune-
skolen, Lundby St.

Lidemark.

Larsen, Marius, Gdr., Kvistkov.
Madsen, Kr., Uddeler.
Nielsen, Karl, Husejer, Drustrup.
Rasmussen, K. Harald, Lærer, Lide-
mark.

Lyderslev.

Boesen, Laura, Børnehjem „Esmezer“,
Lund, Rødvig.
Brøndkjær, M., Lyderslev Skole, Store-
hedinge.
Jensen, Frd., Gdr., Toftehøj, Storeh.
Karlshøj, Poul, Gdr., Gjevnø, Storeh.
Larsen, Kr., Gdr., Lund, Rødvig.
Mortensen, Lærer, Lund, Rødvig.
Nielsen, N. Juel, Gdr., Lund, Rødvig.
- Ida, Gdrsk., Spangsbæk, Lund,
Rødvig.

Magleby.

Hyllekvist, pens. Lærer, Magleby,
Borre.
Rosenkrantz, Erik, Baron, Liselund,
Borre.
- Th., Baronesse, Liselund, Borre.
Scavenius, Kmhr., Godsejer, Klint-
holm, Borre.
Magleby Sognebibliotek.

Magleby-Stevns.

Børresen, Isak, Gdr., Magleby, Klip-
pinge.
Larsen, H. P. Tømremester, Lykke-
kro, Klippinge.
Marx, Stationsforstander, Klippinge.

Mern.

Christoffersen, A., Sognefoged, Mern.
Hansen, E., Gdr., Lilbygaard, Mern.
Olsen, Laur., Landpostbud, Mern.
Jacobsen, Lærer, Mern.

Næstelsø-Mogenstrup.

Gasmann, Godsejer, Fladsaagd., Næstv.
Hansen, Hans, Gdr., Landbrugskand.,
Ellekildegaard, Næstved.
- H. F., Ungkarl, Næstelsø, Næstved.
Nielsen, N. B., Gartner, Brandelev.

Næstelsø Bogsamling, Næstelsø, Næst-
ved.
Olsen, O. Fr., Sognef., Blangslev, Lov.

Næsby-Tyvelse.

Andersen, Kr., Førstelærer, Næsby
Skole, Glumstø.
Tyvelse Folkebogsamling, Vrangstrup.

Rønnebæk.

Collet, Enkekammerherreinde, Rønne-
bæksholm, Næstved.
Hansen, P., Gdr., Stenstrup, Næstved.
Rønnebæk Sogns Bibliotek, Stenstrup,
Næstved.

Skibbinge.

Larsen, Lund, Dyrlæge, Ellemosen,
Præstø.

Snesere.

Jensen, Hans Fr., Gdr., N. Smidstrup,
Tappernøje.
Jørgensen, Gert, N. Sneseregaard, Tap-
pernøje.
Jørgensen, Dyrlæge, Snesere.
Jørgensen, Hans P., Landpostbud, Sne-
sere pr. Tappernøje.
Larsen, N., Gdr., St. Røttinge, Tap-
pernøje.

Spjellerup-Smerup.

Christiansen, Johs., Lærer, Smerup,
Karise.
Jensen, J. P., Gaardbest, Smerup, Ka-
rise.
Pedersen, Niels, Gdr., L. Torøje, Fakse
Seidenfaden, H., Gdr., Skovgd., Fakse.

Storehedinge Landsogn.

Dalgaard, Harald, Gdr. Sierslev, Store-
hedinge.
Henriksen, Frøhdl., Sierslev, Storeh.
Jensen, Hans, Gdr., Mosegd., Storeh.
Sørensen, J. P., Bankk., Erikstrup,
Storehedinge.

Strøby.

Heding, E., Lærer, Strøby Egede,
Strøby.
Jensen, Rs., Amsraadsmedlem, Strøby.
Pedersen, Anna, Lærerinde, Strøby.
Vedel, M., Kammerherreinde, Strøby
Egede.

Sværdborg.

Clausen, Pastor, Sværdborg, Lundby.
Elgaard, F., Lærer, Kastelev pr. Klarskov.
Pedersen, Otto, Gdr., Klokkekildegd., Sværdborg, Lundby.

Sædder.

Lomholt, Møller, Sædder, Thureby.

Toksværd.

Christensen, Forst., Bruunsminde,
Toksværd, Olstrup.

Tybjerg.

Steinmann, Kammerhr.inde, Tybjerg-
gaard, Herlufmagle.

Udby.

Madsen, Chr., Gdr., Udby pr. Lundby.
Hansen, J., Snedkermester, Grumløse.

Ulse.

Nielsen, Jens, Gdbst., Ulse Olstrup,
Rønnede.

Valløby-Taarnby.

Danneskjold Samsøe, M., Grevinde,
Vallø.
Hansen, Søren, Amtsraadsmedl., Stol-
pehuse, Haarlev.
Johansen, P., Gdr., Valløby, Vallø.
Kristiansen, Kr., Gaardbest., Valløby,
Vallø.
Larsen, A., Murerm. Elbæk, Vallø.
Pedersen, Henri, Mosegd., Vademose,
Vallø.
- Tyndeskov, Lærer, St. Taarnby,
Vallø.
Vallø Stifts Bibliotek.

Vejlø-Vesteregesborg.

Andersen, Steffen, Forpagter, Basnæs.
Hansen, I. Chr., Sognefoged, Vejlø.
Hovøre, Jac. J., Lærer, Vejlø.
Jensen, V., Pastor, Vejlø.
Petersen, Johs., Forpagter, Vejløgaard.
Skov, P., Lærer, Abbednæs, Næstved.

Vemmetofte.

Egede, Forpagter, Vemmetofte, Fakse.
Larsen, K. A., Skovfd., Vemmetofte,
Fakse.
Lichtenberg, M. de, Klosterfrk., Vem-
metofte pr. Fakse.
Vemmetofte Klosters Bibliotek.

Ørslev.

Andersen, H. C., Gdr., Ellerødgd.,
Vordingborg.
Hansen, Hans, Gdr., Bragegaard, Ørs-
lev, Vordingborg.
Jakobsen, J. A., Førstelærer.
Larsen, Johs., Ørslev Bakkeg., Vordb.
Matzen, Prop., Nørreskovgd. Vdbg.
Olsen, Chr., Tømrmester.
Pallisgaard, M., Gaardejer, Kirkebjerg-
gaard, Ørslev, Vordingborg.
Vestergaard, F., Lærer.
Sørensen, O. Skotøjsfabrikant, Ørslev.
Ørslev Folkebogsamling.

Østregesborg.

Frandsen, Monrad, Sognepr., Ø. Eges-
borg, Mern.
Kæstel, Louis, Lærer, Tolstrup, Stens-
ved.

Præstø Landdistrikt.

Felding, Godsforv., Nysø, Præstø.

Udenfor Amtet.

Åbo Akademi, Åbo.
Andersen, A. P., Politimester, Grenaa.
Andersen, Erik, Konsul, Grønningen 1,
København.
Arnholtz, Svend, cand. polyt., Vand-
bygningsingeniør, Jerne, Esbjerg.
Bagger, Redaktør, Haslev.
Bakman, K. M., Direktør, Roskilde.
Behrens, Redaktør, Ny Toldbodgade 55,
København.
Biblioteket for Silkeborg og Omegn.
- for Vejle By og Omegn.
Christensen, Sophie, Lærerinde, Ma-
riendalsvej 34 C, København F.
Clausen, Krag, G. F., Sløjdinspektør,
Dansk Sløjdskole, Værnedamsvej
13 B, København V.
Collet, Kammerherre, Gl. Køgegaard.
Collet, Kammerherreinde, Gl. Køgegd.
Dahl, Sognepræst, Klostergaarden,
Horsens.
Dansk Folkemindesamling, det kgl. Bi-
bliotek, Kbh.
Dansk hist. Fællesforening, cand. mag.
Skovmand, Askov, Vejen.
Didriksen, Johannes, Direktør, Søvej
33, Holte.
- K., Gymnasielærer, Broholms Alle
122, Charlottenlund.
- J., Læge, Gylling.

- Edinger, Overretssagfører, Nørregade 39, Kbh.
- Eisensøe, Murermester, Glahnsalle 17, Kbh. F.
- Ellehøj, Proprietær, Hammerhus pr. Merløse.
- Esbjerg Centralbibliotek.
- Fadum, P., Lærer, Holsted, Næstved.
- Falk-Jensen, Forp., Drosselvej 5, Frederiksberg.
- Ferdinandson, A., Trafikassistent, Saxkøbing.
- Frederiksberg Kommunebibliotek, ved Boghandler Markussen, Gl. Kongevej 132, København F.
- Gjellerup, Jul., Forlag, Sølvgade 87, København.
- Göteborgs och Bohusläns Folkemindoförening, Göteborg.
- Gøtzsche, Lektor, Nærum.
- Hansen, H., Overlærer, Ribe.
- J., pens. Lærer, Haslev.
- Kr., Statskonsulent, Lyngby.
- Reimann, Grosserer, Holte.
- Herbo, pens. Lærer, Lille Næstved.
- Himmelstrup, O., Folketingsmd., Kongensvej 8, København F.
- Horstmann, Godsforv., Hillerød.
- Howden-Rønnenkamp, Kammerherreinde, Sorø.
- Institut f. nordisk Etnologi v. Åko Akademi, Åko, Finland.
- Ingemann, Godsejer, Egebjerggaard pr. Kappendrup.
- Jensen, Axel P., Lærer, Allerslev Skole, Lejre.
- J. P., Maler, Bakkeh., Haslev.
- Rs., Kommunalæge, Fejø.
- Jørgensen, Bankbestyrer, Aalborg.
- G., pens. Lærer, Lille Næstved.
- J. Sv., Lærer, Toreby Skole pr. Søllested.
- Kgl. Bibliotek ved Boghdl. Haase, Løvstræde 2, København.
- Krøjgaard, Lærer, Ordrup Jagtvej 53, Charlottenlund.
- Køge Folkebibliotek.
- Landsarkivet for Sjælland, Jagtvej 10, København.
- Landsarkivet for Fyen, Odense.
- Langballe, O., Arkitekt, Køge.
- Viggo, Toldassistent, Gedser.
- Levin og Munksgaard, Nørregade 6.
- Lundby, J. T., Prof., Malmøgade 6.
- Løve, Pastor, Lille Højbrøndstræde 7, Roskilde.
- Michelsen, J., Lærer, Allerup, Holbæk.
- Munksgaard, E., Bogforlaget, Nørregade 6, København K.
- Nationalmuseets 2. Afd., Kbh.
- Nielsen, H. P., pens. Lærer, Søndergaardsvvej 10, Søborg.
- Nordiske Bokhandeln A. B., Stockholm.
- Olsen, Aug., Boghandler, Strandvej 189, Hellerup.
- Pedersen, Friis, Julius Thomsens Plads 2, Kbh. V.
- Porst, Redaktør, Nyrups Alle, København V.
- Rasmussen, Forp., Spjellerup pr. Hylinge.
- Rasmussen, C. R., Gdr., Lysholms Alle Haslev.
- Reitzels Boghandel, København.
- Rigsarkivet, København.
- Stevns, Ole, Sindal.
- Statens Lærerhøjskole, Odensegade 14, Kbh.
- Sønderjydske Landsbibliotek, Aabenraa Svendborg By- og Amts Bibliotek.
- Statsbiblioteket, Aarhus.
- Statens Bibliotekstilsyn, Studiestræde 38, København.
- Svenska Landsmål, J. A. Lundel, Upsala.
- Sørensen, Arne, Disponent, De for. Auktioner, Lavendelstr. 16. Kbh. K.
- Teist, F., HRS., Nygade 1, København.
- Thyregod, Agnete, Frk., Trægaarden 22^a, København S.
- Universitetsbiblioteket, Kiel.
- Vedsmann, Hedin, Bredgd. 56 St., Kbh.
- Universitetsbiblioteket, Lund, Sverige.
- Upsala.
- København.
- Willadsen, Poul, Begoniavej 23, Gentofte.
- Ørum, Direktør, Elektricitetsv., Haslev

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
DET MØNSKE LANDEVÆRNS MYTTERI OG FORHOLD I 1807 ved <i>P. H. Bernholm</i>	3
ANDERS PETERSEN, VALLØ- OG KØGEEGNENS HI- STORIKER, ved <i>August F. Schmidt</i>	27
TRO OG SKIK, af <i>Anna Pedersen</i>	35
STEJLEHØJ OG OLDTIDSGRAVE, ved <i>Philipp Borries</i>	44
EN SYDSJÆLLANDSK PERLE, ved <i>Philipp Borries</i>	87
KULTURBILLEDER OG FOLKEOVERLEVERINGER, ved <i>Philipp Borries</i>	92
EN OPSÆTSIG SKOLEHOLDER, ved <i>Philipp Borries</i>	100
POLITISK OVERSIGT OVER TIDSRUMMET 1250—65, ved <i>A. C. Christensen</i>	107
AARSBERETNING FRA FORMANDEN	119
MEDLEMSLISTE	I
